

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

VEJLE AMTS ÅRBOG

2002

Omslagets forside:

Foto af Helms Apotek – i dag kaldet
Søndergades Apotek Horsens – belig-
gende Søndergade 12, Horsens.

Motivet er stillet til rådighed af
nuværende apoteker Bente Wittrup
Præstbrogaard.

Fotograferet og udlånt af Grafisk
Profil, Gedved.

Omslagets bagside:

Foto af Klosterkirken i Borgergade,
Horsens samt Helms gravmæle på kir-
kegården.

VEJLE AMTS ÅRBOG

Redaktion:

Benny Andersen, Egevang 4, 8740 Brædstrup, tel. 75 75 13 90

Lars Bjørneboe, Ulfeldtsvej 6, 8700 Horsens, tel. 75 65 77 35

Kirsten Øbro, Thurøvænget 9, Skærbæk, 7000 Fredericia, tel. 75 56 30 56

Bjørn Købsted, Hornumvej 19, 8783 Hornsyld, tel. 75 68 74 99

VEJLE AMTS ÅRBOG

UDGIVET AF

VEJLE AMTS HISTORISKE SAMFUND

2002

JELLING BOGTRYKKERI A·S

BLIV MEDLEM AF VEJLE AMTS HISTORISKE SAMFUND

*For mange er det vigtigt at kende til historien, det sted man bor,
for at føle sig hjemme og for at forstå hvordan det, vi i dag ser omkring os, er blevet til.*

Vejle Amts historiske Samfund

- stiftet 1905.

- har til formål at styrke interessen for historien gennem afholdelse af foredrag og udflugter samt ved udgivelsen af Vejle Amts Årbog,
- har medlemmer spredt ud over hele Vejle Amt,
- afholder møder på skift i Fredericia, Horsens, Kolding, Vejle og Give

Støt dette arbejde! Bliv medlem!

Som medlem får du hvert år:

- Vejle Amts Årbog med artikler om forskellige historiske emner. (120 - 150 sider)
- indbydelse til historiske foredrag
- indbydelse til sommerudflugt og besøg på historiske seværdigheder
- tilbud om køb af historiske bøger til rabatpris.

Det koster kun 150 kr. at være medlem.

Du bliver medlem ved at tage kontakt til:

Vejle Amts historiske Samfund

c/o Vejle Museum

Flegborg 18

7100 Vejle

E-mail: swa@vejle.dk

Indhold

Forord.....	7	Kannikken Anders Skeel og rådhuset i Vejle <i>Af Erik Kristensen</i>	81
Slægten på Helms Apotek – en æra i Horsens bys historie <i>Af Annalise Helms</i>	8	Trekantby, Båndby og Bycirkel <i>Af Morten Andersen</i>	96
Fredericia Vold – en ressource for fæstningens indbyggere? <i>Af Henning Møberg</i>	24	Nyt om fortiden i Vejle Amt.....	108
Træk fra dambrugserhvervets historie i Vejle Amt <i>Af Vibeke Skøtt</i>	37	Litteratur om Vejle Amt 2001-2002 ..	131
En arbejdsplads – mange kulturer Livet på og omkring Flyvestation Vandel <i>Af Jørgen Burchardt</i>	50	Bøger til salg.....	136
Barakkerne i Horsens – den g(l)emte bydel <i>Af Jens Emig, Claus Madsen, Bjarne Mikkelsen, Henning Ottosen og Carsten Sørensen</i>	69	Årsberetning for Vejle Amts historiske Samfund	137
		Årsregnskab	141
		Bestyrelsen 2001	143

FORORD

Vejle Amts Årbog for 2002 handler i høj grad om det, som man kunne kalde kulturmiljøer.

Et kulturmiljø er et geografisk afgrænset område, der ved sin fremtræden afspejler væsentlige træk af den samfundsmæssige udvikling. Ifølge sagens natur er kulturmiljøer noget flygtigt noget, ikke så ubeständig som fortidens liv, men næsten. Vandel flyveplads, som Jørgen Burchardt skriver om, er under afvikling. Barakkerne eller husvildeboligerne i Horsens er væk. Dambrugene, som Vibeke Skøtt skriver om, og som det engang vrimlede med i Amtet, er på retur. Fredericia Vold, som Henning Møberg fortæller om, er der dog forhåbentlig ingen, der tænker på at fjerne? Men selv i Fredericia har jernbaneanlæggene gnavet sig ind på anlægget. Morten Andersens artikel om trekantområdet som byplanmæssig ide antyder, hvad der kunne være sket hvis man havde besluttet sig til at realisere ideen om en vstdansk storby. To mere personalthistorisk orienterede artikler, om Kannikken Anders Skeel og slægten Helms på apoteket af samme navn i Horsens, bryder lidt med denne linie, men ikke meget: Anders Skeel var

med sine testamentariske gaver i 1400-tallet med til at lægge grunden til rådhuset i Vejle, mens Helms apotek i Horsens udgør en af byens fornemste bygninger fra 1700-tallet.

Kulturmiljøer er helt sikkert en størrelse, vi vil komme til at høre mere til, og som vil komme til at beskæftige Vejle Amts historiske Samfunds medlemmer og bestyrelse. I den anledning vil det være på sin plads at nævne, at Kulturmiljørådet i Vejle Amt netop har udgivet en smuk og inspirerende tryksag om kulturmiljøer i amtet. Historier i Landskabet hedder den. Bogen har til formål at sætte fokus på amtets mange kulturlandskabelige værdier. Tyve af Vejle Amts bevaringsværdige kulturmiljøer udvalgt til nærmere beskrivelse, fra en langdysse ved Ørum å i Hedensted Kommune til resterne af et vandland fra 1930'erne i Tinnest Krat i Give Kommune. Grundlaget er en diger rapport: Kulturhistoriske beskyttelsesområder i Vejle Amt 1997, som Vejle Amts Afdeling for Teknik og Miljø udgav i 1999. Begge bøger er nok værd at stifte nøjere bekendtskab med!

Redaktionsudvalget

Slægten på Helms Apotek – en æra i Horsens bys historie

Af Annalise Helms

På Søndergade 12 i Horsens ligger det gamle Helms Apotek. Bygningen, der er opført i barokstil i 1736, er det ældste grundmurede hus i Horsens – ældre end Det Lichtenbergske Palæ på den modsatte side af gaden, der "kun" er fra 1744. Familien Helms kan føre sine aner tilbage til 1579, og de satte deres spor i byen til den sidste apoteker Adam Helms, f. 1924, døde i 1997. I den efterfølgende artikel fortæller Annalise Helms, enke efter Ole Helms, f. 1927, apoteker Jacob Helms næstældste søn, træk af familien og stedets historie.

På Søndergade 12 i Horsens – den bredeste hovedgade nord for alperne – ligger det gamle Helms Apotek.

Bygningen, der er bygget i barokstil i 1736, er det ældste grundmurede hus i Horsens. Ældre end Det Lichtenbergske Palæ på den modsatte side af Søndergade, der "kun" er fra 1744.

Familien Helms kan føre sine aner tilbage til 1579, og de satte deres spor i byen til den sidste apoteker Adam Helms, f. 1924, døde i 1997.

Jeg blev ringforlovet i 1948 med Ole Helms, f. 1927, apoteker Jacob Helms næstældste søn og vi var gift fra 1950 til hans død i 1996.

Slægtens stamfar var magister Adam Helms, 1579-1653, præst ved St. Petri kirke i Lübeck, hvor hans epitafium, et

legemsstort portræt, ses i kirken, hvor han var en højt agtet og anset seniorpræst.

Hans fødselsdag den 18. juli er blevet fejret på Himmelbjerget i 1879, 1929 og i 1979 var vi 250, der deltog i familiesammenkomsten.

Adam Helms var søn af købmand Jürgen Helms, død 1603, der skal have taget

Helms Apotek.

Adam Helms 1579-1653

Familien Helms Våben

navnet efter godset Helmsdorf nær Lübeck. Navnet betyder hjelm, på tysk helm, og der ses tre hjelme i det borgerlige våbenskjold.

En søn af Adam Helms, Georg Helms f. ca. 1612, var fra 1641-62 præst i Heiligenhafen.

Hans søn, Heinrich Helms, 1648-1724, blev apoteker på Hjorte Apoteket i Haderslev.

Af dennes børn blev Jacob, død 1753, og Friederich Christian, død 1745, apotekere og indehavere henholdsvis af Løve

Apoteket i Århus og Svane Apoteket i Aalborg.

Adam Helms, 1695-1765 blev købmand. Han ejede og beboede gården, nuværende nr. 15 på Søndergade i Horsens, der havde tilhørt hans svigerfar, Broder Lichtenberg. Den ene af Heinrich Helms døtre, Salome, blev gift med Zeise, der efterfulgte hendes far som apoteker i Haderslev. Den anden, Anna Margrethe, f. 1688, giftede sig med sin fars apotekersvend, Jacob Schmidt, f. 1682, som købmandssøn fra Gardelegen. Han havde været discipel i Magdeburg. I hans anbe-

Heinrich Helms

Apoteket i Haderslev

faling fremhæves hans troskab, flid, dygtighed og gode opførsel, og denne fine anbefaling skaffede ham plads hos hofapoteker og råds-kæmner J. C. Haupt i fyrstendømmet Anhalts residensby Dessau, så han havde uddannelsen i orden, da han blev indtaget i sin principals datter.

I 1707 købte han afdøde Erick

Jacobsen Elbogens apotek i Horsens uden bygninger for 700 Rdl. Elbogen havde fået bevilget privilegiet af Christian V. til at grundlægge apoteket den 11. december 1688 – det senere Helms Apotek.

Et apotek på den tid var noget af et raritetskabinet set med nutidens øjne. Mærkelige dyr fra eksotiske lande hang i udstoppet tilstand ned fra loftet, og mange mærkelige ting fandtes i de mystiske krukker og kolber. Her var benrade, strudseæg, ædelstene og allehånde dyr konserveret i spiritus. Man kunne købe pulveriseret mumie for et langt liv, blodigler og englefedt foruden en mængde tørrede urter, blade, rødder, blomster og bær. En særlig kostbar og yndet medicin mod forskellige dårligdomme hos mennesker og dyr hed Theriak, som bestod af 64 ingredienser med bl.a. opium og hugormekød efter kejser Neros livlæges recept.

Jacob Schmidt, 1682-1750 fik bevilget privilegiet af Frederik IV i 1707 og bryllupet stod i 1708. Han købte den østre palægård på Torvet 4 med flere huse og pakhus ved åen (senere Åboulevarden). På et grundstykke vest for lod han opføre en stor og velindrettet købstadsgård, hvortil han flyttede apoteket.

Den nye apoteker på kun 25 år var en driftig mand. Han havde vinhandel, gæstgiveri og herberg "logerer i sit hus fornemme høje herrer og smukke skikkelige folk for penge". Desuden hævdedes det, at "han handlede med heste, udrejse til

herregårde, købte korn i 100 tønder samt hele parti skibslast fyr og tømmer”.

Nogen misundelse har al den geskæftighed sikkert givet anledning til. For kort efter sin ankomst til Horsens blev hans unge kone udsat for et voldeligt overfald af Christen Kalmers kone ”med ørefigen og næveslag, da de under gudstjenesten frembar deres offer til præsten på Herrens alter” i Klosterkirken. Apotekerens og hans kone havde velsagtens et fint stolestade i kirken, og det må have været Kalmers kone en torn i øjet.

Dette var dog intet i sammenligning med, hvad hendes far, apoteker Helms, i sit stolestade i Frue Kirke i Haderslev måtte døje, da en tidligere postmester fra Rendsborg, Andreas Schumacher, skubbede ham ud på gulvet, rev parykken af hans hoved og kastede den på kirkegulvet, truede ham med skældsord, løftede kæppen imod ham og stødte ham i brystet med den, netop som gudstjenesten skulle til at begynde.

I 1729 købte Jacob Schmidt ejendomme Søndergade 12 og 14, og nedrev bygningerne. Omkring 1735 solgte han sin ejendom på Torvet til konferensråindende Lucie Hedevig Grabow, som samtidig solgte Peder Skrams gamle herregård Urup til sin søn. En aftale i handelen var, at apotekeren overtog den øverste etage på Urup, som var blevet nedrevet og nu førtes til Horsens, hvor byggematerialerne anvendtes til den statelige apotekerbygning på Søndergade. Fra Urup stammer vinduernes frontispicer, gavltrekanterne af sandsten og englehovederne ses

både på Urup og på apoteket. På facaden over døren satte Jacob Schmidt en sandstensramme med forgyldte bogstaver:

PRIVILEGIRTE APOTHECKE

AN JACOB SCHMIDT 17
NO ANNA MARGARETHA HELMS 36

Opførelsen blev forestået af bygmester Johan Gottfried Höderich, der også foretog ombygningerne på Urup.

Imidlertid var det ikke kun englehovederne m.m., der fulgte med til Horsens.

Søhelten Peder Skram, Danmarks Vovehals, som siden sin død i 1581 havde gået igen på Urup, blev så vred på familien Grabow, fordi man havde brækket hans gods fra hinanden, at han flyttede med stenene til Helms Apotek, hvor han lige

siden har gået igen hver nat klokken et kvarter i et.

Da min mand ville gøre indtryk på mig, da vi dansede til det skolebal på Horsens Statsskole, hvor jeg gik i realklassen, og han var med som tidligere elev, fortalte han, at han spillede kort med Peder Skram hver nat. Det var naturligvis for spøg. Men der var dog andre i familien, der har hørt Peder Skrams tunge skridt og følt hans tilstedeværelse, bl.a. min mands farfar.

Apoteker Schmidt havde i 1735 ansøgt magistraten om tilladelse til at grave ler i "Byens Forte Papegøjen" (nuværende Caroline Amalielund) til sit byggeri, hvilket blev ham tilladt.

Imellem sine grunde byggede han mod øst en lang bygning med laboratorium. Mod syd fandtes allerede en bindingsværksbygning med høløft og stalde til køer og heste.

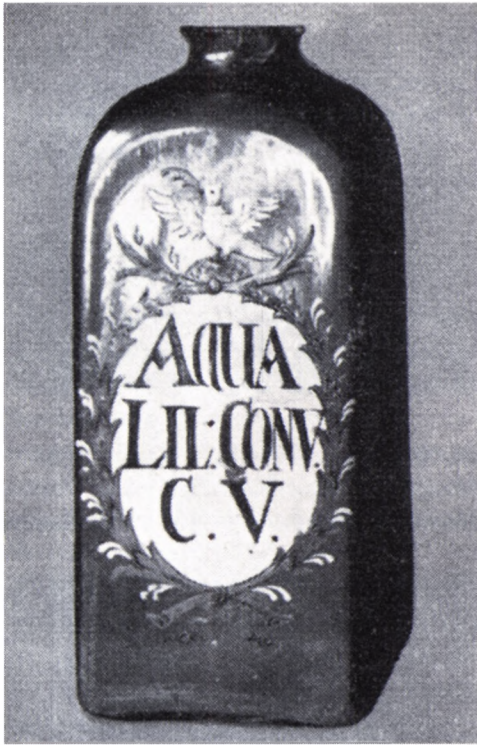
I midten af denne bygning vendte en

havestue, endnu i min tid, ud mod en stor have med høje træer, sjældne roser og endog et morbærtræ, før den endte i et smukt smedejernsgitter med rosetter med en låge ud mod Åboulevarden, i tidligere tid åen. Haven blev senere solgt fra. I kælderen under forhuset findes meget gamle hvælvinger fra det tidligere hus. Stuerne på 1. sal har høje herregårdsdøre, og en gang fandt vi i spisestuen en blændet dør, som har ført ind til bygningen i nr. 14. Jacob Schmidt fortsatte i de to huse med vinhandel og herberg. Det berettes, at der på en gang kunne holde 10 forspændte herskabsvogne uden for apoteket.

På den tid herskede der stor overdådighed i klædedragter og mad. De større købmænd tituleredes nu negotianter, koner benævntes dydædle og Gud højtleskede madame og apotekerens datter kaldtes mademoiselle.

Jacob Schmidts Apotekerbevilling

Standglas med due fra ca. 1736.

To lignende glas skænkede min svigerfar til Den Gamle By i Århus.

I 1743 afstod Jacob Schmidt apoteket til sin søn Gottfried for 6.000 Rdl. som arv. Jacob Schmidt døde 1750 og blev nedsat i Klosterkirken. Hans enke, Anna Margrethe, oprettede et legat på 1000 rdl. til Horsens Hospital. Året efter købte hun to store gårde, Stovgaard og Alstedgaard i Øster Nykirke sogn. Hun døde i 1758.

Gottfried Schmidt, 1709-1773 fik bevilget privilegiet 1743 af Christian VI. Han var gift to gange. Først med Marie Svendsdatter Althalt, datter af krigsråd Johan

Ahrendt Althalt på Lyngbygaard ved Århus i 1743.

I foråret 1749 foretog Frederik V en rejse i Danmark og Norge og gæstede Horsens, hvor kongen med følge modtoges med store æresbevisninger. Sønderport var pragtfuldt dekoreret og udstyret med et musikkorps. Ved Søndergades vestlige ende var rejst en ærespport. Alle vinduer på Søndergade var illumineret, særlig tiltrak opmærksomheden sig ved apoteker Schmidts og købmand Groths gårdes mageløse udsmykning. Kongen logerede i Lichtenbergs gård, fra hvis kvist der ved afrejsen affyredes en salut med 27 kanonskuds torden.

Marie Schmidt døde 1759 og allerede samme år giftede kammerassessor, apoteker Gottfried Schmidt sig med Anna Marie Müller, f. Schönau. Hun var født 1722 og var enke efter viceborgmester Ulrich Müller, Århus.

I det andet ægteskab var der to sønner, som i 1783 blev adlet von Schmidten. Den ene, generalkrigskommissær Ulrich

Søndergade i Horsens (med apoteket til venstre i forgrunden) smykket og illumineret i anledning af Frederik Vs besøg 19. maj 1749.

Miniatureportræt af Ulrich Chr. v. Schmidten 1761-1828. Generalkrigskommissær, Ejer af Urup.

Chr. v. Schmidten, 1761-1828, blev ejer af herregården Urup.

Den anden søn, Johan Frederik von Schmidten f. 1766, købte som kun atten-årig i 1784 herregården Williamsborg ved Daugård af ejeren Christian Kallager, med tilnavnet "Den gale Kallager", der senere idømtes forvaring for at skyde en betjent. Ved lidkøbet blev der efter gammel skik serveret punch, og Kallager, som må have set sig gal på den unge apotekersøn, tog kedlen med det kogende vand og hældte det i arrigskab ned i den unge mands støvler med ordene: "Se, der har I punch".

Apoteker Gottfried Schmidt, som havde titel af kammerassessor, blev en meget

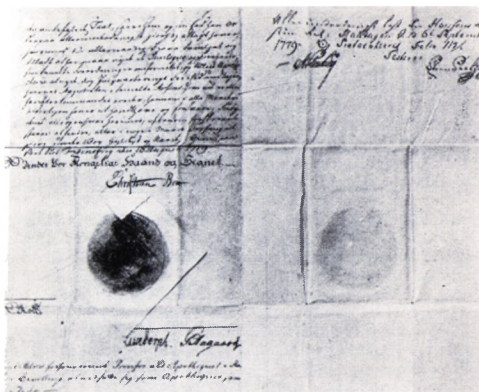
formuende og anset mand, der var indehaver af store grundejendomme i by og på land. Han døde i 1773 og hans enke smykkede gravkapellet i Klosterkirken med et stort og overdådigt marmorgravminde.

Efter hans død bestyredes apoteket i hans enkes levetid af hans fætter Jacob Helms, som efter hendes død i 1779 købte apoteket og bygningen nr. 14 for 6.000 Rdl., nr. 12 for 3.025 Rdl. og løsøre for 905 Rdl.

Jacob Helms, 1738-1816, var søn af Anna Margrethes bror købmand Adam Helms, Horsens, og dennes anden hustru Magda-

Gottfried Schmidts Gravkapel.

Slutningen af Jacob Helms Apotekerbevilling.

lene Sass f. 1708 som datter af pastor Nicolaj Gotfred Sass, Haderslev.

Han havde været discipel og medhjælper hos apoteker Zeise i Åbenrå. Efter 8 $\frac{1}{2}$ år drog han med fine anbefalinger til Raths apotek i Rostock, hvor han efter et par år fortsatte til St. Petersborg til apoteker Berndt. Med rejsepas udstedt af fyrst Galitzin og med Katharina IIs segl rejste han til rådsapoteker J.G. Georgi i Stendal i Kur-Brandenburg derfra til Berlin hos apoteker Werneberg og vendte derpå hjem til Horsens, hvor han blev ansat hos fætterten. Men efter tre år fik han en provisorstilling i Hamborg og vendte atter tilbage som provisor på apoteket i Horsens ved fætterens død.

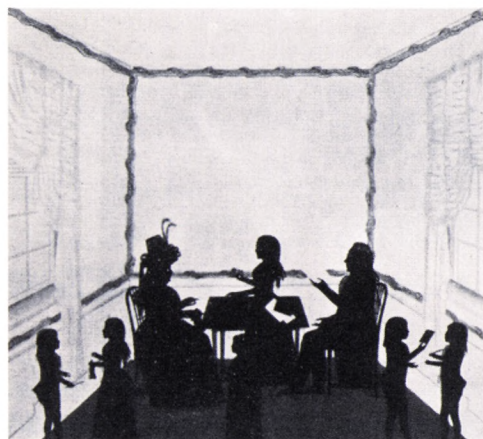
Jacob Helms fik bevilget privilegiet af Christian VII 1779. Han giftede sig samme år med Anna Elisabeth Toxen f. 1752 som datter af købmand Rasmus Toxen. Allerede i 1780 døde hun i barselseng og 1781 giftede han sig med Helene Chri-

stine Saabye f. 1754 som datter af by- og rådstueskriver Søren Bagge Nielsen Saabye. Han flyttede apoteket fra nr. 14 til det nuværende nr. 12, hvor det har været siden.

Fra Jacob Helms og hans bror Henrik Helms, 1736-83, nedstammer slægtens fem nulevende danske linier, nemlig Assens-slægten og Varde-slægten fra Henrik Helms, medens Esbønderup-slægten, Horsens-slægten og Gedved-slægten nedstammer fra Jacob Helms.

Jacob Helms overlevedes kun få måneder af sin hustru, og i sammenligning med Gottfried Schmidts prægtige gravmæle inde i kirken virker gravmælet for Jacob Helms og hans to hustruer på klosterkirkegården, hvor det stadig ses, som uhyre beskedent.

Desværre er marmorkorset borte, og for dog at redde indskriften, før den smuldrer, har jeg skrevet den af her i 2002.

Apoteker Jacob Helms (1738-1816) med familie.

Jacob Helms og hustruers gravmæle på klosterkirkegården.

HER
 NEDLAGDES DET FORGJÆNGELIGE
 AF
 DE KJÆRLIGE FORÆLDRE
 JACOB HELMS
 FORHEN APOTHEKER I HORSENS
 FØD 1738 DØD 1816
 HANS FØRSTE HUUSTROE
 ANNA ELISABETH TOXEN
 FØD 1758 DØD 1780
 OG HANS ANDEN HUUSTROE
 HELENE CHRISTIANE SAABYE
 FØD 1754 DØD 1816

DERES
 EFTERLADTE TAKNEMMELIGE BØRN
 SATTE DEM DETTE
 MINDE

I levende live skildredes han som en lille, stilfærdig og venlig mand. Kort efter sin

fars død gik sønnen, Adam Helms, forbi købmand Yding, der stod i sin gadedør og tilråbte ham: "Nå, Adam, nu er jo din far død, han var et godt gammelt skind," hvortil den fortørnede søn svarede: "Det må du jo bedst kunne bedømme, da du jo har været garver". Yding brød sig nemlig ikke om, at hans tidligere profession omtaltes.

Adam Helms, 1786-1852 var discipel hos apoteker Friderich Mechlenburg i Flensborg og senere medhjælper på Svane Apoteket i København hos apoteker Stolpe, før han overtog apoteket efter sin far i 1817 for 32.000 Rdl. og fik bevilget privilegiet af Frederik VI.

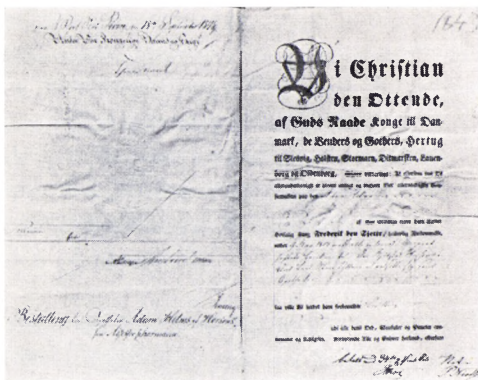
Han giftede sig i 1817 med Else Elisabeth Cathrine Mandix f. 1796, datter af proprietær Oluf Mandix på Bisgaard.

Assessor pharm. Adam Helms beskrives som lidet talende uden at være ordknap og i hele sin færd kun såre lidet fremtrædende, men stille, gemytlig og jovial.

Johannes Helms, som i 1873 skrev "Jeg elsker de grønne Lunde" har i "Soldaterliv i Krig og Fred" berettet om familielivet hos sin onkel og tante på apoteket.

Adam Helms søn, **Jacob Helms**, 1820-1890, begyndte sin uddannelse på Løve Apoteket i København. Efter kandidateksamen kom han til apoteker Collenburg på Hjorte Apoteket i Haderslev på sin tipoldefars gamle apotek.

Jacob Helms købte apoteket for 60.000 Rdl. og fik bevilget privilegiet af Frederik

Til venstre slutningen af Adam Helms bestilling som Assessor pharm.
Til højre Christian VIII bekræftelse af Helms Apotekerbevilling.

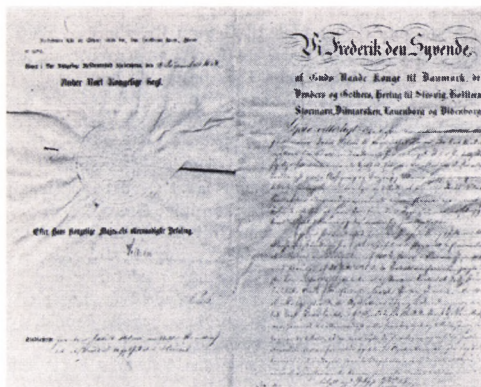
Justitsråd, Apoteker Jacob Helms.

VII i 1856. Samme år ægtede han Marie Kirstine Bang, datter af købmand og vicekonsul Jens Thykjær Bang, Horsens.

Han har skrevet en både livlig og fornøjelig beretning om livet med familie og vennekredsen på apoteket, som kan læses i Arnold Hansens "Helms Apotek Horsens gennem 250 år".

Blandt meget andet beskrives et tidsbillede fra Søndergade i 1821, da apoteket havde mange forskellige husdyr.

Ethvert sted, der havde port til gaden, havde ret til at få 2 køer græsset og passet af byens hyrde; de gik løse på den til græsning udlagte del af byens fælles jorder, blev afhentet og hjembragt 2 gange om dagen. Når hyrden gik gennem gaderne, tudende i sit horn, blev køerne lukket ud af gårdene, og ved hjemdrivningen fandt hver ko selv sin port. Græslejen for 1821 var 11 Rdl. 4 Mk. for 2 køer.

Jacob Helms Apotekerbevilling.

Apoteker Jacob Helms og flere andre horsensborgere blev under krigen 1864 taget som gidsler af fjenden og sendt til

Rendsborg. Da branddirektør Gustav Helms i Vejle så sin bror blive ført gennem Vejle på en åben vogn, råbte han til ham: "Farvel! Hils dernede, vi følger efter i morgen". Dette kom til at passe.

Da kong Christian IX gæstede Horsens i 1864, udnævntes apoteker Helms til kancelliråd som belønning for sin virksomhed under okkupationen og på Isted-dagen 15 år senere forfremmedes han til justitsråd.

Jacob Helms var medlem af direktionen for Danmarks Apotekerforening 1872-85. Fra 1861-86 var han medlem af Horsens Byråd og medlem af skolekommission og skoleudvalg. På grund af sygdom afstod han 1886 apoteket til sin søn og flyttede til Frederiksberg.

Der berettes om ham, at han var ingen ynder af de mennesker, som skød hovedet i vejret, han overså selv ingen, og hans hjerte bankede for de medborgere, der uden egen skyld havde fået plads på livets skyggeside.

I "En byhistorie Horsens ved århundredskiftet" omtales han som "en af de matorer, der sad og regerede i Horsens i den tid, da det i virkeligheden kun var "spidserne," der havde noget at skulle have sagt, og da det "gemene folks" deltagelse i købstædernes styrelse kun var en fiktion."

Adam Helms, 1859-1936, var discipel på Løve Apoteket i Odense. Efter medhjælpereksamen kom han på Løve Apoteket i Vejle og blev kandidat i 1881. Derpå stu-

derede han botanik og kemi i København og Strassburg og var provisor på sin fars apotek til han overtog det for 225.000 kr. og fik bevilling af Christian IX 1886.

Samme år viedes han til Agnes Hedevig Waagepetersen f. 1860, som datter af bryggeriejer August Waagepetersen, Horsens.

På hans bevilling står navnet på apoteket, Helms Apotek, skrevet af kongen, så det er ikke kun et navn, der har været brugt i almindelig omtale af apoteket. Som byens eneste apotek til 1870 hed det Horsens Apotek og var landets største provinsapotek.

Adam Helms får i "En byhistorie Horsens ved århundredskiftet" følgende omtale: "Hr. Helms fik i sin byrådstid ry for at være en overordentlig vittig og åndrig mand.

Det var noget overdrevent, thi Hr. Helms kunne ofte forfalde til et irriterende pindehuggeri, men han kunne også være morsom, og et klart og hurtigtgænkende hoved er han".

At han havde hjertet på rette sted viser, hvad jeg en gang fik fortalt af en ældre forretningsmand, der kunne huske, at apotekeren en torvedag var kommet gående og havde fået øje på en fattig kone, der kiggede langt efter de bugnende torveboder. Straks købte han en stor høne og forærede hende.

I hans tid foretoges en del forandringer og ombygninger i stueetagen og på 1. sal og i sidebygningerne.

Fra den tid stammer bygningens nuvæ-

rende udseende, og huset blev fredet i klasse A.

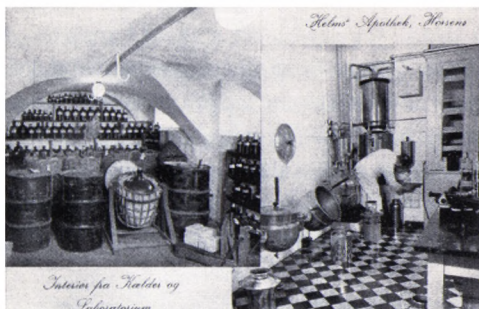
Da bygningen blev restaureret, forandrede man kvisten til den runde facon, den har i dag, da man fejlagtigt troede, at den gamle tegning fra Frederik Vs besøg var den korrekte!

Apoteker Adam Helms forstod værdigt at opretholde og bevare det gamle apoteks og slægtens gode traditioner. Han tog del i byens offentlige liv, blev en af Horsens ledende mænd og nød stor anseelse.

Officinet.

I baggrunden ses indgangen til recepturen.

Kældervejvinger og laboratorium.

Helms Apotek før 1890.

Han var medlem af Horsens byråd i 16 år. Blandt hans store interesser var skolevæsenet og det nye elektricitetsværk. Han var medlem af Skanderborg Amts Skoleråd fra 1898. Formand for Horsens Skolekommission til 1917, for Horsens Tekniske Skole til 1919 og medlem af bestyrelsen for Forberedelsesskolen i Hulvej. Formand for Horsens Prisreguleringskommission og for Nævninge-Grundliste-

Apoteker Adam Helms.

udvalget i Horsens. Medlem af bestyrelsen for Horsens Museum og af Overepidemikommissionen for Skanderborg Amt, samt Handelsbankens tilsynsmand for filialen i Horsens fra 1916. Han var også medlem af bestyrelsen for Horsens-Juelsmindebanens bestyrelse som repræsentant for de private aktionærer. Endelig kan nævnes det store arbejde, han udførte som medlem af direktionen for Spare- og Lånekassen for Horsens By og Omegn fra 1895 og fra 1912 som formand.

Hver formiddag og eftermiddag kunne man være sikker på at møde apotekerens karakteristiske profil på vej fra apoteket til sparekassen i Jessensgade.

En afdeling af Danmarks Apotekerforening, Horsens-Vejlekredsen, blev dannet 1886 med Helms som en af medstifterne. 1922 udnævntes han til Ridder af Dannebrog.

I 1932 solgtes apoteket til hans søn **Jacob Helms**, 1892-1941. Han havde været discipel på Århus Løve Apotek, og medhjælper på flere større og mindre apoteker, blev cand.pharm. 1918 og var provisor på sin fars apotek, indtil han selv overtog det.

Han blev gift 1922 med Signe Elisabeth Jennow, f. 1896, som datter af konsul, direktør for Horsens Dampmølle, Christian Jensen.

Han fik bevilget privilegiet af Christian X 1932. Det var den næstsidste bevilling i Danmark og gengives øverst næste side.

Desværre døde min svigerfar tidligt. Jeg

Apoteker Jacob Helms.

så ham en gang ved et besøg på apoteket sidst i trediverne, da jeg som lille pige var med på apoteket for at købe myggebalsam. Jeg var blevet stukket i ansigtet af store giftige myg fra vores havebassin, som overvintrede oppe på den lange gang uden for mit værelse, og jeg husker ham som en høj slank mand, som lignede kong Christian X, da han forærede mig en æske pebermynter.

Det var en svær tid for min svigermor at stå alene med fem børn, hvoraf de fire

Vi Christian den Tiende, af Guds Naade Konge til Danmark og Island, de Venders og Gothers, Hertug til Slesvig, Holsten, Stormarn, Ditmarsken, Lauenborg og Oldenburg, Gøre vitterligt:

Eftersom candidatus pharmaciae Jacob Helms, som har dansk Indfødsret, for Os har andraget, at han af Apoteker Adam Helms har købt Privilegiet for Helms Apotek i Horsens, saa bevilge Vi efter hans derom indgivne Ansøgning herved at han maa drive dette Apotek, hvorved han i enhver Henseende har at rette sig efter de om Apotekere givne Bestemmelser.

Givet i København, den 18. Marts 1932.

Under Vort Kongelige Segl.

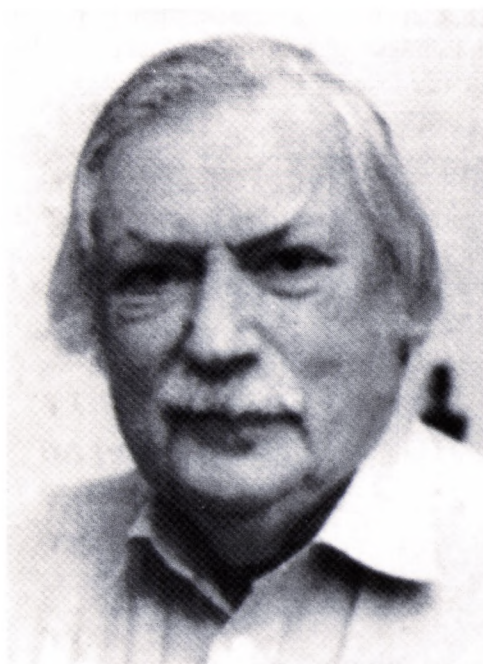
(L. S.)

Efter Kongens Befaling
Paa Indenrigsministerens Vegne.
F. Martensen-Larsen.

/ E. Sand.

Bevilling for cand. pharm. Jacob Helms til at drive Helms Apotek i Horsens.

Gebyr: 68 Kr. 66 Øre.

Apoteker Adam Helms.

endnu var ukonfirmerede. Den ældste søn, som gik i gymnasiet, manglede hele sin uddannelse, før han kunne overtage apoteket efter sin far. Derfor var der i årene til 1952 bestyrere på apoteket.

Adam Helms, 1924-97, var den sidste, der ifølge apotekerloven fra 1932 kunne få lov til at drive det arvede slægtsapotek.

Han var kun 27 år og den næst yngste apoteker i landet. Han havde været discipel på Jernbane Apoteket i Århus, ansat på apoteker i Vejle, Kalundborg og Grenå og tog eksamen som cand. pharm. i 1949.

Han fik bevillingen af Frederik IX i 1949, men tiltrådte først som apoteker i 1952.

Da han overtog apoteket, var der stadig meget at gøre i laboratoriet med at lave præparater, forskellige tabletter, piller og medicin efter recepter fra lægerne. Senere blev det mere og mere salg af fabriksfremstillet medicin.

Gennem årene havde vi mange hyggelige stunder til fester, højtidere og samvær i

familiens skød, f.eks. var nytårsaften hos min svigermor på apoteket en traditionsrig aften år efter år med lotterispil og fyrværkeri, hvor min svoger med nogle kemikalier lyste hele den gamle sneklædte bindingsværksgård op i rødt bengalsk lys.

Med sin specielle humor var Adam Helms en gevinst for ethvert selskab og en skattetaler med megen lune.

Han var historisk interesseret, tro mod traditionerne med stor pietetsfølelse for sit gamle apotek og sin slægt, og det var helt naturligt for ham at lade denne trang til at værne om det bestående omfatte sin by og sit land.

Adam Helms har på værdigste vis, som den sidste apoteker, endt slægtens virke på det gamle ærværdige Helms Apotek, der har været drevet af søn efter far i generationer – en epoke i Horsens bys historie er slut.

Kilder:

Arnold Hansen: Helms' Apotek Horsens gennem 250 år

En byhistorie – Horsens ved århundredskiftet. 1919
Horsens Folkeblad

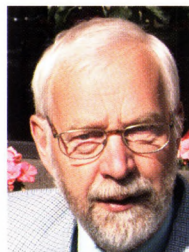

Indgangen med trappe og sandstensportal.

Fredericia Vold – en ressource for fæstningens indbyggere?

Af Henning Møberg

I fæstningsbyen Fredericia, der blev grundlagt i 1650, havde indbyggerne livsvilkår, der på væsentlige områder adskilte sig fra de vilkår, indbyggerne i andre købstæder havde i 1700 og 1800 tallets Danmark. Optegnelserne fokuserer især på de gener, byen havde af at skulle indkvartere og huse de mange soldater, og der er skrevet meget om de trafikale og handelsmæssige ulemper, fæstningsanlægget påførte borgerne. Den sammenbragte befolkning på stedet har også givet helt specielle vilkår. Ingen andre byer i Danmark rummede på den tid både jøder, katolikker, reformerte og asylanter fra det meste af Europa. I denne artikel fokuserer projektchef Henning Møberg på, at volden ikke kun var en barriere for indbyggerne men også en ressource! Det store areal har ikke ligget uudnyttet hen i de 250 år, fæstningen opretholdtes, og soldaterne har ikke kunnet forbruge alle de råstoffer, arealet producerede.

Luftfoto af Fredericia by med forsvarsvold. Illustrationen viser det velbevarede forsvarsanlæg mod landsiden og på byens østside mod Lillebælt. Foto Kampsax år 2000

Ved fæstningens anlæggelse optog fæstningsarealet ca. 103 ha. Det er lige så stort et areal som selve byen inden for voldene udgør. Voldlinien mod landsiden var 1800 m lang, og øst- og sydvolden mod de to vandsider havde hver en udstrækning på godt 1400 m. Volden mod landsiden præges af de 9 store bastioner, der skyder sig frem i forhold til kurtinerne, som danner mellemstykker mellem bastionerne. Otte bastioner er bevaret til i dag, om end den sydligste, Holstens Bastion, er noget amputeret af DSBs sporanlæg, der i 1865 blev ført ind i byen gennem kurtinen mellem Oldenborgs- og Holstens Bastioner. Ingen af bastionerne er ens, selv om de alle bidrager til den takkede profil, der kendetegner både gamle og nyere kort af fæstningsbyen.

Bastionernes størrelse i grundplanen er også noget forskellig. Størrelsen svinger lidt på begge sider af 20.000 m². Forskelligheden afspejler lidt af topografien fra før byggeriet indledtes, men også forskellige ombygningsprojekter, der er gennemført i fæstningens 260 årige historie altså tiden fra 1650 til 1909.

Luftfoto af Prins Christians Bastion. Fæstningens opbygning med vandgrav, bastioner og kurtiner er anskuelig på illustrationen. År 2001. Foto: Lars Lassen.

Efter at voldens jordformer var opbygget, har terrænet ligget forholdsvis uberørt i lange perioder.

I det klimabælte Danmark er beliggende i, vil det naturlige forløb være, at der indfinder sig en vegetation, som gradvist vil udvikle sig mod egentlig løvskov.

Fæstningsværker, der opbyggedes af jord som råmateriale, afsluttedes altid med en kraftig beklædning af græstørv, for uden græssets rodvækstsstabiliserende virkning ville jordformerne hverken kunne modstå den almindelig vejrligserosion eller eventuel artilleribeskydning.

Jordbunden i Fredericia vold synes at give samme vækstvilkår for plantevegetation som den, der findes i det omgivende landskab. Hovedparten af den jordmængde, der er indbygget i volden, er da også fremkommet ved udgravning af voldgravene, men herudover er der tilført en del jord udefra.

Der er, så vidt jeg ved, ingen der har udført grundige beregninger for at skaffe viden om hvor meget jord, der er medgået til voldanlægget ved Fredericia. På grundlag af temmelig overfladiske beregninger er det mit skøn, at jordmængden må være ca. 1.000.000 m³.

Fæstningsbyggeri indebar, at den nederste del af voldskråningen mod voldgraven tilplantedes med tjørn, som efterfølgende ved pleje udvikles til et stærkt sammenfiltret netværk af tjørnegrene. Det var den tids pigtrådsspærring, der permanent var på plads foran en angribende fjende. Det var tornemesterens opgave at holde tjørnene nedklippet i lav højde og tvinge grenene til udvikling af et sammenfiltret uigennemtrængeligt tornenetværk ved skråningsfoden. På voldgangen plantedes træer efter almindelige plantningsprincipper for alléer. Fra begyndelsen af 1700-tallet plantedes ahorn, som da var indført til Danmark som parktræ. Tidligere var lind næsten alene om at have denne plads.

Som antydnet ovenfor, vil en græsklædt jordbund langsomt udvikle sig til skov, og netop med tjørnebuske på stedet vil der opbygges en frøbank, som hurtigt vil etablere tjørneplanten overalt, for tjørn er netop en plante, der kan etablere sig på en jordbund beklædt med græsvegetation. Det er der ikke mange skovtræer, der formår. Når tjørnen har etableret sig, kan de egentlige skovtræer vokse op i det rum, tjørneplanten har fortrængt græsset fra. Voldskråningerne og hele voldterrænet ville derfor i et naturligt forløb udvikle sig til skov i løbet af nogle få årtier. Især ahorntræerne på voldgangen bidrog med masser af frø, som voksede op til træer, hvor mulighed fandtes. På den baggrund er det forståeligt, at en væsentlig del af fæstningsvedligeholdelsen har været at holde trævegetationen fjernet fra forsvarsanlægget, så udsigt og frit skudfelt var intakt.

Som tidligere antydnet er det store voldterræn om byen i princippet lige så ydende som jorderne udenfor.

Byens livsgrundlag var de dyrkningsjorder, der tilhørte byen. Fra mange kilder ved vi imidlertid, at Fredericias befolkning levede i stor fattigdom i de første årtier efter byens grundlæggelse. De reformerte plantørers indførelse af tobakspflanzen i 1720'erne betød i en periode meget for indtjeningen til byen. Dette forhold ændredes først, da den industrielle produktion sidst i 1800 tallet begyndte at skaffe mere velstand til byen.

Umiddelbart havde mange borgere gavn af volden som billig græsnings- og høslætsareal, for landbrug var langt det vigtigste erhverv indtil midten af 1800-tallet. Byens borgere undså sig heller ikke for at få opfyldt mindre behov, for at erhverve

Græssende kreaturer på Ravelinen ved Prangervej. Ca. år 1905. Lokallhistorisk arkiv for Fredericia og omegn.

sand, jord, sten og grusmaterialer ved at grave dem ud af volden.

Af andre særlige fordele borgerne har haft og har af volden skal omtales: Brændesankning, bærplukning, legeplads for børn, skøjteløb, is fra voldgraven som køleelement til fødevarer, fiskeri i voldgraven, anlægget Carolinelund, park og promenade, haver i kastellet og værn mod ufred.

Græsning og høslæt

I slutningen af 1600-tallet græssede kreaturerne overalt på volden. I 1690 formanedes borgerne til at holde deres kvæg, heste og får fra volden. Da formaningen ikke hjalp, lod kommandanten soldaterne foretage jagttogt på kreaturerne. Svin blev skudt uden pardon, heste og køer blev fanget og bundet ved hovedvagten. Her kunne ejermændene mod erlæggelse af en pengebøde få dem udleveret.

Efter den store istandsættelse af fæstningen i 1710-1711 skulle man tro, at fæstningens kommandant ville være i stand til at beskytte volden mod fritgående kreaturer og svin i hvert fald i nogle år. Værktøjet hertil var et kongeligt reskript, som alvorligt forbød græsning af heste og kvæg på fæstningsværkerne. Men ifølge historikeren Hugo Matthiessen hjalp det intet, for allerede i 1711 følte borgerne sig meget forurettet, da kastelvagterne tog to fritgræssende køer i forvaring, som ejeren så måtte løskøbe ved vagten. I 1749 var det helt galt. Da indfangedes ikke mindre end 450 stykker kvæg, som ulovligt gjorde sig til gode på fæstningens græsrigge skråninger. Året efter ansattes

en voldskytte til afpatruljering og med ordre til rask at nedskyde, hvad han traf på af husdyr. Fra 1764 ophørte soldaterne med at patruljere på volden, og slaverne, der udførte vedligeholdelsesarbejder på fæstningen førtes til København. Resultatet heraf var, at kreaturerne nu græssede frit på volden helt frem til 1848. Da konstaterede man, at fæstningen var en nedtrampet græsvang, som ikke kunne sættes i forsvarsmæssig stand.

Vi ved ikke, om kravet om at græsset skulle tages som høslæt i stedet for at afgræsses, har været en umulig opgave, der rent faktisk ikke kunne løses med den tids høst og transportredskaber, eller det bare er udtryk for svage og eftergivende kommandanter. Dybest set tror jeg, at udfaldet af den lange kamp om høslæt kontra græsning beror på, at den fattige befolkning ikke kunne leve op til de stillede krav, og garnisonen har ikke haft noget valg. Hvis græsvegetationen ikke kunne fjernes ved indgåelse af forpagtningskontrakter, havde garnisonen et problem, for så ville forsvarsværkerne springe i skov, og det ville være mere ødelæggende for fæstningens funktion end de slidspor, kreaturerne trådte.

Presset på den attraktive ressource har sikkert også været så stort, at garnisonen skulle bruge ressourcer i en hel anden skala, end man var indstillet på, hvis man ville forhindre borgerne i at græsse deres kreaturer på området.

De 103 ha har således været en betydelig ressource, som kunne levere underhold til 400-500 kreaturer. Indtil 1764 var det

kommandantskabet, borgerne indgik aftalerne med. Efter 1764 var det magistraten, der indkasserede betalingen, og denne skulle så investere de indkomne beløb i vedligeholdelse af fæstningsterænet og fæstningens bygninger. På det tidspunkt blev fortærrænet og glacierne givet fri til afgræsning, men på papiret skulle græsset fra vold, bastioner og raveliner stadig tages som høslæt. Forfatteren J. N. Wilse, der levede i Fredericia i 1760'erne og udgav bogen "Fuldstændig beskrivelse af Stabelstaden Fredericia", nævner en sum på 242 Rigsdaler i årlig forpagtningsafgift. Beløbet har været ganske utilstrækkeligt til at dække selv de mest nødvendige vedligeholdelsesarbej-

der. Det ved vi, fordi militæret tidligere havde et budget på 1000 Rigsdaler til årlig vedligeholdelse.

Brænde

På grund af områdets afgræsning er der ikke sket nogen stor vedproduktion på arealet, men med den villighed træopvækst etablerer sig, har der i ny og næ været behov for at rydde opvoksede træer, og tornemesterens afklip fra tjørnepurret ved skråningsfoden har også givet lidt brændbart materiale, så brænde er der også kommet ud af fæstningsterænet. Den fattige befolkning i byen var i øvrigt ofte i bekneb for brænde, da sko-

Legende børn på terrænet ved Nørre Voldgade. Ca. år 1900. Lokalthistorisk Arkiv for Fredericia og omegn.

vene omkring Fredericia var trængt ret langt tilbage på grund af stort forbrug til fæstningen og på grund af den almindelige skovødelæggelse, der fandt sted over hele Danmark i 1600-1700 tallet. (Gærdselshugst og svin på olden.)

Bær

Som enhver anden skov, fælled og overdrevarsareal, har volden produceret spiselige bær. Bl. a. stod jordbær sine steder så tæt, at J. N. Wilse har gjort en bemærkning om det i forbindelse med sin fuldstændige beskrivelse af Fredericia i 1767.

Legeplads

De opvoksede børn i Fredericia har haft en legeplads på det store voldterræn som ingen andre bysamfund har kunnet opvise magen til. Vi kender ikke ret meget til børns legemønster tilbage i 1600- og 1700 tallet, men vi må antage, at tiden til leg har været knap, så snart børn nåede en alder, hvor de kunne færdes udenfor hjemmet. Fattigdommen i familierne har bevirket, at alle i husstanden måtte bidrage til familiens underhold, så snart man var i stand til det. Men i 1800- og 1900 tallet har volden været brugt flittigt som legeplads.

En nu ældre dame beretter om sine oplevelser på volden: "Især huskes violplukningen. Vi talte om gode violsteder. De bedste var langs nogle villaer, der havde skel til volden. De plukkede violer blev arrangeret i fint formede rokokobuketter. I sommertiden var det hunderosens sarte blomst og hjertegræs, der fri-

stede, og smukke buketter blev bragt hjem til familien. Om efteråret var de flotte blanke hestekastanjer en udtømmelig kilde til inspiration. Der blev frembragt fantasifulde dyr og lange kæder af sammenbundne kastanjer. Børn havde ikke så meget legetøj dengang.

Ved fodringsstederne fandt vi fjer fra ænderne, specielt andrikkernes flotte fjer var attraktive. Vi byttede fjer, og vi satte dem i gamle kladdehæfter. Om vinteren stod den på kælkature og skøjteløb. Vore mødre udstedte mange formaninger, for kælkede man ned ad voldskråningerne, kunne turen enten ende nede i byen, eller den gik tværs over voldgraven, hvis kursen blev sat ned ad voldens yderside, og godt snefald kunne jo sagtens forekomme uden at voldgravens is var sikker".

Der findes også beretninger om drengenes oplevelser i mødet med det ukontrollerbare miljø – volden.

Farlig var den, hvis man gik i de yngste skoleklasser, for alle kendte de bloddrypende historier om faldne prøjsiske soldater, hvis skeletter kun lå et spadestik under bastionens græstørv, og man kunne meget let snuble over et kranium eller en 24 pounds kanonkugle, hvis man sparkede hårdt i jorden. Alle børn mente fået begge fødder snittet af, da han under leg snublede over en tabt krumsabel af holstensk oprindelse. Voldgraven var også farlig. Den var fyldt af gedder, der var så store og blodtørstige, at små børn ikke kunne vide sig sikre mod angreb, hvis man færdedes alene ved vandkanten.

På bastionerne huserede desuden voldbanderne, og deres tilstedeværelse

var ganske konkret og håndgribelig. Kom man uden for egne enemærker, var det farligt, for nogle bander brugte slangebøsse og kastede med sten. Blev man taget til fange, ventede der pinefulde forhør. Her var ingen frelsende mor, der intervenerede fra en altan. Man var overladt til sejr eller nederlag. Alt i alt har det åbenbart været gode oplevelser - en slags manddomsprøvelse - for alle, der kan dokumentere at have boet så nær volden, at det lyder sandsynligt, at de har deltaget i legen, omtaler oplevelserne på volden med samme begejstring som ældre soldater, der genopfrisker rekruttidens trængsler og uforlignelige kammeratskab.

De unges sværmerier fylder også meget i erindringen, og volden er uden sidestykke det sted, sværmerierne var mest udbredte. Om vinteren i ly af det velsig-

nede mørke og med alibiet i orden, for selvfølgelig skulle man deltage i skøjteløbet. I sommeraftenerne er naturens fortryllelse blevet mangedoblet ved udsigten til at være alene med den udkårne.

Skøjteløb

Voldgravene i vintertilstand kalder minder frem hos alle fredericianere, hvis ungdom ligger mere end 20 år tilbage. Hvert år var der lange perioder med fortrinligt skøjteføre, og isen/voldgraven var så behagelig tæt på byen, at der ikke skulle betænkningstid til for at springe ud i det og nyde skøjteløbets glæder. I mange år gjorde skøjteløberforeningen et stort arbejde for at give skøjteløberne gode faciliteter i form af vedligeholdte isbaner og faciliteter, der øgede den sociale

Skøjteløberforeningens hus og den isbelagte voldgrav ved Prangervej. Ca. år 1900. Lokalthistorisk Arkiv for Fredericia og omegn.

dimension ved samværet på isen. I 1883 opnåede skøjteløberforeningen tinglyst ret til at have et skur ved vandkanten på Oldenborgs Bastion, og i 1894 gav Krigsministeriet tilladelse til, at skuret kunne flyttes til kurtinen ved Slesvigs Bastion. I 1910 opnåede foreningen tilladelse til at ophænge en permanent lysledning på fire stænger på hver side af voldgraven. Det var på voldgraven nord for Prangervej. Samme sted, som også i slutningen af 1900 tallet har været det foretrukne sted til skøjteløb.

Gradvist overtog kommunens Skov og Parkvæsen skøjteløberforeningens opgaver, og det var selvfølgelig en lettelse, at foreningen ikke skulle ud med kost og skraber, men det store sociale engagement, der havde kendetegnet skøjteløberforeningen, gik tabt.

Isning i voldgraven

Det var småt med mekaniske køle- og frysemaskiner indtil efter midten af 1900 tallet. I generationer forud havde man lært sig at benytte isblokke som køleelementer sommeren igennem. Bryggeriet havde en aftale med de militære myndigheder om ret til at ise i de nordøstlige voldgrave. Det var betydelige mængder is der blev brudt op og transporteret bort fra voldgraven. I 1888 udgjorde det opbrudte is 972 læs. I 1901 opnåede Fredericia Mejeri en lejeaftale på en 1600 kvadratalen stor plads i den højre ravelingrav udenfor Prinsens Port. Her opførtes "Ishuset" - et velisoleret hus, der kunne rumme så mange m³ is, at man herfra var leveringsdygtig til langt hen på sommeren. I voldgraven havde man hver vinter

Voldgrav og ishus set fra Prinsens Port dæmningen, ca. år 1900. Lokalthistorisk Arkiv for Fredericia og omegn.

den nødvendige råvare. Så voldgraven kom igennem mange år til at bidrage med mange m³ is til køleishungrende fødevarerforhandlere i Fredericia. Til minde om dette har vi Ishusstien, som naturligt nok i dag leder de flestes tanker hen på flødeis i handige pakninger, der sælges på varme sommerdage, men baggrunden for dette navn er som nævnt en helt anden ishuskonstruktion.

Vand til havefontæner og kølevand fra voldgraven

Til kammerherre Lorentz' have ved Vestervold var der ledt vand fra voldgraven gennem blyrør til havens fontæner. Haven var anlagt i terrasser og beplantet med espaliertræer og vinstokke.

I 1909 ansøgte De Danske Spritfabrikker om og opnåede tilladelse til at tage kølevand fra voldgraven ud for Slesvigs Bastion. Spritfabrikkerne anlagde en 4" rørledning fra fabrikken til sugestedet i voldgraven ved Slesvigs Bastion, og sugede vandet ind herfra. Det benyttede vand genudledtes i voldgraven nord for Prinsens Port.

Fiskeri i voldgrav

Der er ingen tvivl om, at voldgravens samlede areal, som er lidt over 5 ha, til stadighed har produceret så mange ferskvandsfisk, at fiskeriet i voldgraven er blevet udnyttet i forbindelse med garnisøns og befolkningens bestræbelser for at skaffe dagligt udkomme. Vi ved, at der blev solgt fiskekort forud for det salg til børn, som kommunen i snart mange år

har udført, for at påvirke børn til at have en ansvarlig holdning, når de færdes med fiskestang på voldterrænet. I nyere tid har det også været en yndet børnebeskæftigelse at tage krebs fra voldgraven og sælge dem til Hotel Landsoldaten.

Promenere på volden og i Carolinelund

Det er kendt fra mange befæstede byer, at borgerne har gjort fæstningsanlæggets højtliggende veje og stier til yndede promenader. Det forstår vi også godt i dag, for hævet 6 – 8 m over dagligt terræn er der næsten overalt en vid og vidunderlig udsigt. I fæstningstiden, hvor også Søndervold var intakt, og hvor bebyggel-

Alleen i Carolinelund, ca. år 1900. . Lokalhistorisk Arkiv for Fredericia og omegn.

sen var lavere, var der om muligt endnu flere spændende kig, end volden byder på i dag. Det ligger ikke til nutidsdanskere at promenerer. Man jogger eller går en tur, men det er på volden, man får rekreation i dag så vel som i fordums dage. Vi er mere naturorienterede, og mange har også udbytte af volden ved iagttagelse af planter og dyreliv.

Sideløbende med at fredericianerne i 1800 tallet promenerede på volden, fik byen sin første park, Carolinelund. I 1822 begyndte handelsgartner Sommer at anlægge et lystanlæg på Esplanaden ved Kastellet. I 1829 blev anlægget navngivet Carolinelund til minde om ægteskabet mellem prinsesse Caroline og arveprins Ferdinand. Caroline var datter af Frederik d. VI. Lystanlægget blev meget populært. Brede gange og en kastanjeallé var nogle af parkens ingredienser. Ved studie af en planteliste dateret september 1827 er jeg blevet klar over, at anlægget har været meget varieret i plantevalget. Der er typisk plantet fra 2 til 20 udstyrsplanter af hver art, og antallet af arter nærmer sig 100. De plantninger, der har dannet rammerne i og omkring anlægget, var domineret af få arter. Anlægget blev udvidet i 1844 og bestod, indtil Kastelshavnen anlagdes 1912-1915.

Fredericia Officersforenings Have

I Kastellet nød garnisonens officerer godt af Officersforeningens have. Det var et lukket område, hvor man kun kunne komme som officer eller i selskab med en officer fra garnisonen og tage ophold og

nyde selskabelig adspredelse med kolleger. At stedet har haft denne funktion kan også sluttes ud fra "Regler for adgangen til benyttelse af Fredericia Officersforenings haver" dateret 1896. Heri hedder det: "Til ophold er der opført et lysthus, hvortil nøglen kan fås hos skildvagtten, som har befaling til at udlevere den til officerer og ligestillede i uniform. Efter endt brug skal nøglen straks afgives til skildvagtten. Til adspredelse findes et croquetsspil, som opbevares i en kasse, som henstår til højre for indgangen. I havens kælder vil der i reglen forefindes øl, limonade og sodavand, som mod erlæggelse af 10 øre for hver flaske står til de besøgendes rådighed".

Så vidt det foreligger oplyst, er der sideløbende hermed dyrket grøntsager

Møllen på Prins Christians Bastion. Denne mølle blev ofte benævnt Voldmøllen og var i mange år et vartegn for Fredericia. Før år 1885. Lokahistorisk Arkiv for Fredericia og omegn.

på kolonihave basis. Dette er en tradition, som strækker sig langt bagud i tid. Området med officershaverne blev nedlagt i 1935, da Fredericia Kommune købte Kastellet og anlagde festplads på stedet.

Møller på volden

Ethvert samfund har behov for energi til forskellige tiltag. Et af de meget basale behov har i mange århundreder været energi til formaling af korn.

Stubmøllen på volden, nær det sted hvor nu sygehuset er opført, var i funktion i ca. 200 år og forbrugte af den energi, som vinden bragte med sig over de træfrie volde. Opførelsesåret kendes ikke præcist, men møllen blev nedrevet i 1894.

I 1750 opførtes en vindmølle på Prins Christians Bastion. Blandt byens borgere blev den kaldt Voldmøllen, og den regnedes for byens vartegn. Denne mølle er brændt eller skudt ned hele 6 gange, bl. a. i begge de slesvigske krige, hvor den var et meget synligt mål for fjenden. Efter en brand i 1910 blev den ikke genopført, men møllen nåede at forsyne byen med energi til maling af korn i ca. 150 år.

Carolinelunds Mølle / Havnemøllen blev rejst nabo til lystanlægget i 1830. Dens funktionstid endte ved en brand i 1926. Få år tidligere var Carolinelund sløjftet i forbindelse med, at Kastelshavnen anlagdes.

Et asyl og et værn mod ufred

I 1682, kort tid efter Fredericias grundlæggelse, gik det trægt med bosætningen i byen. Fredericia blev derfor udstyret

med privilegier, som skulle gøre det attraktivt at bosætte sig i byen. Det mærkeligste privilegium var asylretten. Asylretten gik ud på at folk, der var på kant med loven eller gik fallit andre steder, kunne rejse hertil og starte en ny tilværelse.

Fredericia blev for mange fallenter en redningsplanke, for nåede en fallent inden for porten og bad om asyl, kunne ingen retsinstant røre ham de følgende 10 år. Oven i dette fik asylanten skattefrihed i 10 år og byggegrund til et hus. Der er ikke enighed om, at asylretten var et gode for Fredericia, for nok trak den nogle nye indbyggere til byen, men det medførte samtidig, at byen fik et rygte hæftet på sig om opholdssted for mordere, misgerningsmænd og fallenter.

Befolkningen i byen har givetvis haft nogle gener ved at være isoleret bag fæstningsværkerne, og soldaterne har sikkert indimellem været ubehagelige; og handlende kunne ikke snyde sig ind i byen uden at betale konsumtionstold, for det var let at overskue de varer, der blev bragt ind i byen gennem portene. Var man avlsbruger, havde man det meste af sin jord udenfor voldene og kun ganske lidt inde i byen, så der har været ekstra transporttid på grund af volden, men det er faktisk aldrig de gener, der berettes om, men derimod de ulemper indkvarteringen af de mange soldater hos borgerne medførte, som vi finder overleveret i de skriftlige optegnelser. Man regner med, at der ofte har været lige så mange soldater i byen som civile indbyggere, og nogle havde deres familier med. Soldaterne fik stillet

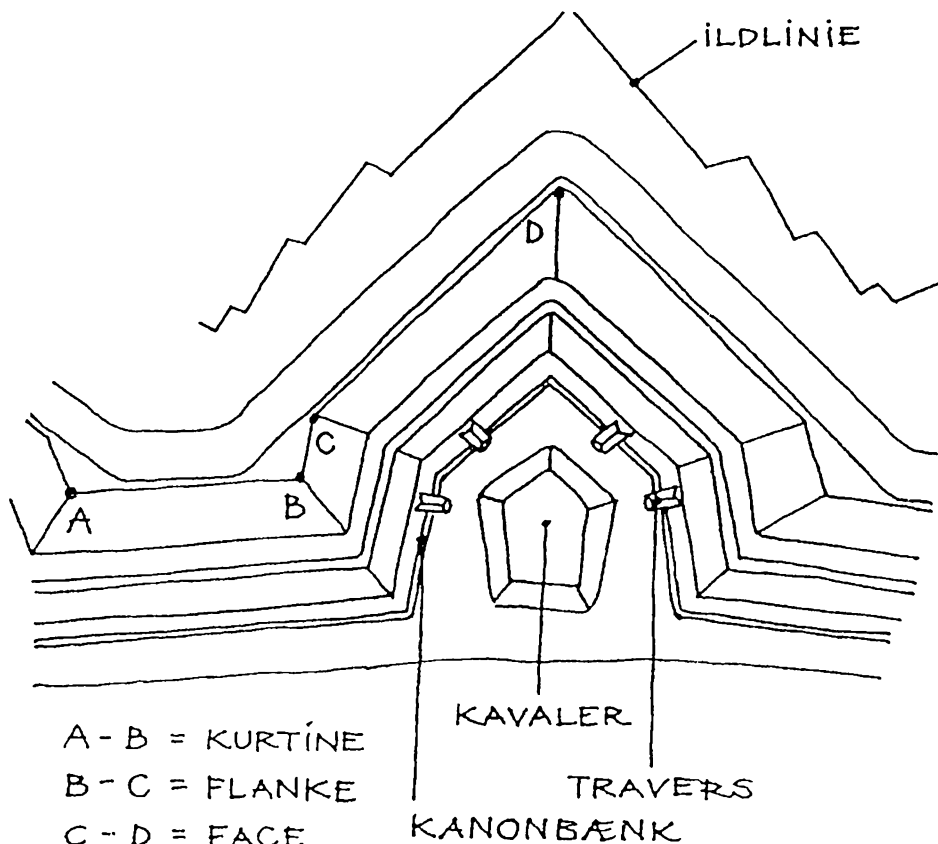
uopvarmede soldaterkamre til rådighed, men de havde ret til at opholde sig i familiens hus til kl. 21.00, og de havde ret til at benytte køkkenet til tilberedning af mad.

Men på trods af alle disse genvordigheder er hovedindtrykket, at borgerne har kunnet lide livet i deres specielle by. Den grønne vold for enden af gaderne har givet identitet og indgydt tryghed og givet hele by interiøret et forsorent præg.

Fagudtryk

- Banket:** Artilleriets standplads på volden.
- Bastion:** Fremspringende forsvarsværk i fæstningsvold.
- Brystværn:** Forhøjning på den yderste del af en fæstningsvold til beskyttelse af mandskab og artilleri.
- Faussebrai:** Lav vold foran fæstningens hovedvold hvorfra især vold-

Illustration til fagudtrykkene:

Bastionens bestanddele.

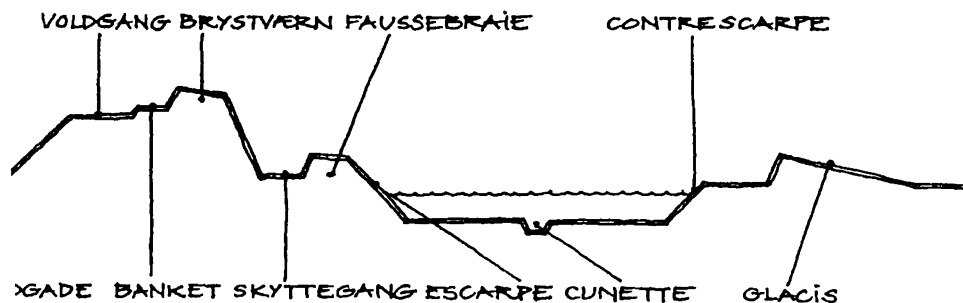
graven kunne beskydes.

- Glacis:** Terræn på voldgravens fjendeside, modeleret så det havde et svagt fald mod fjenden.
- Kurtine:** Den del af en fæstningsvold, der ligger mellem to bastioner.
- Kavaler:** Forhøjning på bastionen, der gav skytset længere rækkevidde.
- Ravelin:** Trekantet forsvarsværk foran volden; typisk for beskyttelse af vej og byport.
- Voldgang:** Vej på volden til fremføring af forsyninger til artilleriets standpladser.

Litteratur:

- J. N. Wilsø, Fuldstændig beskrivelse af Stabelstaden Fredericia 1767.
- Vilhelm Berg, Små bidrag til Fredericias kultur- og ældste historie.
- H. G. Bønnelycke, Erindringer fra Fredericia i 1830'erne og 40'erne.
- O. Olsen, Fredericia Kommune.
- Hugo Matthiessen, Fæstning og Fristad
- Hugo Matthiessen, Fredericia 1650-1760.
- Jørgen Peder Clausager, Søren Kyed Jakobsen og Bodil Schelde-Jensen, Fredericia 1650-1970.
- Arealer og forpagtning Ingeniørkorpsets arkiv.

Illustration til fagudtrykkene:

Snit gennem voldprofilen.

Træk af dambrugserhvervets historie i Vejle Amt

Af Vibeke Skøtt

Vejle Amt er hjemsted for nogle af landets ældste dambrug. Dambrugserhvervet opstod for over 100 år siden. Det blev udviklet af autodidakte folk, der måtte eksperimentere sig frem. På bare 50 år lykkedes det danske dambrugere at gøre Danmark verdens førende på dambrugsområdet. I 1950'erne og 1960'erne havde erhvervet sin storhedstid. I løbet af de to årtier, blev der alene i Vejle Amt etableret 111 dambrug. Tvivl om miljøspørgsmålene, stigende foderpriser, lave priser på fisk og konkurrence fra udlandet har gjort dambrugserhvervet svært. De sidste 10 år er mange dambrug lukket, og dambrugserhvervet oplever nu den alvorligste krise. Cand. mag. Vibeke Skøtt, der har udarbejdet en rapport om dambrug i Vejle Amt for museet i Egtved, fortæller her historien.

Vejle Amt¹ er kendt for sine mange dambrug. Ved næsten hver en å eller vandløb ligger de som perler på en snor. På de brede hedesletter mod vest langs de store åstrækninger ligger de store dambrug. Her er mest plads og rigeligt med vand. Dammene ligger typisk på række som tænderne på en kam. I de snævre dale mod øst er dambrugene mindre. De tager form efter landskabet og ligger, hvor der nu engang er plads.

Gennem tiderne har der eksisteret 168 dambrug i Vejle Amt. Mange mennesker har her haft deres udkomme. I 1999 var der kun 88 dambrug tilbage.²

I 1999/2000 foretog jeg en under-

søgelse af dambrugserhvervet for Kulturmiljørådet for Vejle Amt i samarbejde med Museumsrådet i Vejle Amt. I den forbindelse besøgte jeg de fleste af amtets dambrug og talte med deres ejere. En del af undersøgelsens resultater forligger i rapporten "Dambrugshistorie i Vejle Amt", og selve arbejdet med undersøgelsen og rapporten blev udført under Egns-museet for Egtved Kommune. Imidlertid blev der ikke plads til at formidle alle resultaterne, hvilket denne artikel, i nogen grad, vil råde bod på.

Artiklen er et forøg på at opridse nogle hovedtræk af dambrugserhvervets historiske udvikling i Vejle Amt. Den vil fortælle,

¹ Det nuværende Vejle Amt som det blev etableret ved kommunalreformen i 1970.

² "Dambrugshistorie i Vejle Amt", 2001, s. 25.

hvordan det hele begyndte, hvordan erhvervet har udviklet sig samt prøve at forklare, hvorfor dambrugene er gået tilbage. Undervejs vil den fortælle historien om en dambrugerfamilie, der har beskæftiget sig med dambrug i fem generationer.

De første dambrug

Det er ikke egentligt belyst, hvordan dambrugserhvervet har taget sin begyndelse her i landet. Skal man tro beretningerne, startede det hele for mere end 100 år siden, da man ved Randers etablerede klækkehuse til udklækning af fiskeyngel. Ynglen blev sat ud i åer og vandløb for at fremme den naturlige bestand af ørred og laks.³ Herfra var der ikke langt til at forsøge at holde fiskene som husdyr. Man begyndte at grave damme ved kildevæld og vandløb og lærte efterhånden at give fiskene de optimale betingelser for formering og vækst.

Selvom den moderne teknologi for længst har holdt sit indtog, drives de fleste dambrug stadig efter de samme principper som for 100 år siden. Dambrugene er typisk indrettet ved, at vandet i vandløb dæmmes op ved hjælp af et stemmeværk og ledes igennem en kanal, der forsyner de enkelte damme med vand. Når vandet har passeret dammene, samles det i en bagkanal. Herfra løb vandet tidligere direkte i vandløbet, men nu om stunder passerer det først igennem et bundfældningsbassin, der renses vandet, hvorefter

vandet igen løber ud i vandløbet.

Den første, der anlagde dambrug herhjemme, var Hans Peter Smidt Nissen fra Hvilestedgård ved Kolding. H.P., som han kaldtes, var oprindeligt skolelærer, men måtte opgive sin lærergerning, da han ikke ville undervise sine elever i den lille katekismus. I stedet flyttede han til sit fødested i Hvilested ved Kolding, hvor han købte Hvilestedgård. Det var meningen han skulle ernære sig ved landbrug. Det gjorde han også til at begynde med. Men han havde brug for en ekstra indtægt. Fra sine drengeår vidste H.P., at der var en fin bestand af havørreder i Kolding å. Derfor opsatte han et vippegarn, så han kunne fange ørreder i åen. Fangsten svarede imidlertid ikke til forventningerne. Bestanden var kraftig reduceret. H.P. besluttede sig for at ophjælpe åens bestand. Da han på et tidspunkt fangede et par gydemodne hunner og en han, strøg han æg og sæd af dem. De befrugtede æg anbragte han i nogle drænrør halvt fyldt op med grus. Rørene blev lagt i en grøft, hvor igennem der løb kildevand. Eksperimentet lykkedes. Et par måneder senere vrimlede det med fiskeyngel i afløbet fra drænrørene. Initiativet kom en professor i biologi Arthur Feddersen for øre. Arthur Feddersen havde rejst rundt i Europa og set, hvordan man her drev kunstig fiskeavl. Han foreslog H.P. at sætte ynglen ud i sin havedam og fodre den med kogt slagteriaffald. Også dette forsøg lykkedes. Fiskene solgte han til fiskeeksportør P. Christensen i Kolding. I 1894 gravede H. P. den første rigtige dam på et engestykke

³ Bregnballe, Frank, 1998, s. 16.

umiddelbart ved siden af Hvilestedgård. I løbet af få år var hele engen forvandlet til et regulært dambrug.¹ Hvilestedgård eksisterer endnu, og det drives sammen med Haugård Fiskeri under navnet Hvilested Dambrug.

I de første år var bækkørreden dominerende i opdrættet, men H.P. inddrog fra starten af regnbueørreden, idet professor Feddersen skaffede ham et lille parti æg fra denne amerikanske fiskestamme.⁵ Regnbueørreden blev hurtigt den dominerende dambrugsfisk.

Pionerårene

Kort tid efter H.P. gravede sit første dambrug, anlagde fiskeeksportør P. Jørgensen Kildeværk Fiskeri, og frem mod første verdenskrig blev der på Kolding-Lunderskovegnen gravet yderligere 10 dambrug.⁶ Navne som Åkærdal-, Frisendal- og Asbølgård Fiskeri vil måske klinge velkendt.

At det var på Kolding - Lunderskovegnen, de første dambrug blev oprettet er ingen tilfældighed. Smidt Nissens initiativ har givetvis haft en afsmittende effekt. Samtidigt har det sydjyske områdes tradition for fjordfiskeri spillet en rolle. De mænd, der anlagde dambrugene, kendte alle hinanden. De købte fiskeyngel hos hinanden og udvekslede erfaringer. Når

fiskene skulle sælges, havde de gode forbindelser til fiskeopkøberne i Kolding. Flere af dambrugerne var, på Smidt Nissens initiativ, med til at anlægge aktieselskabet Haugård Fiskeri i 1904.⁷ Fire år tidligere havde to af aktionærerne fra Haugaard Fiskeri nemlig P. Jørgensen, Kildeværk og Poul Hansen, Åkærdal startet landets første ørredeksportfirma Sydjysk Damkultur, der senere fik sæde i Vejen.⁸

Eftersom dambrugserhvervet var ganske nyt, måtte dambrugerne først gøre deres erfaringer. Der var mange ting at lære og mange problemer at løse. Foder til fiskene var et problem. I dag fodres med piller, men i begyndelsen fodrede man med kogt og hakket slagteriaffald. Hurtigt fandt man frem til, at frisk hakket havfisk var mere velegnet til formålet. Det kunne dog være vanskeligt at få fiskene fra havnene og ud til dambrugerne i frisk tilstand, når de først skulle transporteres med hestevogn og jernbane. I dårligt vejr kunne foderleverancerne svigte, så damørrederne måtte sulte. Et andet problem var transporten af levende ørreder. Hertil anvendte man vintønder, hvorunder der var monteret gænger, som på en gyngestol. Det bevirkede, at vandet under kørsel blev skvulpet rundt, så vandet iltedes. Når hestevognen eller toget holdt stille, skulle fiskeledsageren skvulpe med tønderne. Ørrederne transporteredes

¹ Hesel, Viggo, 1993, s.11.

⁵ Hesel, Viggo, 1993 s. 11.

⁶ "Dambrugshistoric i Vejle Amt", 2001, s. 25.

⁷ Hesel, Viggo, 1993, s.13.

⁸ Hesel, Viggo, 1993, s. 43.

med hestevogn fra dambruget og til nærmeste station og herfra med jernbane til især det tyske marked. Senere fandt man ud af at erstatte tønderne med store træbassiner. Til at ilte vandet, medbragtes fodpumper. I dag transporteres fiskene på store lastbiler med glasfiberbassiner og iltanlæg. Ud over foder og transport skulle man også finde frem til den optimale udformning af dambrugene og have styr på sortering af fiskene. Herudover var der problemer med fiske-sygdomme.

Problemerne blev gradvist løst og dambrugserhvervet bredte sig. I 1913 var der 138 ørreddambrug i landet.⁹ I 1920 eksisterede der alene i Vejle Amt 20 dambrug. Med et par enkelte undtagelser koncentrerede dambrugene sig stadig på Kolding- Lunderskovegnen men blev nu også udbredt på Egtved-egnen.¹⁰

Dambrugspionererne fra Kolding - Lunderskovegnen medvirkede også ved oprettelsen af en række af de dambrug, der blev etableret på Egtved-egnen. F.eks. var H. P. konsulent for Søren Thomsen, da denne i begyndelsen af 1900-tallet anlagde de første damme til det dambrug, der senere blev til Spjarup Fiskeri. Dambruget blev senere købt og udbygget af H.P.'s tredje yngste søn Smidt Nissen Jøker. P. Jørgensen og Poul Hansen fra Sydjysk Damkultur etablerede i 1920 Liegård - og Tågelund Fiskeri.

Mønstret var ofte det samme, når nye dambrug skulle anlægges: En person, der havde egnet jord i nærheden af noget vand, gik sammen med de erfarne dambrugere, der havde ekspertisen og kunne skaffe den fornødne fiskeyngel. På denne tid blev dambrugene gravet med håndkraft af mænd, der kunne tage fat med skovl og trillebør.

Tiden indtil anden verdenskrig

H.P. var ikke blot dambrugspioner og absolut førende inden for dambrug. Han sørgede også for at give erhvervet i arv til sine sønner. H.P. havde fire sønner, der alle bar efternavnet Nissen Jøker, og alle blev dambrugere.

Af særlig interesse i denne sammenhæng er sønnen Jens Peter Nissen Jøker, der i 1912 købte et allerede etableret dambrug i Højen ved Vejle. Dambruget hed Kildevæld Dambrug og udviklede sig efterhånden til et stort foretagende.

Håkon Jøkers første dambrug: Store Lihne Fiskeri.

⁹ Bregnballe, Frank, 1998, s. 16.

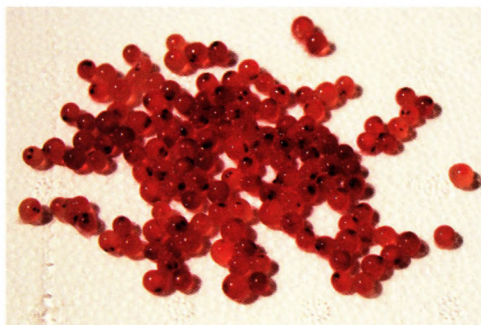
¹⁰ "Dambrugshistorie i Vejle Amt", 2001, s. 25.

Kildevæld Dambrug havde over 50 damme og havde både damme til moderfisk, klækkehus til æg og yngel og damme til opfodring af portionsfisk.

I dag er erhvervet mere specialiseret. Produktion af æg og fiskeyngel er typisk en specialitet for mindre dambrug, der ligger ved kildevæld eller øverst ved vandløbene, hvor vandet er helt rent. Opdræt af spisefisk foregår som regel på større dambrug længere nede af vandløbet.

I 1920'erne startede Jens Peter Jøker en fiskeeksportforretning i kompagniskab med sin broder Smidt Nissen Jøker fra Spjarup Fiskeri ved Randbøl. Forretningen gik godt. Der blev eksporteret ørreder til hele Europa, men først og fremmest til Tyskland. Fiskene blev sendt levende af sted. Jens Peter Nissen Jøker ejede selv de banevogne, hvori fisken blev transporteret. Ofte ledsagede han selv fiskene, så han var sikker på, at de kom velbeholdne frem til køberne.

Det var ikke kun Jens Peter Jøkers fisk, der gik til Tyskland. Indtil første verdenskrig blev næsten alle danske ørreder eksporteret levende hertil, hvor de opnåede høje priser. Men under første verdenskrig og i årene derefter brød dambrugserhvervet næsten sammen.¹¹ Krigen betød, at det blev umuligt at eksportere og skaffe foder til fiskene.

Øjenæg. Foto: BK Kommunikation.

Erhvervet kom kun langsomt på fode igen. Toldsatser og kvoter gjorde afsætningen vanskelig. Som følge af de dårlige tider blev der i løbet af 1920'erne kun oprettet tre dambrug i Vejle Amt.¹²

Først i slutningen af 1930'erne kom der for alvor gang i salget. En række nye lande meldte sig som købere af de danske damørreder. England var den største importør, men også lande som Belgien, Frankrig, Svejs, Italien og Sverige blev kunder. I 1938 nåede eksporten for første gang op over tusind ton.¹³ Fremgangen spores også i iveren efter at oprette nye dambrug. I perioden mellem 1930 og 1939 oprettedes hele 14 dambrug i amtet. Der blev fortsat gravet damme på Lunderskov- og Egtved-egnene, men også omkring Give og Nr. Snede blev der etableret dambrug.¹⁴

Anden verdenskrig varslede atter dårlige tider for dambrugserhvervet. Efter de alli-

¹¹ Bregnballe, Frank, 1998, s. 19.

¹² "Dambrugshistorie i Vejle Amt", 2001, s. 25.

¹³ Hesel, Viggo, 1993, s. 101.

¹⁴ "Dambrugshistorie i Vejle Amt", s. 25.

eredes invasion af Italien faldt dette marked bort, og det samme skete med Frankrig. Efterhånden som Tyskland blev trængt af de allierede skrumpede det tyske marked også ind. Da krigen sluttede var næsten al eksport af dambrugsørreder indstillet.¹⁵ Trods vanskelige afsætningsvilkår blev der mellem 1940 og 1949 anlagt 10 nye dambrug i Vejle Amt, hvilket måske skyldes en forventning om bedre tider.

Gyldne tider

Bedre tider blev det. Efter ca. 50 års virke var dambrugserhvervet professionaliseret. Danske dambrugere havde fået etableret et velfungerende produktionsapparat, der kunne imødegå efterkrigstidens stigende efterspørgsel, hvis årsag skal søges i de økonomiske opgangstider og den stigende velfærd.

Det lykkedes Danmark at komme ind på det amerikanske marked, og eksporten af ørreder steg. I 1945 eksporterede Danmark 400 ton ørreder. I 1955 var Danmark oppe på 3600 ton, hvoraf USA aftog de 900 ton. Herefter kom Italien, der aftog 750 ton, Sverige købte 500 ton, Belgien-Luxenborg 400 ton, England 300 ton mens en række andre lande tilsammen aftog 750 ton. Tyskland, som før havde været vor største aftager, købte nu kun en forsvindende lille del.¹⁶

De gode tider afspejlede sig i et kolossalt boom i antallet af dambrug. I Vejle Amt blev der i 1950'erne etableret hele 72 dambrug. Der blev anlagt dambrug i Brædstrup, Børkop, Gedved, Horsens, Jelling, Juelsminde og Tørring - Uldum Kommuner.¹⁷

Iveren efter dambrug var stor, og ikke alle dambrug blev placeret lige godt. Ved nogle dambrug var vandet direkte uegnet til dambrugsdrift. Disse dambrug fik kun en kort levetid.

Der går mange historier om, hvor mange penge der i disse år var i erhvervet. Om en dambruger på Egtved-egnen fortælles der, at han tjente så mange penge på fisk, at han kunne belægge sit dambrug med guld. Det er nok en kraftig overdrivelse, men at det gik godt for dambrugerne var uomtvisteligt.

Flere og flere valgte vejen som dambrugere. Fiskemestre og andre ansatte ved dambrugene så sig om efter egnet jord og vand til at anlægge deres egne dambrug på. Mange valgte erhvervet som et alternativ til landbruget. Desuden var det almindeligt, at man gik sammen om at etablere dambrugene som et aktieselskab, hvor investorer kunne skyde penge i foretagendet. Fiskefabrikker og slagterier havde også dambrug, der kunne supplere fiskeleverancerne.

Dengang som nu spiller arven mellem generationer af dambrugere en væsentlig

---

¹⁵ Hesel, Viggo, 1993, s. 109.

¹⁶ Hesel, Viggo, 1993, s. 129.

¹⁷ "Dambrugshistorie i Vejle Amt", 2001, s. 25.

rolle for tilgangen til erhvervet. Til gengæld har dambrugere, som ikke er født ind i erhvervet, en meget forskellig baggrund. Blandt de nuværende dambrugere findes tidligere bankfolk, automekanikere, kontorfolk, håndværkere med mere.

Udviklingen i 1960'erne

Den gunstige udvikling fortsatte. Eksporten steg og steg. I 1960 var den samlede eksport på 5973 ton. I 1966 var eksporten næsten fordoblet, idet den var oppe på 10098 ton. Vesttyskland var atter hovedaftageren med 3388 ton, mens nu USA lå nede på en 7. plads og aftog 502 ton. Blandt de øvrige aftagerlande finder man så eksotiske navne som Kenya, Malaysia og Nigeria, der aftog frosne ørreder.¹⁸

Også i 1960'erne blev der oprettet mange dambrug, om end ikke i helt samme omfang som i 1950'erne. Årsagen til den aftagende aktivitet skyldes måske, at erhvervet nu havde nået et mæthedspunkt for hvor mange fisk, der kunne afsættes, og at det var begyndt at knibe med pladsen ved vandløbene. I Vejle Amt oprettedes 39 dambrug i årene fra 1960-1969.

En af de personer, der startede dambrug i 1960'erne, var Håkon Jøker Trachel, barnebarn af Jens Peter Nissen Jøker. Håkon Jøker Trachels far var også dambruger, men han lærte først og fremmest

Yngel. Foto: BK Kommunikation.

dambrugserhvervet af sin bedstefar. Efter endt skolegang kom Håkon Jøker først i lære på Smidt Nissen Jøkers dambrug i Spjarup, og som 16 årig fik han arbejde på et dambrug i Svejts. Her var dambrugserhvervet nyt, så Håkon Jøker fik rig mulighed for at demonstrere sin viden. Således var han med til at lave nyt klækehus og etablere nye dambrug. Som attenårig vendte han hjem, hvorefter han begyndte at arbejde som fiskeledsager i bedstefaderens eksportfirma.

Omkring 1960 foregik transporten stadig med jernbane. For Håkon Jøker startede turen, der som regel gik til Svejts, mandag morgen i Vejle, hvor fisken blev læsset på banevognene. Hvis alt gik som det skulle, ankom læsset til Svejts onsdag eftermiddag. Når Håkon Jøker havde afleveret fiskene, måtte han vente på en togafgang hjem til den efterfølgende aften. Han tog toget fra Basel og var hjemme igen fredag aften. Som regel

¹⁸ Hesel Viggo, 1993, s. 164-165.

havde han fri i weekenden, men når der var rigtig travlt, kunne han nå at rejse med et nyt læs fisk igen om lørdagen. På denne måde kunne han nå at fragte tre læs fisk på to uger.

Arbejdet som fiskeledsager var ikke den rene fornøjelse. Turen har ind i mellem været kedelig, og der var mange timer, der skulle slås ihjel. Håkon Jøker fortæller, at arbejdet hovedsagelig bestod i at se til, at fiskene havde det godt, så der ikke døde for mange undervejs. De skulle helst tilses hver anden time. Et par gange i døgnet skulle han skifte vand hos fiskene. Vognen med fisk var altid hængt på umiddelbart efter lokomotivet, så fiskene kunne få frisk vand fra de "vandkraner", der også forsynede lokomotivet med vand.

Der var fire bassiner i en vogn. For enden af vognen var der et lille opholdsrum. Her var en seng, et gasapparat, en ovn til at fyre op i og et lillebitte vindue. Her holdt fiskeledsageren til.

I de år Håkon Jøker kørte med fisk, sparede han mange penge op. Lønnen var god, og der var en ekstra skilling at hente i form af drikkepengene, når han ankom med et læs fisk, der var i orden. Håkon Jøkers fisk ankom som regel i god behold. Han havde haft sin bedstefar som læremester og havde lært de rette kneb. Drikkepengene kunne finansiere Håkons forplejningen undervejs, og lønnen kunne han spare op. Pengene brugte han på et dambrug.

I 1961, mens Håkon Jøker stadig kørte

eksport, begyndte han at anlægge sit første dambrug Store Lihme Fiskeri i Randbøldal. Han ansatte et par mænd og lejede en maskine til at grave dambruget. I 1964 byggede Håkon en beboelse til dambruget. I husets underetage etablerede han klækkehus til æg og fiskeyngel.

Som dambruger slog Håkon Jøker sig på en eksklusiv gren af erhvervet, nemlig avlsarbejdet. I midten af 1960'erne havde ørredopdrættet også bredt sig til saltvand. Håkon Jøker var en af de første, der begyndte at levere fisk til saltvandsbrugene. Til dette formål skulle han bruge nogle fisk, der hurtigt voksede til den egnede størrelse dvs. 600-1000 gram. Ørreder vokser hurtigst, inden de bliver kønsmodne. Håkon Jøker begyndte derfor at eksperimentere med regnbueørreder, der blev senere kønsmodne. Avlsmateriale fik han hos sin onkel Parcival Nissen Jøker, der i 1950'erne havde overtaget Kildevæld Dambrug efter Håkons bedstefar.

Desværre ramte den frygtede fiskesygdom egtvedvirus både Håkons og Parcivals besætninger, hvorefter fiskestammen måtte skaffes gennem Håkons broder i Karup. Til de nye sygdomsfrie fisk oprettede Håkon Jøker i 1972 et dambrug ved Ollerup sø. Herfra har han kunnet arbejde med samme fiskestamme i 30 år. At fremavle ørreder med helt bestemte egenskaber kræver stor tålmodig og frem for alt tid. I den periode Håkon Jøker har arbejdet med fiskeavl, er fiskenes cyklus rykket 1 år til 1,5 år, så fiskene først bliver kønsmodne, når de er 6 år.

Fiskenes cyklus skal ikke rykkes yderligere, men Håkon Jøker arbejder nu på at lave dem mere stabile, så de alle har de samme egenskaber. Desuden forsøger han at avle sig frem til nogle flotte og slanke fisk, der samtidig producerer store æg. Herved bliver fiskeynglen også større. Det fine avlsmateriale sælges kun i form af æg til bl.a. Chile, der er den største importør. Ud over sine avlstdambrug ejer og forpagter Håkon Jøker en række dambrug til produktion af almindelige spiseørreder.¹⁹

Regnbueørred. Foto: BK Kommunikation.

I løbet af 1950'erne og 1960'erne manifesterede Danmark sig som verdens største producent af damørreder. En væsentlig årsag til succesen var det friske fiskefoder, der gav velmagende fisk til konkurrencedygtige priser. Over 50 års erfaring på dambrugsområdet havde givet danske dambrugere et stort forspring til de konkurrerende lande. Dambrugerne beherskede ørredens livscyklus til fulde. De havde velfungerende udstyr til sortering og transport af fisk. Der var etableret leveringsruter med lastbiler, der bragte industrifisk rundt til dambrugene. Afsætningen af produktionen var sat i system. De levende ørreder blev hovedsageligt solgt til Europa, mens de isede og dybfrosne fisk solgtes over hele verden.²⁰

Begyndende vanskeligheder

Bedst som produktionen og eksporten steg, begyndte problemerne imidlertid

også at indfinde sig. Som følge af den eksplosive vækst af dambrug blev offentligheden i midten af 1960'erne opmærksom på, at dambrugene på linje med husholdninger, industri og landbrug forurenede de danske vandløb.

I forureningsdebatten samlede opmærksomheden sig i første omgang omkring det hakkede fiskefoder. Fiskefoderet havde den ulempe, at det var svært at dosere. Det overskydende foder drev ud af dammene og videre ud i vandløbet, hvor det afsatte fedt- og oliepartikler på bunden og på bredden. Men også fiskenes ekskrementer, der blev skyllet ud i vandløbet, når dammene blev rensed, var et problem. Udledning af hjælpestoffer anvendt i forbindelse med sygdomsbekæmpelse, iltsvind og døde åstrækninger var andre problemer.

I 1973 kom Miljøloven med regler for,

¹⁹ Interview med Håkon Jøker Trachel den 6. april 2000.

²⁰ Bregnballe, Frank, 1998, s. 19.

hvordan man kunne sikre, at vandløbene blev rene. I denne lov blev dambrugene karakteriseret som "særligt forurenende virksomheder", eller såkaldte "kapitel 5 virksomheder". Loven fik stor indflydelse på dambrugenes fremtidige virke, fordi alle udvidelser og ændringer i dambrugenes driftsforhold skulle godkendes efter reglerne i Miljølovens kapitel 5. For dambrugserhvervet betød det, at der stort set ikke er blevet oprettet dambrug siden 1970'erne. Antonsminde Dambrug i Egtved Kommune var det sidste og eneste dambrug, der blev oprettet i Vejle Amt i 1970'erne.²¹

Fra Dambrugserhvervets side forsøgte man, i samarbejde med miljømyndighederne, at løse de miljømæssige aspekter uden, at det samtidig gik ud over økonomien. Efterhånden fandt man ud af, at forureningen kunne begrænses en del ved at erstatte det friske fiskefoder med tørfoder, hvilket for alvor skete i slutningen af 1970'erne. Man fandt også ud af at rense vandet ved hjælp af bundfældningsbassiner, der renser vandet for slam og ekskrementer, inden det forlader dambruget. Den teknologiske udvikling indenfor renseforanstaltninger, iltanlæg og beluftere bevirkede, at vandkvaliteten på dambruget blev forbedret. Det tog tid, inden de forskellige problemer kunne løses hensigtsmæssigt. Der skulle først samles viden og erfaring på området.

Lovgivningen på dambrugsområdet blev

efterhånden skærpet. Med hjemmel i Miljøloven kom dambrugsbekendtgørelsen i 1989. Her blev der fastsat en række krav til dambrugene. Bekendtgørelsen indførte reguleringer omkring et maksimalt foderforbrug, fodersammensætning, krav til vandkvalitet ved udledning og krav om rensningsanlæg. Blandt mange dambrugere var der forståelse for de fleste af bekendtgørelsens reguleringer, men samtidigt var der megen utilfredshed med, hvordan reglerne blev fortolket og administreret.

F.eks. er foderkvoterne en kilde til megen utilfredshed blandt dambrugerne, fordi den hindrer dambrugerne i at maksimere deres produktion. Dette har ført til en del straffesager om overfodring.²² Dambrugerne skal betale omkostningerne i forbindelse med kontrolanalyser, hvilket sammen med de faste miljøafgifter beløber sig til 35.000 kr. årligt pr. dambrugsenhed. Afgifterne har ført til utilfredshed, fordi de er med til at forringe indtjeningen på især de små dambrug. Dambrugene indgår i et samspil med vandløbene. I takt med at dambrugerne har forbedret dambrugets miljøpåvirkning via begrænset fodring og forbedrede rensfaciliteter, oplever dambrugerne, at forureningen stiger fra udefra kommende kilder. Mange dambrugere er bitre over, at de bliver beskyldt for ikke at overholde udledningskravene og skal betale for oprensning af stoffer, som de ikke selv har tilført vandløbet via dambruget.

---

²¹ "Dambrugshistorie i Vejle Amt", 2001, s. 26.

²² Olesen og Roth, 1999, s. 34.

Dambrugene nedlægges

Mens der fra 1950'erne og frem til 1970'erne kun blev nedlagt 11 dambrug, skete der i 1980'erne og frem en markant stigning i antallet af nedlagte dambrug. I løbet af 1980'erne blev der i alt nedlagt 19 dambrug i Vejle Amt, mens der fra 1990-1999 blev nedlagt hele 39.²³

Der er flere årsager til at dambrugene nedlægges. Samtidig med, at dambrugerens omkostningsniveau er steget, på gr. af stigende foderpriser og miljøomkostninger, oplevede danske dambrugere, at priserne på ørreder er faldet. De faldende priser var en følge af stigende konkurrence på dambrugsørreder fra udlandet samt fra andre fødevarer generelt.²¹ Mange dambrugere valgte at nedlægge

deres dambrug, fordi stigende miljøafgifter kombineret med lave priser har gjort dambrugsdriften urentabel. Da produktionsomkostningerne på små dambrug er større end på store, er det hyppigt de små dambrug, som lukker.

En række dambrug er nedlagt i forbindelse med naturgenopretningsprojekter i statslig regi.

Harrild Mølle Dambrug og dambrugene, der før lå rundt omkring Rørvig Sø, er eksempler på dette. Trods de mange nedlæggelser er der ikke sket en produktionsnedgang. Et færre antal dambrug producerer flere fisk. Dette skyldes, at dambrugene har fået bedre fodertyper og bedre teknologi, der har intensiveret produktionen.

Regnbueørred. Foto: BK Kommunikation.

²³ "Dambrugshistorie i Vejle Amt", 2001, s. 27.

²¹ "Akvakultur perspektivplan 1997", 1997, s. 1.

En medvirkende årsag til, at mange dambrug nedlægges, er, at de er svære at sælge. Kapitalværdien på dambrugene er bl.a. lav, fordi der er usikkerhed omkring deres vandressource, og fordi mange dambrug endnu ikke har opnået en miljøgodkendelse.

I følge Vandforsyningsloven bortfalder de fleste dambrugs ret til vandindvinding i år 2005. Herefter skal dambrugene have fornyet deres vandindvindingstilladelse for en 10-årig periode. I Vandforsyningsloven er der lagt op til forskellige tolkningsmuligheder. Hvis loven fortolkes meget snævert, kan det betyde, at dambrugerne skal afgive halvdelen af vandet. Det kan betyde, at især de dambrug, der er placeret ved mindre vandløb, får problemer med vandforsyningen. Vandet er dambrugerens vigtigste ressource og en betingelse for dambrugsdriften.

Senest den 1. januar 1999 skulle alle dambrug, der endnu ikke var godkendt efter Miljølovens kapitel 5, have indsendt en ansøgning om miljøgodkendelse. Miljøgodkendelsen er en betingelse for et dambrugs fortsatte drift. Amterne er langt bagefter med at behandle dambrugernes ansøgninger. I år 2001 har 3-4 dambrug opnået en godkendelse.²⁵

Nye tider

Dambrugserhvervet har efterhånden

knopskudt, med saltvandsdambrug og med åleopdræt. Havdambrugene er typisk placeret i nærheden af små havne. Ørrederne går i netbure, og anlæggene tages på land om vinteren. Produktionsperioden er derfor kun på 6-7 måneder, og er baseret på udsætning af 600-1000 gram store ørreder, som købes fra ferskvandsdambrugene. Ål opdrættes inden-dørs i recirkulerende anlæg.²⁶

I 1999 var der inden for de forskellige grene af dambrugserhvervet ca. 1000 arbejdspladser og yderligere ca. 2000 er beskæftiget inden for følgeindustrien. Danmark er den største eksportør af akvakulturprodukter inden for EU. Ca. 90% af produktionen eksporteres. Den største del går til det tyske marked. I 1995 producerede Danmark 34.000 ton damørreder, hertil kom 6100 ton havbrugsørreder, 344 ton rogn og 1173 ton ål. Den samlede værdi beløb sig til 810 mio. kr.²⁷

Selv om dambrugserhvervet i disse år oplever betydelige ændringer af de økonomiske og praktiske præmisser for driften, er der stadig unge dambrugere, der har mod på branchen. Blandt dem er Håkon Jøker Trachel's søn Jørgen. I 1997 arvede han sin bedstemors Helga Jøkers dambrug ved Ravnning. Jørgen Jøker Trachel har ligesom sin far slået sig på fiskeavl. Han arbejder videre med den samme fiskestamme som sin fader.

---

²⁵ Oplysning if. Dansk Dambrugerforening.

²⁶ "Akvakultur perspektivplan 1997, 1997", s. 11.

²⁷ "Akvakultur perspektivplan 1997, 1997", s. 11-15.

Det er således 5 generationer siden, at Jørgen Jøker Trachels tipoldefar etablerede det første ørreddambrug i landet. Der er løbet meget vand i åen siden da. Betingelserne for dambrugserhvervet har ændret sig radikalt. Ingen ved, hvad fremtiden vil bringe. For øjeblikket glæder dambrugere sig dog over en lille fremgang. Det sidste år er fiskepriserne nemlig steget. Folk er begyndt at spise flere fisk på gr. af angsten for kogalskab og mund-og klovesyge. Selv om man for øjeblikket er i gang med tiltag, der kan fastholde de nye markedsandele ved man i dambrugserhvervet, at det er en stakket frist. Så længe dambrugere ikke ved, om de har vand nok efter år 2005 og kan få en miljøgodkendelse, er dambrugserhvervet højst usikker.

Kildevæld Dambrug i Højen ved Vejle.

Sammenfatning

Vejle Amt er hjemsted for nogle af landets ældste dambrug. Dambrugserhvervet opstod for over 100 år siden. Det blev udviklet af autodidakte folk, der måtte eksperimentere sig frem. På bare 50 år lykkedes det danske dambrugere at gøre

Danmark verdensførende på dambrugsområdet. Det kunne bl.a. lade sig gøre, fordi der var dambrugs familier, der trods vanskelige forhold og svingende konjunkturer stædigt holdt fast i dambrugserhvervet. Erfaringerne blev givet videre fra generation til generation, og erhvervet udviklede sig. I 1950'erne og 1960'erne havde erhvervet sin storhedstid. I løbet af de to årtier, blev der alene i Vejle Amt etableret 111 dambrug. Tvivl om miljøspørgsmålene, stigende foderpriser, lave priser på fisk og konkurrence fra udlandet har gjort dambrugserhvervet svært. De sidste 10 år er mange dambrug lukket. Dambrugserhvervet oplever nu den alvorligste krise, men har indtil videre formået at overleve den. Kun tiden kan dog vise, om dambrugserhvervet fortsat har en fremtid for sig.

En arbejdsplads – mange kulturer

Livet på og omkring Flyvestation Vandel

Af Jørgen Burchardt

Flyvestation Vandel skal nedlægges. Det er en drastisk begivenhed for en egn, som har haft flyveplads siden tyskerne besatte området under 2. verdenskrig. Men ser man nærmere til, er der gennem årene også sket store forandringer internt på flyvepladsen. Nogle forandringer er miniudgaver af den generelle udvikling af det danske militær, mens andre kan forklares ud fra både lokale og geopolitiske forhold. Der har været perioder med nærmest stilstand, hvor der kun skete få ændringer. Disse perioder blev afløst af hektiske perioder med nybygninger, anskaffelse af nyt materiel og ankomst af nye medarbejdere efter et forsvarsførlig, hvor statens store pengekasse lejlighedsvis var åben til gavn for flyvestationen. Omvendt har der også været perioder præget af forlig, hvor pengekasen var lukket mere i. I denne artikel vil kulturhistorikeren Jørgen Burchardt give et kort overblik over udviklingens faser og de mange forskellige kulturer, der har eksisteret på og omkring flyvestationen. Man kan ikke forestille sig ret mange arbejdspladser eller virksomheder, som har fungeret så sammensat og med så mange forskelligartede relationer.

Flyvestationens faser

Ventetid

Sejren over tyskerne var blevet fejret i sommeren 1945. De fremmede soldater var afvæbnet og sendt hjem. Den tidligere så store flyveplads lå nu øde hen. Mens landets politikere skulle finde ud af, hvorledes efterkrigstiden skulle organiseres, passede en lille håndfuld soldater på området, som ikke var systematisk bevogtet. Hovedkvarteret blev indrettet i egnens flotteste bygning - et stykke fra selve flyvepladsen. Det var det tidligere plejehjem i Vandel, som tyskerne havde over-

taget, og som nu gik videre til danskerne. På sommersøndage kunne bilister næsten uantastet køre ind ved landingsbanen for at holde picnic med familien, og officielt benyttede svæveflyvere og modelflyvere området til deres hobbyer.

Der blev ikke bygget noget af betydning bortset fra den mest nødvendige infrastruktur. Landingsbanen blev sat i stand efter at den forvitrede tyske belægning var fjernet i 1953-54. Kun nyere installationer med transformatorstationer blev bygget. At man ikke var helt uden sans for de store perspektiver, kunne ses af det vandværk der blev opført i 1958 - dets kapacitet blev langt større end hvad

Flyvestationens faser

Tysk etablering

1943-44
1945

Ventetid

vandværkerne i Vandel by og omegn kunne klare. Værket blev dimensioneret til 15-16.000 mennesker med en ydelse på 30.000 m³ vand - til sammenligning er indvindingstilladelsen til Vandel by i dag kun på 50.000 m³.

Deployeringer og hærflyvernes indtog

Flyvevåbnet blev først oprettet i 1950, og det varede noget inden strategierne for det nye værn blev lagt fast herunder planerne med flyvestationen. Det endte med en beslutning om, at flyvestationen skulle videreføres, men at den ikke skulle have egne faste fly. Den skulle nøjes med at være en flyveplads til de såkaldte deployeringer, hvor enheder ved øvelser (og selvfølgelig i en evt. krise- og krigstid) kunne høre hjemme. I 1959 fik eskadrille 724 fast udebase i Vandel.

Også amerikanske flyvere skulle deployere, hvorfor der tilsvarende skulle være ordentlige faciliteter for dem. For NATO-midler blev der bygget to hangarer samt en række ammunitionsmagasiner.

Det fik indirekte betydning for flyvestationen, at flyvevåbnet ved sin oprettelse havde overtaget Hærens (og Flådens) flyvere. Derved havde Hæren mistet sine observationsfly for artilleriet, og da man erkendte savnet, skulle en ny hærenhed oprettes i 1958. Det blev flyvestationen i

---

Opbygning

1958

Professionalisering

1975

Storhed/afvikling

1989

2003

Godt to års tysk aktivitet fik langvarige følger på Vandelegnen. Etablering af en flyveplads kom til at betyde næsten 60 års fortsatte militær tilstedeværelse. Figuren viser de faser flyvestationens historie kan opdeles i.

Den farverige ritmester K. C. Zeilau ledede med et par enkelte soldater bevogtningen af den tidligere tyske flyveplads i den første ret betydningsløse periode, hvor man afventede beslutning om områdets skæbne. (Foto: Schaiffel-Nielsens arkiv).

Vandel, man fandt som et velegnet sted. En tidligere tysk træhangar i udkanten af flyvestationen blev base for de små enmotors Piper Super Cup. De havde ikke det store behov for teknikere, og der blev indgået en aftale, hvorved Flyvevåbnet kom til at stå for den tekniske vedligeholdelse.

Denne aftale har siden været basis for den meget ulogiske konstruktion på stedet: Hærens folk fløj, mens Flyvevåbnets folk var på jorden. Siden har flyvestationens udvikling haft disse to sideløbende

spor - deployering og hærflyvere - med hver sit udviklingsforløb.

Professionalisering og oprustning

Den kolde krig i Europa gav anledning til en yderligere udbygning af flyvestationen.

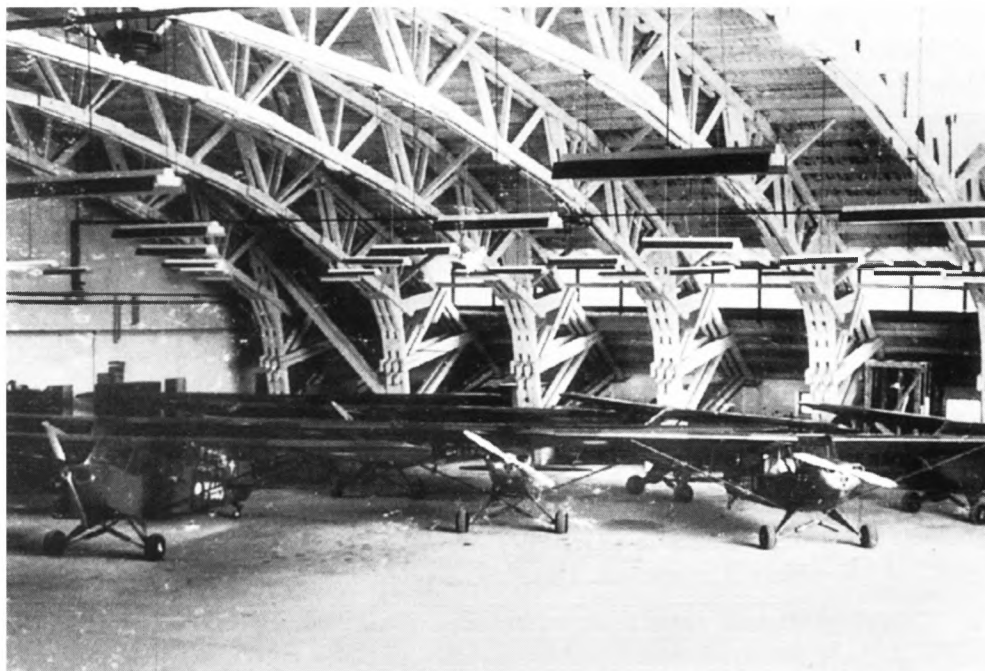
De lejlighedsvise deployeringer af udenlandske fly blev sat yderligere i system efter indgåelse af faste aftaler om, at flyvestationen skulle stå til rådighed. De gjaldt ikke alene amerikanske styrker, men siden 1974 også engelske styrker - ofte for eskadriller med det specielle Harrier-fly, som kan starte og lande lodret. Begge lande afholdt som regel årlige store øvelser i sensommeren.

Derfor blev der i årene 1975 og frem bygget et større antal flysheltere og overdækkede bombegrave. I 1980 blev landingsbanen forstærket, så også de helt store transportfly med udrustning kunne lande, og i 1981 kom desuden ammunitiondepoter.

Der var nu for alvor noget at passe på, og vagtsystemet blev opgraderet bl.a. med opførelse af en vagtbygning. I 1973 blev indført patruljering med hunde.

Tilsvarende skete der en oprustning på hærflyvernes spor. Medvirkende årsag var en stor brand i 1968, hvor næsten alle fly blev ødelagt, da træhangaren nedbrændte.

Det gav mulighed for at anskaffe de helikoptere, som efterhånden var et pålideligt transportmiddel, hvilket Vietnamkrigen havde vist i praksis. Politiet var med til at rådgive ved anskaffelsen, idet de allerede i slutningen af 1960'erne

Et af de ældste billeder af Artilleriflyvebatteriets fly, Piper L-18 C Super Cub, garageret i Hangar I. Hangaren blev bygget af tyskerne under besættelsen (1940-45) og benævntes Lagerhalle Typ 241b, Delta Flugzeughalle. Hangaren brændte i 1968. (Foto: N. P. Tvede)

havde indgået samarbejde om overvågningsflyvning.

Helikopterne blev anskaffet i 1971, hvorefter der gik et par år med oplæring af piloter og opbygning af værkstedsfaciliteter til denne flytype, der er meget mere krævende end de primitive fastvingede fly. Således måtte der bygges værksteder i 1978-79, hvor der samtidig kom en administrationsbygning.

Endnu i en periode fortsatte de fastvingede fly, idet der blev anskaffet et større antal SAAB T-17 maskiner i 1977. De var ikke særlig velegnede til artilleriflyvning, men anskaffelsen skyldtes efter sigende et kompensationskøb i stedet for

de svenske jetjagere, som Flyvevåbnet ikke købte.

Denne udbygning skete samtidig med, at der skete en kraftig professionalisering. Hidtil havde en god del af arbejdsopgaverne været udført af værnepligtige soldater, og derfor var der ret primitive faciliteter for overnatning og bispising på flystationen. Nu skulle arbejdet i stedet udføres af professionelle soldater, i stor udstrækning konstabler.

Der blev også rationaliseret blandt officererne sideløbende med, at der blev ansat nye faguddannede civilarbejdere - hovedsageligt ved værkstederne - men også servicepersonel som drivmiddel-

kørere og elektrikere til de meget mere forslugne og mekanikerkrævende helikoptere.

Storhed - og afvikling

Den storpolitiske udvikling fortsatte med oprustning i både øst og vest. For at imødegå truslerne mod Danmark, blev flyvestationen yderligere udbygget.

Det skete på begge stationens fronter. For deployeringen af udenlandske fly blev der behov for yderligere anlæg. Via udenlandske midler blev der i årene fra 1988 bygget mange ammunitionsmagasin og sheltere.

Hos Hærens Flyvetjeneste (indtil 1971 var navnet Artilleriflyverbatteri Vandel)

skete udbygningen blandt andet gennem anskaffelse af deciderede kamphelikoptere. De hidtidige helikoptere havde været ubevæbnet til observation, forbindelsesflyvning, sygetransport m.v., men fra 1990 rådede enheden også over nye misilbærende Fennec helikoptere. Denne strategiske ændring fik ligeledes store organisatoriske konsekvenser. Hidtil havde enheden været en støtteenhed for Hærens artilleri. Faktisk fungerede den ikke som en enhed men nærmest som et uddannelsessted, da fly- og jordpersonel ved øvelser - og i en potentiel krigssituation - var fordelt rundt om i landet ved forskellige af Hærens enheder. Nu blev kamphelikopterne en selvstændig fungerende enhed. Flyvestationen havde nu sit abso-

Hærens udstyr og personel hørte de første mange år til hærens brigader rundt omkring i landet. Dette billede af en deling er optaget efter 1971, da de fastvængede fly blev suppleret med mere manøvredygtige helikoptere, som til gengæld krævede langt mere jordpersonel og værktødsudstyr. (Foto: H. skov, Hærens Artilleriskole)

I 1990 blev en helikopter anskaffet, som kunne armeres. Det gav mulighed for en ny strategi som en offensiv enhed i kamp. Når flyvestationen lukker, vil brigaden leve videre som en af Flyvevåbnets eskadriller i Karup. (Foto: Schaiffel-Nielsen)

lutte højdepunkt. Langt om længe havde man fået nye bygninger til værksteder - kun en del kontorer lå stadig i de tidligere landbrugsbygninger, som tyskerne

havde eksproprieret i sin tid. Området summede af liv. Til de flere hundrede medarbejdere skulle regnes de mange i hjemmeværnets eskadriller og kompagnier, som lejlighedsvis blev mobiliseret på øvelser i forsvar for området.

Tiden havde imidlertid overhalet udviklingen på stedet. Mens betonkanonerne leverede betonblandinger til de store sheltere, var muren mellem øst og vest faldet. Meget symbolsk landede et russisk militærfly i 1993 med stråleramte børn efter Tjernobylulykken - den første af en række hjælpeforanstaltninger.

Sikkerhedspolitikken ændrede sig meget i de år, hvor danske styrker skulle kunne indsættes på nye mulige fronter. Således var kamphelikoptererne mobiliseret i en længere periode 1994-1995 med

Stadig mere avanceret udstyr krævede flere professionelle specialister. Her inspiceres den nye helikopter af nysgerrige flymekanikere. (Foto: Schaiffel-Nielsen)

henblik på at blive indsat til at evakuere FN-soldater i det tidligere Jugoslavien.

Alligevel fandt man, at flyvestationens rolle var ved at være udspillet. I første omgang blev den nedlagt som deployeringssted, hvorved omkring 120 personer blev afskediget eller forflyttet i årene omkring 1994.

Hærens Flyvetjeneste fortsatte dog på stedet. Den er stadig en nyttig og brugbar enhed. Blandt andet er flyvningen med kamphelikopterne de seneste år blevet udvidet til også at omfatte flyvning med natkikkerter, så de også kan operere om natten.

Det seneste forsvarsforlig i 1999 betød dog, at stedet endeligt skal afvikles som militært område. Hærens Flyvetjeneste flyttes - i øvrigt til Flyvevåbnet i Karup.

I 2003 forsvinder splitflaget fra området for at give plads til civile aktiviteter. En epoke på knap 60 års militær aktivitet vil være afsluttet.

De forskellige kulturer De militære kulturer

Der findes helt særlige regler, når man kommer ind gennem vagten på en militær flyvestation. Man er nu ikke mere en privatperson, men skal følge de skrevne og uskrevne regler på stedet. Især for det militære personale forsvinder det personlige. Man kaldes stadig ved sit efternavn, men det personlige fornavn reduceres til et enkelt bogstav. Jørgen bliver til J.

Endnu mere reduceret er det personlige for piloter, skytter og observatører på helikopterne. Her er det personlige navn helt forsvundet til fordel for en entydig

forkortelse. Der er kun én pilot, som har dette navn på tre bogstaver. Det kan være initialerne fra ens navn, men ofte er det tilfældige bogstaver. Et centralt register holder styr på navnemulighederne. Der skal være sikkerhed for at kaldenavnet i radioen kun gælder én enkelt person. Flyvernavnet bliver brugt i daglig tale og er også benyttet, når blanketter skal udfyldes. Når flyverne er sammen i andre sammenhænge, har de det svært med at kende folk ved deres civile navne.

Alt dette er der i og for sig ikke noget nyt i. Når det alligevel er et vigtigt fænomen at tage op lige præcis ved Flyvestation Vandel, skyldes det, at der - som et af de få steder i landet - igennem mange årtier har været en meget tæt forbindelse mellem de to værn Hæren og Flyvevåbnet, som faktisk har to ret forskellige kulturer.

Noget kan forklares historisk. Hæren har lange traditioner i landet, mens Flyvevåbnet først blev etableret i 1950 - i øvrigt efter model fra RAF i England, hvor de fleste danske flyvere på det tidspunkt havde deres flyerfaring fra.

Man sagde 'De' til hinanden i Hæren. Der var en verden til forskel for dem, der var udlært ved Flyvevåbnet, for der har man altid været dus, når man var med i samme besætning. Da piloterne kom til Værløse for at flyve med helikoptere, var "det ikke alle, som syntes at den tone var helt rigtig", som en af de involverede har bemærket. Det kunne godt gå, hvis det var en befalingsmand, som sagde du, men hvis det var en konstabel, studsede de. Det tog dem nogle år at komme over.

I det hele taget var kadaverdisciplinen

ikke så hård i Flyvevåbnet, hvor man havde en "slappere holdning" til om støvlerne var pudsede eller ej.

Der var en stor afstand mellem værnerne dengang. En har sammenlignet det med, at de var som to forskellige lande, hvor man ikke vidste så meget om det andet land. De faktuelle forskelle kunne man læse sig til. Det var sværere at forstå hinanden. En flyver har bemærket, at de var meget traditionelle i Hæren, hvor der ikke var meget kreativitet. I Flyvevåbnet lød det: "Hvordan løser vi problemet?" mens man i Hæren ville spørge: "Hvad plejer vi?".

Hærfolkene kunne også undre sig over, at undervisere i Flyvevåbnet var flyverspecialister eller flyveroverkonstabler, selvom det var højt rangerende oberster, som skulle undervises; de underordnede var de eneste, som havde forstand på området.

Selvom artilleriflyverne formelt hørte til Hæren, blev de undertiden betragtet som fremmede af hærfolkene selv. Ved øvelser ude ved artilleriet blev artilleriflyvernes folk behandlet på en måde, de opfattede som nedladende. Hærens folk syntes nok, at de havde det bedre end dem, hvorfor de ville hævne sig ved f.eks. at beordre artilleriflyverne til at opholde sig i nærheden af ildledningsafdelingen, selvom der var en mere behagelig messevogn i nærheden. Undertiden havde de egentlig også ret i, at flyverne havde det godt, som en flyver har fortalt. "Hvem har de store landingsbaner? Det havde herregårdene. Vi sov tit i hvide senge, mens de andre sov i mudder, om aftenen fik vi kaffe og kage".

Der kan også ligge forklaringer i mere strukturelle årsager. En af officererne har bemærket, at de bedste flyvere var originaler og enere. En anden karakteriserer flyvere som 'finere, mere feminine fyre, lidt slikkede' og heller ikke så 'tunge', selv om i hvert fald den første generation af artilleriflyverne stammede fra Hæren, måske endda fra 'aaartilleriet'. Ved valget af piloter har lederne gået efter kvalifikationer som stridbare, utrolig selvstændige og selvsikre - i andre sammenhænge kunne de være vanskelige; det fandt lederne ud af, når der senere opstod konflikter og fagforeningssager med dem.

En del af modsætningerne på flyvestationen mellem de to værn kom selvfølgelig også af, at det var to forskellige organisationer. Det findes der masser af historier om fra hele stationens seneste periode. Når det ene værn f.eks. lukkede kontrollårnet kl. 16, måtte det andet værn ikke lande med sine maskiner. Undertiden måtte hærflyverne så lande på en nærliggende græsmark, få fat på en soldat til at holde vagt ved flyet og først den efterfølgende dag lande på 'sin' flyveplads.

Hierarkierne

Militæret har altid haft meget håndfaste hierarkier. Det er der slet ikke noget nyt i. Et par enkelte af de specielle lokale forhold skal dog nævnes.

En af flyvestationens første ledere blev betegnet som 'kommandør' af Flyvestation Vandel. Denne betegnelse gav anledning til gnidninger med Hærens afdeling på stedet. Da næste chef kom til, blev han

i stedet tituleret som 'chef' for Flyvestationen, hvilket var mere acceptabelt.

Det blev bemærket i udlandet, at ledere af Hærens Flyvetjeneste kun var major, mens tilsvarende enheder i andre lande havde ledere på et meget højere niveau. Det er angivet af en af de tidligere officerer i Vandel, at det var et værnsproblem. Flyvevåbnet ønskede ikke, at stillingen blev opgraderet, da det ville betyde, at deres eskadrillechefer også skulle op som oberstløjtnant.

Nogle af de specielle forhold i Vandel skyldes, at flyvestationen var en relativ lille afdeling uden de store udfordringer og derfor med begrænsede muligheder for advancement på stedet. Da stationen de første år var helt lille, var den særlig ringeagtet. Da en soldat ønskede at blive forflyttet til Vandel, spurgte hans overordnede: "Vandel - der søger man ikke ned; der bliver man sendt hen. Ønsker De at fastholde deres ansøgning?". Da svaret var "Ja", lød replikken "Så må De fanme selv tage følgerne".

Der var forskellig prestige i at flyve de forskellige fly. Især de tidlige besætninger på de deployerede jagerfly havde en høj indstilling til eget værd. Selv de kolleger fra andre eskadriller, som fløj jagerbombere, der næsten lignede deres fly, blev ringeagtet. Piloterne fra jagerflyene var højt respekterede folk, som de servicevarende Vandel-folk gerne ville omgås i festligt lag i messen.

De civile

Efterhånden som flyvestationen voksede, blev der behov for civile medarbejdere.

De skulle selvfølgelig overholde de lokale regler, men havde på mange måder et arbejde, som lignede tilsvarende på den anden side af det militære hegn.

Således måtte de gå i civil påklædning. Det kunne dog give problemer, for de civile skulle deltage i det lokale nærforvar. Således skulle kvinderne være medlem af Kvindeligt Flyvekorps. Det var dog ikke alle, som syntes, at det var rart. "Det er ikke mig i uniform" og "Jeg føler mig mere fri uden uniform" er nogle af bemærkningerne. Selv de, som lavede mad i køkkenet, skulle bære uniform under kitlerne. Reglerne om uniform blev overholdt strengt. Da stationen i midten af 1970'erne var blevet indhegnet, og der var startet fast patruljering, kørte vagtfolkene på cykel eller i motorcykel med sidevogn (med hunden i sidevognen). Selv i 30° frost skulle der runderes, selvom vagtfolkene ikke havde fået tøj til kuldegraderne. De blev nødt til at pakke sig ind i aviser, for de måtte ikke tage deres eget varmere - men private - tøj med.

Medlemmerne af de nævnte korps skulle også deltage i kurser og øvelser. Blandt andet i Kvindeligt Flyvekorps - som stationschefens hustru i en periode var leder af - kunne det give anledning til kontroverser mellem det civile og det militære. Således måtte en civilarbejder under et kursus på flyvestationen ikke tage hjem til sin nærliggende bolig for at overnatte hos manden.

Allerede i 1973 var der så mange civilarbejdere, at de etablerede deres egen klub. Der skete for alvor noget, da flyvestationen fik de mange nye civile til at bygge værkstederne op ved helikopternes

indtog. Der var meget ofte tale om mekanikere fra hovedstadsområdet, som man i Vandel havde en meget stor mistillid til. For dem var det som at starte på en bar mark. Et gammelt horn i hangaren kom til at virke, så det kunne signalere arbejdstids begyndelse og afslutning.

Med disse smede kom fagforeningerne for alvor ind på Flyvestationen. De fik betydning, da de havde mulighed for at lave fagforeningsaktiviteter, som ude i det civile liv. Dette forhold var noget, som de militære ansatte kunne drage nytte af. De måtte ganske vist ikke strejke, men smedene kunne de i stedet have i baghånden. Flyene kunne ikke komme op at flyve, hvis de tog "bøgerne" frem, som det blev kaldt, når de truede med at lave 'arbejdslangsomt-aktioner'. Smedene har altid udgjort den stærke del af organisationen.

Professionaliseringen

Der skete en stigende professionalisering af hele militæret i perioden, som naturligt også fik sine følger på den lokale kultur i Vandel.

I den tidligste periode fandtes der ikke nogen egentlige regler. De få regler Flyvevåbnet havde, kunne læses i en manual af 1 1/2 cm tykkelse, hvor alt stod. Det kunne læres udenad, i modsætning til i dag, hvor "det er samlet på flere bøger, end man kan løfte." Den helt store forandring skete de første år i 1970'erne, da brugen af værnepligtige ophørte. På den tid fandtes der messer for alle grupper - messe for officerer, sergenter samt for mater og værnepligtige. Det var helt normalt for de ansatte, at de fik sig en øl i

messen, inden de tog hjem.

Desuden fandtes der et helt særligt socialt liv omkring de værnepligtige, som havde egen velfærdsofficer til at hjælpe sig. Der var blevet oprettet et bibliotek i 1957, som i 1961 havde fået eget rum og bibliotekar. I 1974 havde det udspillet sin rolle og blev nedlagt; på det tidspunkt var bogsamlingen vokset til 2.000 bind.

Et Velfærds- og fritidsudvalg skulle sørge for de rette faciliteter. Det iværksatte således bladudgivelse, jule- og nytårsarrangementer, meniges indkøb af gram-mofonplader, tv-licens, avis om søndagen samt foranstaltede almindelig kontakt- og oplysningsvirksomhed. Den tidligere så store kostforplejning blev i 1971 omdannet til et cafeteria. De værnepligtige forsvandt - i januar 1973 fandtes 61 - og antallet af ansatte i køkkenet blev reduceret fra 4-5 damer til 2 1/2. På et tidspunkt blev der indført aftenlukning, hvorfor de aftenarbejdende måtte nøjes med en madautomat og en mikrobølgeovn.

Der havde hidtil været et livligt messeliv. Det var unge mennesker, som var på flyvestationen fra mandag morgen til lørdag middag. På den tid blev der udbetalt et skattefrit kosttillæg, som gik direkte til messerne. Det gav anledning til store frokoster og fester. "Flyvevåbnet havde mange traditioner at indhente", som en af deltagerne beskrev tiden.

Messen sygnede også hen, da de værnepligtige forsvandt. I 1975 var der ikke mere nogen til at passe messen. Øl kunne i stedet købes ved en ølautomat - der var ingen at tale med. Antallet af officerer blev tilsvarende kraftigt reduceret i denne periode.

Udenlandske soldater var i klart overtal på flyvestationen under de store øvelser med flere tusinde deltagere. Her en engelsk enhed med dets Harrier-fly, som kunne starte og lande lodret. (Foto: Schajffel-Nielsen)

Som nævnt skete der på samme tid en vækst i antallet af professionelle på flyvestationen. Dette gav anledning til "mindre gnidninger, når nyt, måske mere erfarent, personel konfronteredes med gammelt, 'lokalpatriotisk', personel". Mod-sætningerne blev dog glattet ud efter et stykke tid.

I begyndelsen af 1970'erne holdt fagforeningerne sit indtog i militæret. Også de uniformerede ansatte måtte danne fagforeninger, selvom de naturligvis ikke måtte strejke. Demokrati på arbejdspladsen blev formaliseret gennem etablering af samarbejdsudvalgsnævn, som de civile arbejdspladser havde haft i årtier. Der blev omkring 1973 endda en ligelig repræsentation af arbejdsgiverrepræsentanter og arbejdstagere, hvor alle grupper på stationen deltog (seniorsergenter og

stampersonel, B-officerer, R-officerer og fagforeningerne HK, Metal og DASF). Det tog en del år før de overordnede militærfolk havde vænnet sig til, at udvalgets repræsentanter også blev udpeget af de underordnede civilarbejdere.

Da Centralforeningen for Stampersonel blev etableret omkring 1960, så udlandets militær med forfærdelse på, hvad der skete i Danmark. De engelske officerer var dybt rystede, hvad også amerikanerne var. Det var utænkeligt hos dem. Det har dog siden vist sig, at loyaliteten aldrig har fejlet noget.

De fremmede kulturer

Lejlighedsvis mødte folkene på flyvestationen andre militærfolk, som havde en helt anden kultur end den danske. I det

følgende vil jeg ikke skrive om danskerne oplevelser i udlandet, som var store, hvad enten det skete ved et besøg på et flyvestævne, en øvelse, en FN-udstationering på Cypern eller ved flyvernes efteruddannelse i USA. Her vil jeg nøjes med at skrive om, hvad der skete, når udlændingene kom til Danmark. Det var også det mest overvældende, for de få danskere på hjemmebanen - de var måske blot 50 - blev i perioder med øvelser tal-mæssigt overgået af tusindvis af englændere og amerikanere. De dominerede på alle måder.

Det er de store deployeringer, der er tale om, hvor der i løbet af en måneds tid kunne leve mere end tusinde mand på flyvestationens område. I de første år skete indkvarteringen i små telte på åben mark, men senere blev der etableret faste, bedre og ofte også specielle installationer.

Selvom englænderne helst ville bo ude i skovområderne i nærheden af deres Harrier-fly skulle de dog have deres 'mess-hall'. Der blev bygget træbarakker ude i skovene, hvor der også blev installeret lys. Ved de sidste deployeringer var alle bygninger, toiletter og sovefaciliteter klar til de fremmede soldaters ankomst. Selv en lille trækirke stod klar.

Der var også mange problemer med de fremmede - især englænderne. Når de havde fri, havde de fri. De tog til Vejle, og der var masser af 'sprit og spektakel'. Det siges, at der efter hver større deployering var faderskabssager i kølvandet.

Derimod var amerikanerne stille mennesker - en forklaring kunne være, at en stor del var ældre hjemmeværnsfolk. De

klarede sig selv med egen bevogtning og MP'ere (som ofte var politibetjente i deres civile liv).

Det var store arrangementer for danskerne. F.eks. skulle de stå for indkøb til de mange soldater. I 1994 skulle der således for en NATO-øvelse indkøbes 4 tons kød, 2¹/₂ tons kartofler og 15.000 æg.

Det mest interessante for danskerne var 'duty free shop', hvor der kunne købes billigt spiritus og cigaretter. Her slæbte også danskerne ud af varerne, hvilket faktisk ikke var tilladt, og det blev så groft til sidst, at det måtte stoppes. Den danske interesse kan man godt forstå, idet en liter spiritus kun kostede 3\$. Under ølstrejken i 1965 var der særlig stort behov for forsyninger. To fly måtte tilbage til Tyskland for at hente forstærkninger.

Når en øvelse afsluttede inden den planlagte afgang, var der tonsvis af mad i overskud. Det blev forsøgt afsat til plejehjem m.v., men det var ikke altid muligt, hvorfor mange af flyvestationens medarbejdere fik det foræret.

I det hele taget var det almindeligt, at danskerne fik gaver som tak for deres hjælp. Ved disse øvelser var "frihed en by i Rusland", hvor man bagefter måtte afspadsere overarbejdet.

Amerikanerne var flinke mennesker, men de havde deres måde, det skulle køres på. Det var store forhold, som danskerne ikke andet end kunne have en underlegenhedsfølelse over for. F.eks. kunne der efter en amerikansk øvelse risikere at stå containere og store køretøjer tilbage, som de bare havde glemt at få med.

Der fandtes mange flere kulturelle for-

skelle i forbindelse med udlandet. Således var der i forbindelse med indkøb af våben undertiden tæt forbindelse til sven-skerne. Her havde de deres helt eget fly-vesprog, men de forstod dog også det internationale. I praksis har det svenske militær udviklet sig på en lidt anden måde. Således måles højde i NATO i fod, mens højdemålere i Sverige er i meter, og hastigheden er meter i timen.

Hos vejrfolkene har der været små kampe om de forskellige målemetoder. Skulle der måles i mm kviksølv, hektopascal etc.? Meget af dette havde praktiske konsekvenser for flyverne, som skulle kunne måle deres højde (via indstilling af lufttryk) efter angivelse af højde over vand på skilte ved flyenes holdepladser.

På samme måde afsløredes der kulturforskelle, da de franske Fennec helikoptere indgik i materiellet. Nu skulle der

anskaffes tilhørende værktøj efter meter-systemet. I øvrigt var der store forskelle på den traditionelle engelske værkstedskultur og den nye franske, man skulle leve med. Hvis en værdi blev angivet til at være "0", betød den 0 i USA, UK og Danmark; i Frankrig kunne det godt være lidt mere end 0.

Interessefællesskaber - private og professionelle

Der har igennem årene været meget samarbejde og forbindelse til folk uden for stationen, som på et eller flere områder har fælles interesser med stationens folk. Tidligere er nævnt flyinteresserede, som har fået praktisk hjælp til at dyrke deres hobby inden for modelsport, svævefly eller faldskærmsudspring. Alle tre unioner afholdt deres sommerlejre hvert år i Vandel. Aktiviteterne stoppede dog helt efter midten af 1970'erne, hvor helikopterne var kommet til, og deployeringerne tog til. Her kan vi gå videre i interessefællesskaberne, for der er mange omdrejningspunkter omkring en flyvestation, som den i Vandel.

Schæferhundene er en af de store og vigtige. Som nævnt blev en systematisk vagttjeneste med hunde indført i 1973, og siden har der været mange aktiviteter omkring hundene.

Hvis vi ser bort fra de værnepligtige soldaters vagthunde - "det var nogle bidske sataner, man ikke kunne elske" (og det var vel nok heller ikke meningen) - så har der også været de vagthunde, som det faste personale ejede og benyttede. Heromkring opstod mange aktiviteter.

Schæferhundene var en fælles interesse, som bandt flyvestationen sammen med både private og professionelle i det øvrige land. Her er Kasper og Lasse med deres familier på besøg i 1991. (Foto: Palle Pedersen)

Dansk Civile Hundeklub fik fast efterårskonkurrence på flyvestationen. Her var et stort areal, hvor der ikke skulle tages det store hensyn til vildtet (som vi skal høre, skulle det holdes hårdt nede) og hundene havde derfor et stort område at boltre sig på. Der blev lånt en hangar for at give plads til de ofte flere hundrede deltagere. Det var et af de få arrangementer, hvor familien også kunne komme med. For den gratis brug af området skulle de til gengæld lade en eller to af stationens mænd komme med på hundekursus uden betaling.

Desuden har erhvervsmæssige brugere af hunde haft fast træningsplads, og de måtte benytte området gratis. Således kom politiets hundeførere fra flere kredse i lange perioder flere dage om ugen, og toldvæsenet har ligeledes benyttet området.

Et andet interessefællesskab har jagtfolkene. Med flyvestationens 983 hektar er der meget vildt, selvom jagtofficerens officielle hverv faktisk er at reducere bestanden af dyr så meget som muligt, af hensyn til flysikkerheden på land og i luften. Nogle dyr er der - og skal være - og der har igennem mange år været afholdt jagter, hvor alle ansatte med jagttegn, og inviterede gæster udefra har kunnet deltage. Alle jagter står jagtherren, flyvestationens leder, for, og specielt en af de ofte tre årlige jagter er særlig fornem med deltagelse af egnens borgmestre, politimester, forpagtere og andre af stationens daglige 'forretningsforbindelser'. Naturligvis er der også her en god forbindelse til den lokale jagtforening. Igennem årene er der blevet opbygget nogle festli-

ge traditioner for afholdelse af jagterne inkl. klapjagter.

De eftertragtede piloter

Artilleriflyvernes flyvemaskiner og piloter var et andet område, som efterhånden gav anledning til mangeårige samarbejdsrelationer. Som nævnt havde politiet her mulighed for et frugtbart samarbejde ved at leje fly inkl. piloter til trafikovervågning, eftersøgning af personer og hastighedskontrol.

Samarbejdet startede allerede i slutningen af 1960'erne, og det var efterfølgende naturligt, at politiet præsenterede deres ønsker, da der skulle anskaffes helikoptere i begyndelsen af 1970'erne. Politiet fik selv malet numre på taget af patruljevogne for at overvågningen blev så effektiv som muligt, og der blev desuden installeret politiradio i helikopterne. Derfor blev der stadig uddannet betjente som observatører, og på den måde blev der opbygget en fast styrke af politifolk til helikopterne.

Med de nye helikoptere blev samarbejdet yderligere formaliseret gennem faste retningslinier for anvendelse og rekvisition af begge flytyper. Det var også en betragtelig del af stationens flyveaktiviteter, som skete for politiet. I 1987 blev 20% af samtlige flytimer udført for politiet. I 1978 var der 313 flyvninger i 180 dage.

En anden ekstern flyvning skete for vildtstation Kalø, når de skulle udføre fugletællinger. Ved de lejligheder blev der fast fløjet over store områder for at tælle, hvor store bestandene var. Denne flyvning blev udført som en modydelse

for at militæret omvendt modtog oplysninger om fugleflokke, som kunne være farlige for jettfly. På tilsvarende måde blev der fløjet for Danmarks Radio.

Flyvevåbnets gode uddannelse har naturligt gjort, at piloterne generelt var meget eftertragtede. Mange har derfor fundet arbejde i den civile Billund lufthavn tæt på.

Egentlig kunne Billund lufthavn have fungeret på flyvepladsen i Vandel. I 1960-1962 fløj LEGOs fly fra flyvestationen. Det blev dog påtalt fra øverste hold, hvorfor virksomheden måtte etablere deres egen selvstændige flyveplads. Allerede 10 år senere var lufthavnen så stor og med så omfattende trafik, at indflyvningen skulle koordineres. Det blev de civile flyveledere i Billund, som overtog hvervet med også at holde styr på den militære indflyvning, hvilket hidtil havde omfattet 75% af arbejdet for flyvelederne i Vandel.

Samarbejdet gik undertiden, også den anden vej. Når landingsbanerne i Billund skulle asfalteres, kunne de civile maskiner låne flyvestationens bane.

I takt med væksten i den civile luftfart, sivede piloterne fra artilleriflyverne. Ikke mindst på grund af, at de kunne få langt højere lønningerne i det civile liv. Allerede fra slutningen af 1960'erne blev tabet af piloter et stort problem. Der blev kun uddannet 5 piloter om året til delingen, og fragangen var langt større. I 1981 var delingen normeret til 44 piloter, men det kunne man ikke opnå. På et år forsvandt 8 piloter til off shore virksomhed i Mærsk, og der kunne kun skaffes 2-3 nye piloter om året.

Efterhånden løstes problemerne. Ikke

mindst da delingen udelukkende fløj med helikoptere - og havde afgivet piloter til de relativt få helikopterfirmaer.

Medvirkende til løsningen var desuden en fleksibel administration af reglerne. Det var nemlig ikke forbudt piloterne at flyve for de civile selskaber i deres fritid. Det fik mange piloter en god ekstra indtægt på. Endda var der ansatte i militæret med et så stort engagement i den private flyvning, at de oprettede egne firmaer med aktiviteter fra Billund.

Det blev dog påtalt, hvis piloterne brugte militærets fly til privat flyvning. Således blev det ikke accepteret, at en pilot i 1991 havde hentet hummere fra Læsø - det viste sig endda, at hummerne var undermålere.

I det hele taget var både fly og helikoptere eftertragtede transportmidler, og der har igennem tiden været lejlighedsvis kritik af flyvningen. Således blev det kritiseret i 1979, at helikopterne ikke var sat ind for at afhjælpe efter en stor storm. Kritikken gik på, at helikopterne i stedet havde været til rådighed for kongehuset.

Flyene stod tillige til rådighed for regering og Folketing, hvilket undertiden også blev kritiseret, når en maskine igennem længere tid skulle være udstationeret i Værløse for at være klar. Internt i militæret blev brugen også kritiseret. De små fly fungerede i stor udstrækning som overordnede officerers befordringsmiddel på samme måde som ministre har en Audi 8 med privatchauffør.

Krig og fred

Man kunne godt forestille sig, at der lo-

kalt havde været en modvilje mod flyvestationen. Den var på en måde 'uvenlig' - man måtte ikke besøge det store område uden skrappe restriktioner. Der var meget støj i luften fra de mange flyvemaskiner, og især de store øvelser om sommeren gav anledning til megen uro - herunder også kørsel på de offentlige veje.

Modvilje var imidlertid ikke tilfældet. Der har faktisk altid være et stor velvilje for flyvestationen blandt de omkringboende. Med dens helt specielle historie kan man også sige, at den kom før beboerne i Vandel. Størsteparten af tilflyttere til den tomme by efter krigen havde ikke boet der før; for dem var flyvestationen noget som 'altid' havde været der. I 1985 kunne man f.eks. sige, at der havde været 6.000 flyvninger på et år, og der havde kun været én klage.

Faktisk arbejdede lokalsamfundet for flyvestationen. Da der i begyndelsen af 1970'erne var risiko for, at Folketinget ville flytte helikopterne fra Vandel, gik borgmesteren i Egtved aktivt ind i et lobbyarbejde for flyvestationen. Via en partifælle i Folketinget lykkedes det at beholde aktiviteterne; man havde håbet på også at få flyveskolen til, hvilket dog ikke lykkedes.

Borgmesteren fremhævede det gode forhold mellem flyvestation og kommune: De ansatte var gode og sikre skatteydere. Det var en stor institution, som gav omsætning hos de lokale handlende og arbejde på stationen.

Støjen kunne der dog ikke gøres noget ved, og mere støj kom der, da bestanden af de små enmotors fly blev udvidet med tilstedeværelse af helikopterne og der

Uniformeringen er et vigtigt kulturelement i militæret. Denne uniform viser entydigt, at soldaten tilhører Hærens Flyvetjeneste, og en række badges fortæller, at bæreren (den mangeårige medarbejder F. K. Laurisen, LAU), er skytte. D.v.s. at han er godkendt til at flyve natflyvning ved natkikkert og har haft mere end 2.000 flyvetimer i Fennec helikopteren. (Foto: Privat)

jævnligt kom deployeringer med mange jetfly. Stationschefen kunne, som i 1982, i den lokale avis takke lokalbefolkningen for dens forståelse.

Den gode vilje var imidlertid ikke nok, når der skulle tages stilling til udvidelse af Vandel by. Der blev udkæmpet mange kampe omkring støjmålinger og byplanlægning. Flyvestationen havde faktisk stor indflydelse på kommunens udvikling. I 1979 ønskede kommunen at etablere et villakvarter med 16 villaer, hvilket Forsvarsministeriet fik stoppet, da disse villaer senere kunne have givet problemer for

flyvestationen. Det efterfølgende år blev der alligevel givet tilladelse til udstykningen, men sagen var dog ikke slut. Der skulle yderligere støjmålinger til i 1981, før en endelig godkendelse kunne gives, og i 1983 kunne Lydteknisk Institut fremlægge en rapport om den nuværende og fremtidige støjbelastning.

Lignende problemer opstod senere, som da Forsvarsministeriet gjorde indsigelser mod kommunens bygning af kollektivbygninger i 1985 og da Planstyrelsen med støjrapporten i hånden i 1990 kunne stoppe for et nyt sommerhusområde i Randbøldal.

Det var dog ikke forhold, som gav dårlige relationer til nærområdet. Der var gode forbindelser. Mange af de først ansatte boede tæt på, og de indgik i byens liv (i dag tjener de så godt, at de har råd til at bo længere væk fra Vandel).

Stationen åbnede sig også lejlighedsvis for de omkringboende og i hvert fald for de mennesker, man havde forbindelse med i det daglige - det var mange, når man talte leverandører og medlemmer af hjemmeværnet med. De årlige sommerfester blev store tilløbsstykker med orkester, spisning og hvad der hører til en sådan selskabelighed. Det var ikke usædvanligt

I løbet af 1980'erne opstod modstand mod at flyvestationen skulle være vært for udenlandske styrker. I hver påske blev der demonstreret ved stationens indkørsel.

Billedet viser dog soldater, der spiller demonstranter i en øvelse for vagtpersonellet. (Foto: Benny F. Nielsen)

med 750 deltagere til en høstfest som i 1973.

I midten af 1990'erne var det slut med høstfesterne, da de var gået 'ud af kontrol'. På en måde afløstes de af nogle helt store arrangementer med flyopvisning med 30-35.000 besøgende. Det var også på den tid, at udenforstående kunne leje området til f.eks. kørsel med drag-vogne.

Modstand opstår

Der opstod efterhånden modstand mod flyvestationen, eller rettere dens rolle i det storpolitiske spil. I takt med dens oprustning blev politiske kredse opmærksom på dens eksistens og dens rolle som vært for deployering af især de amerikanske styrker.

Der opstod ligefrem en 'Egtved-gruppe' under fredsorganisationen 'Samarbejdskomiteen for Fred og Sikkerhed', som i 1981 kunne præsentere en pjece for nedrustning. De efterfølgende år gik debatten på, om de udstationerede US-fly havde atomvåben med eller ej.

I de år blev flyvestationen til et fast mål for fredsaktivisternes demonstrationer. De første år forsøgte stationslederen at stoppe debatten ved at invitere fredsgruppen til møde, men dialogen stoppede ikke aktivisterne. Hver påske blev flyvestationen efterfølgende ramme for faste demonstrationer. Palmesøndag var alle flyvestationens ansatte udkommanderet. Demonstranterne plejede at lægge påskeliljer ved indgangen til flyvestationen, så de ansatte kunne da have 'blomster med hjem til konen' i den periode.

Der skete en stadig optrapning af

demonstrationerne. I 1984 blev stationen decideret blokeret, og to år senere blev 3 anholdt på stationens område, da de var trængt ind og fotograferede anlæg. Kort tid efter måtte et flyvestævne aflyses, angiveligt af frygt for terror.

På flyvestationens indre linier skete en tilsvarende optrapning. Der blev afholdt øvelser, hvor vagtpersonalet nu ikke kun skulle bekæmpe fjender i uniform, men også vrede demonstranter. For at gøre øvelserne realistiske blev soldater udklædt som demonstranter med skilte, som vagtpersonalet kunne øve sig på at passivere.

Med murens fald i 1989 ophørte demonstrationerne straks. De nye tider med fred i Europa manifesterede sig konkret efter ulykken i 1986 på atomkraftværket Tjernobyl. I 1993 kom 912 stråleramte russiske børn på ferie i Danmark. De blev transporteret med russiske fly, som landede på flyvestationens landingsplads. Det blev en symbolsk handling, som efterfulgtes de følgende år. De nye tider betød ikke nødvendigvis fred i Europa. Også den nye ufred omkring borgerkrigen i Jugoslavien gav efterdønninger i Vandel. I foråret 1994 fik alle de ansatte et brev, om de ville deltage i de fredsbevarende styrker. Da krigshandlingerne det efterfølgende år blev oprappet, blev varslings-tiden for helikopterenhederne på flyvestationen sat ned fra en måned til en uge, med henblik på tjeneste i Jugoslavien ved en evt. evakuering af FN-soldater.

Snart forlader de sidste soldater flyvestationen, og denne arbejdsplads vil definitivt være ophørt. Nye aktiviteter vil opstå i stedet, og det bliver interessant at

følge, hvor længe sporene efter tyskernes beslutning om at oprette en flyveplads på lige netop dette sted vil strække sig ind i historien. Der er planer om atter at genbruge de gamle startbaner. De nye arbejdspladser vil nok ikke blive lige så omfattende eller påvirkelige af de storpolitiske konjunkturer som tidligere.

Note

Takket være stationens ansatte, har vi en righoldig samling af historiske oplysninger. Det er især seniorsergent Schaïffel-Nielsens fortjeneste, hvor han de seneste år er blevet kendt for en række publikationer: "De tog vore hjem", (1997 og 2001); "Randbøl - Glimt af et hedesogns historie", bd. 1 og 2, (2000 og 2001). Mindre kendt uden for flyvestationen er hans tidligere artikler i Guldøksen (et personaleblad) og efterfølgende Flynyt (hele flyvevåbnets officielle blad). Desuden har en række tidligere medlemmer af Artilleriflyverbatteri Vandel vist sig at være habile historieskrivere.

Disse oplysninger er suppleret ved en kulturhistorisk indsamling, som Egnsmuseet i Egtved kommune foranstaltede i 2001, hvor undertegnede i et par måneder indsamlede erindringer, fotografier og genstande.

Barakkerne i Horsens – den g(l)emte bydel

Af Jens Emig, Claus Madsen, Bjarne Mikkelsen, Henning Ottosen og Carsten Sørensen

Bogcafeen i Smedegade i Horsens er et samlingssted for store dele af venstrefløjen i Horsens. Bogcafeens Historiske Udvalg er en gruppe af rene amatører, som interesserer sig for udviklingen i Horsens gennem tidene – set med arbejderøjne. Da udvalget, som pt. består af kunstmaler Jens Emig, teknisk assistent Bjarne Mikkelsen, typotekniker Carsten Sørensen, snedker Claus Madsen og trykkeriarbejder Henning Ottosen, skulle finde et emne til en udstilling, kom spørgsmålet ved en tilfældighed: "Hvorfor ikke prøve at beskrive barakkerne? Hvad var det for en størrelse?" Det blev til en meget vellykket udstilling. Nedenstående artikel er blevet til på redaktionens opfordring.

Kun et af udvalgets medlemmer er født og opvokset i Horsens, så emnet var nyt for de fleste.

Vi fandt også ud af, at det var et meget begrænset materiale, der var tilgængeligt i de offentlige arkiver og på biblioteket. Ligeledes var de personer, der var opvokset i Barakkerne, ikke alle lige villige til at erkende dette i en offentlig sammenhæng. Det var ikke "fint" at være opvokset i Barakkerne. Det var ikke noget man skilte med, hvis man som ung pige skulle følges hjem fra bal i byen.

Og der var ikke mange, der havde billeder eller andet materiale fra deres tid i Barakkerne.

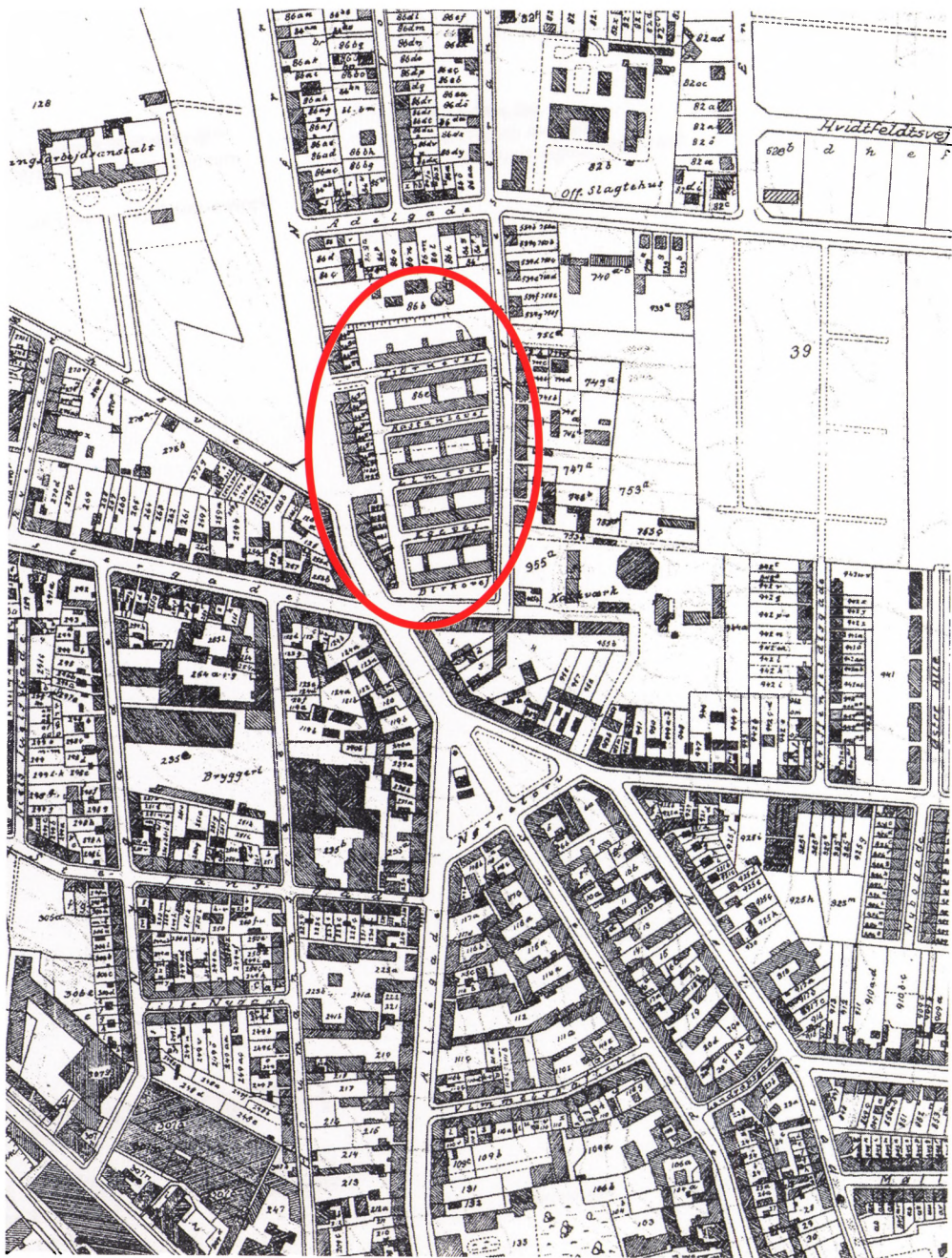
Vi var lige ved at opgive projektet, men samtidig slog det os, at menneskene fra Barakkerne - mens de boede der - havde en klar identitet - et sted at høre til. Når man gik ud af sit hus, var der altid nogle at hilse på. Og selv om det nok har været

lidt småt med midler, var Barakkerne et trygt og velkendt sted for beboerne. Og det har været noget, der blev holdt fast i og var vigtigt - og nok stadig er det den dag i dag, for de mennesker der er opvokset dér.

Det har været svært at sætte ord på Barakkernes dagligliv, idet der er mange vidt forskellige udsagn - alt efter hvor man kom fra: Var det rart og godt, eller var det meget af tiden usselt og forarmet? I dag er det historier, som er præget af de øjne, der ser. Derfor vil "fakta"-historierne også være meget følelsesmæssigt præget.

Men èt er sikkert - Barakkerne var rummelighedens miljø, et sted hvor de skæve eksistenser stortrivedes - i forhold til de såkaldte "normale" miljøer. Det var en slags klan for familier på kryds og tværs. - Et delvist lukket miljø, hvor voksne og

Det nordvestlige Horsens med barakkerne umiddelbart nord for det store vejkrøds nord for Nørretorv.

børn var trygge, hvor alle kendte alle, og alle vidste alt om alle. Et arbejdsliv uden egentlige titler: Det var ikke så vigtigt, om det hed arbejdsmand, vaskekone, skrot-samler eller el-montør - for det var det daglige brød, det handlede om - et liv med perspektiv fra dag til dag. Det forhåndenværendes søms princip har været betingelsen for mange pga. arbejdsløshed, druk, mange børn og trange forhold.

Man kan måske sige, at der var nogle, der havde fundet den alternative/kollektive livsform, inden det blev moderne først i 1970'erne. Her var det bare præget af nødvendigheden.

En lidt provokerende artikel i Horsens Posten slog hul på bylden. Herved fik vi en hel del respons, så der var noget at arbejde videre med.

Den gemte bydel

Under arbejdet med udstillingen stødte vi flere gange på den påstand, at husene langs Nørrebrogade er bygget på grunde, der nærmest blev foræret væk af kommunen, såfremt man ville bygge et hus i flere etager. Derved skærmede man de nordfra kommende besøgende for en udsigt til Horsens' dårlige samvittighed.

Den tidligere borgmester, Henning Jensen, har i en udsendelse i TV-Syd udtalt: "Når vi fik besøgende til Horsens, skulle vi nok sørge for at komme langt uden om Barakkerne og vise dem andre ting i Horsens. Ikke på grund af de mennesker, der boede i Barakkerne, men alene på grund af udscendet".

Vi mener, at vi fandt et hul i byens

historie, som trængte til at blive belyst. Det viser den interesse, der har været omkring udstillingen med al tydelighed.

På åbningsaftenen i forbindelse med "Den kulturelle Nat" måtte folk stå i kø ude på gaden for at komme ind at se udstillingen. Vi vurderer, at et sted mellem 1000 og 1500 mennesker kom og så udstillingen i åbningsperioden.

Forhistorien til bygningen af Barakkerne

På byrådets møde den 24. maj 1918 fremkom Udvalget for Kommunens Bygninger, med et forslag til afhjælpning af den for tiden herskende bolignød i Horsens Kommune.

Udvalget indstillede til Byrådet, "at det vedtages at yde de bygherrer, som til afhjælpning af bolignøden her i kommunen vil bygge ejendomme, der skal være færdige til afbenyttelse til Oktober Flytedag d. A., et tilskud fra kommunen af 500 kr. for hver 2-værelses lejlighed i ejendomme med mindst 6 lejligheder i hver, og at udvalget bemyndiges til at forøge dette tilskud noget i tilfælde, hvor der opføres 3 ejendomme med ca. 3 2-værelses lejligheder i hver.

Såfremt denne foranstaltning ikke måtte føre til en løsning af spørgsmålet til afhjælpning af bolignøden, således at der derved fremskaffes det fornødne antal lejligheder, ser udvalget ikke rettere, end at der af kommunen må opføres beboelseshuse med ca. 30 2-værelses lejligheder".

Den 23. november 1918 indstiller Udvalget for Kommunens Bygninger, at der

opføres 7 barakhus til en udgift på 12.800 kr. for hvert hus foruden udgifter til vejanlæg og ingeniør-arbejde på ca. 2.000 kr.

Ved 2. behandlingen af forslaget den 16. december 1918 vedtog Byrådet enstemmigt at lade opføre disse 7 barakker med hver 4 to-værelses lejligheder - dog med den ændring, at opførelsessummen blev på 16.000 kr. pr. hus eller i alt 112.000 kr.

Udgiften skulle dækkes ved optagelse af lån, hvis forrentning man forventede statstilskud til i henhold til Lov nr. 562 af 1. november 1918.

Denne lov, som blev vedtaget den 1.

november 1918, handler om statstilskud til kommunale arbejder.

I § 1 og 2 står følgende:

§ 1:

”Såfremt en kommune inden udgangen af året 1918 påbegynder og uden unødigt opsættelse udfører større arbejder, der skønnes at være egnede til at afhjælpe arbejdsløshed, og udgifterne ved de pårørende arbejder må bestrides ved lån, kan der af statskassen ydes tilskud som hjælp til lånets forrentning.

Sådant tilskud vil også kunne tilstås til forrentning af lån, som af en kommune optages til fuldførelse af tidligere påbe-

Arbejdere på stilladset under opførelse af barakkerne.

gyndte arbejder, dog at tilskud ikke vil kunne ydes til arbejder, til hvilke der allerede er bevilget statstilskud i henhold til Lov af 5. februar 1918.”

§ 2:

”Det i § 1 omhandlede statstilskud fastsættes til en halvårlig ydelse af indtil 1% af lånets oprindelige beløb i 8 år. Består det pågældende kommunale arbejde i opførelse af ejendomme med lejligheder til brug for den mindre bemidlede del af befolkningen, kan tilskuddet dog fastsættes til en halvårlig ydelse af indtil 1½% af lånets oprindelige beløb i 8 år.”

Den 10. februar 1920 forelå en skrivelse fra Indenrigsministeriet, som giver sit samtykke til, at kommunen optager et lån på nævnte 112.000 kr.

Den 19. juli indstiller Boligudvalget, at der på markedspladsen ved Nørretorv opføres barakhus til en udgift på op til 500.000 kr.

Forslaget blev tiltrådt af samtlige i Byrådet, således at de fornødne arbejder straks kunne påbegyndes.

Men konkret i forhold til selve projektet, havde Horsens Byråds Boligudvalg arbejdet med flere forslag og undersøgt, hvad man gjorde i andre kommuner for at imødegå boligmanglen, om andre kommuner også opførte barakbyer, og om beliggenheden skulle være i eller uden for byen.

Det var også spørgsmålet, om Horsens kommune eventuelt skulle overtage Bygholm Teglværk for at fremme produktionen af mursten.

Undersøgelser havde nemlig vist, at der i 1919 kun kunne fremskaffes et meget

begrænset antal mursten samtidig med, at der var mangel på arbejdskraft - navnlig murersvende.

Derfor indstillede udvalget, at planen om at opføre en haveby blev udskudt, idet man ikke kunne nå at opføre denne, så den kunne tages i brug omkring Oktober Flyttedag.

Da man med sikkerhed kunne forudse, at der ville være stor mangel på lejligheder til Oktober Flyttedag, vedtog udvalget at anmode arkitekt Norn, bygningsinspektør Knudsen og stadsingeniør Bryndum om at udarbejde forslag til opførelse af 100 a 150 to-værelses lejligheder.

Et flertal besluttede, at husene skulle opføres på markedspladsen ved Nørretorv.

Arkitekt Norn udarbejdede derfor et forslag, hvor der ville blive plads til i alt 98 lejligheder: 85 2-værelser, 9 3-værelser og 4 1-værelser.

Bygningsinspektøren anslog udgiften til de 98 lejligheder til ca. 500.000 kr.

Der forventedes tilskud fra staten til arbejdets udførelse med indtil 1½ pct. halvårlig i 8 år.

Udvalget skønnede, at den årlige leje for lejlighederne ville være 250-300 kr. pr. lejlighed.

På trods af at man hellere ville have opført havehuse (et fler-etagers beboelseshus, som ikke ligger ud til gaden, og som har et haveanlæg foran) eller andre moderne beboelsesejendomme, vedtog man at opføre disse 98 lejligheder på markedspladsen. Dette var også for at forhindre, at skolerne i den kommende vinter skulle inddrages til husvildeafdelinger.

På byrådsmødet den 27. oktober 1919 meddeltes det, at staten bekræfter, at ville støtte byggeriet, og at udgifterne afholdes af en kassekredit, som var oprettet i Banken for Horsens og Omegn, indtil et fast lån kunne opnås.

På samme møde indstilledes, at administrationen af barakkerne skulle overgå til Dyrtidsudvalget.

Man vedtog - foreløbig - at fastsætte lejeafgiften således:

For 2-værelses lejligheder 260 kr. årligt,
for 3-værelses lejligheder 300 kr. årligt,
incl. wc-afgift.

I kraft af den lave lejeafgift skulle lejernerne påtage sig den indvendige vedligeholdelsespligt.

Opførelsesudgifterne blev anslået til ca. 6.500 kr. pr. lejlighed, som skulle forrentes med 7%. Da Statskassen ville bidrage med 3% årligt i 8 år, fastsattes lejeafgiften til 4% af opførelsesudgiften - for 3-værelses lejligheder dog med et tillæg af 40 kr. årligt.

Ølpause i gården.

Når de endelige opførelsesudgifter kunne gøres op, måtte de nævnte lejeafgifter eventuelt forhøjes til 4% af opførelsesudgiften, så lejekontrakterne kom til at indeholde en erklæring fra lejerens side om, at vedkommende skulle forpligte sig til at udrede en sådan eventuel lejeforhøjelse med tilbagevirkende kraft til Oktober Flyttedag 1919.

Hverdagsliv i Barakkerne

Knud Sejbæk har med sin LP, "15 skridt fra Horsens tugthus" fra 1970-erne, givet sin version af hverdagslivet i barakkerne:

Se nu er barakkerne borte / den pestgrule ghetto er væk.

Den tragiske, tavse, elendige horde - af koge-sprit, slagsmål og piger på træk.

Her var man helt nede på bunden / den håbløse desperation.

man levede hver dag fra hånden i munden / og bad kun Vorherre om næste ration.

Man mistede dødommen tidligt - med skræven-de ben mod et skur.

Og kønnet var bare en blødende smerte og hjælpeløs gråd mod den kalkede mur.

Men Frelsens Hær spillede i gaden / når sommeraftenen var lun.

De skrigende messinghorn lød mod facaden / som ekko af dommedags sidste basun.

De gamle sagtmødige sjæle / med de rynkede, sorgfulde træk

fik foldet de slidte og krogede hænder / og modtog en dækningsløs salighedscheck.

*Her døde man uden en tåre / man følte sig død
før sin død.*

*Men hvert år lod solens mirakel det våre / og
nye børn kravled af frugtbare skød.*

*En tak til det kærlige byråd / der stuvede men-
nesker som sild.*

*Jeg regner bestemt med et glædeligt gensyn / jeg
tror vi skal mødes i Helvedes ild.*

*En dag bli'r alting saneret / og dækket af glem-
sel og grønt.*

*De blomster der vokser hvor møddingen lå /
dufter utroligt bedøvende skønt.*

*Det er som jeg hører en salme - / og dødsværrens
knagende læs.*

*Jeg håber du tømmer min urne for vinden /
over Barakkernes frodige græs.*

Teksten var med i en artikel i Horsens Posten, hvor vi efterlyste materialer, omkring Barakkerne. Det gav en del reaktioner fra tidligere beboere, som bestemt ikke mente, at denne tekst var dækkende for livet i Barakkerne.

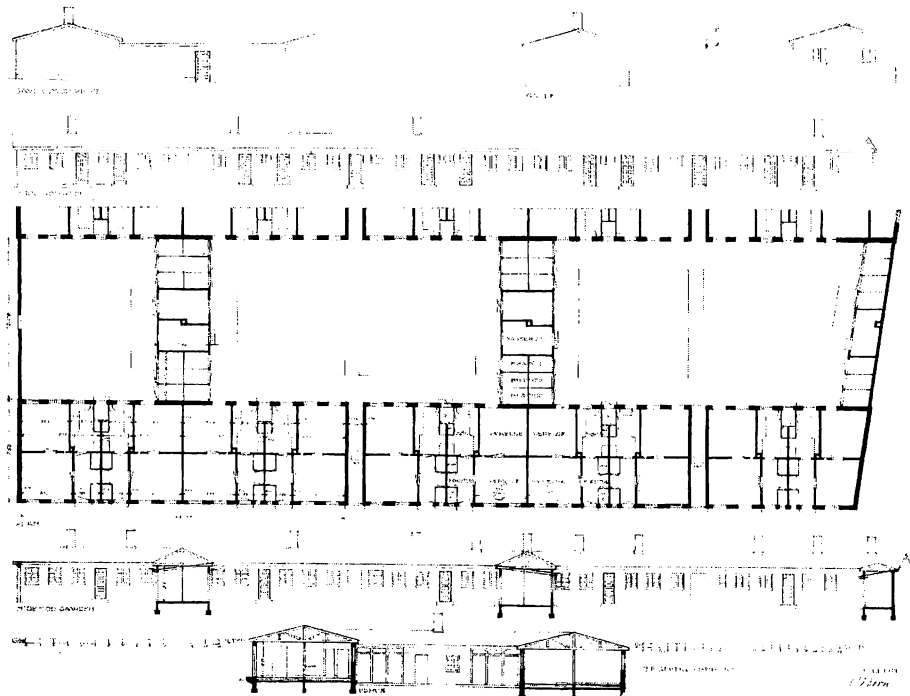
*Barakkernes ry, man bliver beklemmt.
Avisen sviner til vort barndomshjem.
Jeg hele livet vil tænke tilbage,
der var folk tilfredse og glade!*

*De var ikke rige på kongelig mønt,
men børnene blev sgu ikke forsømt.
De lærte, trods armod, et ansvar at tage
og meled' ej blot sin egen kage*

Således besvarede Tove Neuchs (TN), en tidligere beboer fra Barakkerne, avisartiklen. Udover disse to små vers, sendte TN

Tove Neuchs på køkkenbordet.

Arkitekt Viggo Norms bygningstegninger.

os 7 tætskrevne sider om hendes oplevelser af dagliglivet i Barakkerne.

Den røde tråd i TN's og andre beboeres fortællinger fra Barakkerne handler om sammenholdet blandt beboerne og om, at selv om pengene var små, havde langt de fleste et godt liv.

De to tekster viser med al tydelighed forskellighederne i opfattelsen af, hvad Barakkerne var for en størrelse.

Uddrag af Tove Neuchs's beretning:

"Min barndom og ungdom deroppe var præget af folkenes utrolige sammenhold, hvor alle var indstillet på at hjælpe, når det kneb. Nuvel, vi

havde "Sprit-Ivar", der syntes, det var en billig brandert at få på, når han havde fået så hatten passede, og kom syngende hjem med sangen "hjerte sol går ned".

"Min far og svigerfar drev jagt og fiskeri i fritiden. De lavede selv ruser dertil. Jeg har fået og bundtet masser af ål. De mindre blev solgt ved dørene oppe i Barakkerne, de store købte den gamle fru Holm, som havde "Nørrelyst" (En værtshus/restaurant der lå tæt på Barakkerne).

"Jeg har aldrig hørt, at nogen i Barakkerne har sultet. Nej, dér kom man hinanden ved og hjalp hinanden, hvis der var lavvande".

"Jeg er – og bliver nok aldrig – rig på guld.

Til gengæld er jeg blevet en god menneskeken-der og erfaringerne fra min barndom og ungdom i Barakkerne gør, at jeg i dag ofte tænker på andre før mig selv, for når man mest er i det givende hjørne, bliver man ikke velhavende. Det behøver jeg heller ikke at være – det skal bare løbe rundt. Jeg har det bedst, når andre har det godt. Det er jo en god ballast at have vokset op med”.

”Tro ikke, at det var en flok kriminelle, der boede deroppe. Alle kunne roligt hænge julegås-en uden for deres køkkenvindue, og folks vaske-tøj forsvandt sgu heller ikke fra snorene. Selv ikke rotterne stjal gåsen. Gu` havde vi rotter, men det skulle jo også komme, med den dårlige renovation. Kommunen leverede en gård med 4

skarnkasser, som blot blev tømt uden at blive rengjorte. Det kunne vi selv få lov til. Nogle gjorde det, andre ikke, så det flød ofte med mad-diker i dem, grundet den dårlige hygiejne. Det værste var sgu de forbandede jordloppe, folk var plaget af. Særligt en varm sommerdag, så kunne man dårligt sidde ude i solen uden at få dem på sig. Folk sprøjtede, uden det hjalp ret længe af gangen”.

Barakkerne blev tegnet/projekteret af arkitekten Viggo Norn, der er kendt for flere større byggerier i Horsens, bl. a. Horsens Museum, Arbejdernes Forsam-lingsbygning, Vandtårnet i Lunden og mange flere. Norn's første oplæg til be-

K O P I .

A N B E F A L I N G .

Johs. Irving
Overretssagfører
Allegade 34
Horsens

Paa Anledning skal jeg om den hos mig boende

H A R A L D N E U S C H H A N S E N udtale følgende:

Han er 28 Aar gammel (født 6/10 1901) og er frisk og rask. Han er for Tiden uden varig Stilling (har tilbragt ca 3 Aar i Ulandet, dels i russisk Oriens-politi (ved Murmansk) dels som Kok paa danske Skibe) og ønsker meget et re-gelbundet Erhverv.

Har været gift i flere Aar men har ingen Børn. Er flittig og strøbsom, elskverdig og omgængelig og absolut særværdig.

Jeg kan af angivne Grunde give ham min allerbedste Anbefaling.

Horsens den 4 Juni 1920.

Johs. Irving

”Russer Harald”s anbefaling.

byggelsen var at bygge havehuse, d.v.s. 2-etages huse med en lille have foran. I stedet blev det 1-etages rækkehuse, hvor husene var forbundet med skure, der indeholdt vaske- og brændselsrum. I biografien om Viggo Norn er Barakkerne ikke nævnt med ét ord, men det er nok en forglemmelse!!

Da Barakkerne blev bygget, var de beregnet til at stå i 10-20 år, men de holdt i 50 år.

Der var ikke megen plads, i de små lejligheder, til de ofte børnerige familier. De fleste lejligheder var på ca. 36 m², og familierne var ofte på 6-7 personer. Rekordene lå hos Skomager Lauersen's. De havde 18 børn, og hvis man regner lidt på det, så var der 1,8 m² pr. person, når alle var hjemme på samme tid!

Øge/kælenavne

Øge/kælenavne var meget brugt i Barakkerne – nogle mindre søde end andre – og betydningen er tydelig for nogle af dem. F.eks. "Silde Frands", han solgte en overgang sild fra en trækvogn, og så kom der "Silde" på Frands. Simon blev til "Simon Kotrækker", fordi han trak med ca. 20 køer ad gangen fra Eksportstaldene, op ad Allegade til Salami slagteriet.

Russer Harald havde været i Mursk i Rusland som politimand. Og der er mange flere, hvor øgenavnene betydning må dannes i læserens fantasi: "Villy Røv", "Christian Gigfteber", "Kaj Glasøje", "Ove Smutbrød", "Kurt Lugteost", "Røde Anna", "Mutter So", "Pis Lis", "Den Døde Murer", "Peter Tjæremand" osv. Om disse og mange andre navne, som

ikke er nævnt her, er blevet brugt i daglig samtale med navnets ejere, eller kun i omtale, vides ikke...

Nedrivningen

Barakkerne ved Nørretorv opførtes i 1918 - som midlertidige husvildeboliger - for at afhjælpe den store bolignød efter 1. verdenskrig.

De var kun beregnet til at skulle stå i få år, men de 99 lejligheder blev altså boliger i et par generationer - men kunne ikke blive ved at opfylde tidens krav.

Lejlighederne var lige store, med en stue, et soveværelse, et køkken og toilet.

I nogle af husene boede enlige og ægtepar uden børn. I andre boede der arbejdsløse og virkeligt børnerige familier.

Med vedtagelsen i Folketinget af de nye boliglove med rentesikring og bolig-sikringsordning kunne saneringen/nedrivningen af Barakkerne begynde.

For at skabe forståelse for nødvendigheden af at gennemføre en sanering tog formanden for Udvalget for kommunens Bygninger, maskinarbejder Erling Jensen, personligt ud og besøgte de enkelte beboere for at gøre dem forståelig, at saneringen skete ud fra ønsket om at give dem bedre lejligheder og ikke blot var til gavn for dem selv, men også for byen som helhed.

Mange beboere var glade for at bo i Barakkerne, hvor huslejen kun var 53 kr. om måneden + udgifter til brændsel, og var derfor kede af at skulle flytte til andre bebyggelser til en væsentlig højere husleje.

Han slog samtidig fast, at ingen sættes

"Silde Frands" og kone .Foto fra 1944.

"Silde Frands" Hansen, arbejdsmand. Ingrid Hansen, husmor. "Silde Frands" blev under 2. Verdenskrig taget af Gestapo og sad i arrest i Århus. Under besættelsen kom Peter Sabroe og andre modstandsfolk i hjemmet. Fotoet er taget i 1944, og tænkt som en julegave til Hjalmar, søn af Frands og Ingrid, der på det tidspunkt sad i Nyborg arrest, efter at være blevet taget af tyskerne. (Læg mærke til mørklægningsgardinerne og flaget på halvt på skabet). Frands og Ingrid var mennesker med alsidige interesser: Havde medlemskab af DKP og medlemskab af afholdelsesforeninger, som "Den gode vilje", "Håbet" og "Reform". De var også Jehovas vidner, så det var bredt favnende folk, de to.

ud, før der er tilbudt dem en anden og bedre lejlighed. De ville også kunne regne med Byrådets medvirken til at få en lejlighed i de sociale boligselskaber, der på dette tidspunkt var i gang med store byggeforetagender på Langmarksvej og ved Sundvej, samt få lån eller garanti for lån til boligindskud.

Man havde i øvrigt et tilsagn fra Boligministeriet om, at såfremt man i Horsens kunne dokumentere, at der i byen var et større behov for boliger, var man villig til

at se på, om kvoten kunne hæves.

For at fremme genhusningen af Barakernes beboere, vedtog Byrådet at frigøre et antal lejligheder i Socialfilantropisk Byggeselskab.

Det gjorde man ved at bruge de vedtagne indtægtsgrænser, idet flere af beboerne reelt havde en for stor indtægt til at være berettiget til at bo i et socialt boligbyggeri.

Det ville sige, at familier med en skattepligtig indtægt over 21.000 kr. kunne

tvinges til at flytte, når de kunne anvise en anden bolig. Disse boliger skaffedes gennem forhandling med andelsboligforeningerne, som havde ca. 1.000 lejligheder under opførelse i byen.

Der var dog det problem, at disse boliger kun anvistes til familier, hvis skattepligtige indkomst ikke oversteg 27.000 kr.

Men beboerne var forstående, idet kommunen ville hjælpe med at skaffe nye boliger, ligesom den hjalp med lån til indskud.

Ved licitationen den 10. oktober 1968 kan kommunen meddele Chr. Rasmussen fra Klejs Vestermark, at han har vundet denne til en pris a 3.937,50 kr. incl. moms pr. barak. Entreprenøren havde herefter en måned til nedbrydning af den første bygning. Denne nedbrydning ville begynde først i november måned 1968.

Rømningen og nedrivningen blev klar på godt 3 år. Der skulle således gå 53 år før de midlertidige boliger på Nørretorv blev fjernet.

Beboerne fik enten selv skaffet sig en

lejlighed, blev genhuset i andre af kommunens ejendomme eller flyttede ind i boligselskabernes lejligheder.

Sluttelig blev Ane Stauningsvej ført gennem området.

Resten af arealet blev tilsæt med græs, og der blev plantet træer.

Således kan man sige, at kommunen fik fjernet sin "skamlet" ved hjælp af bulldozere.

Onge tunger sagde på tidspunktet for opførelsen af byens nye sociale boligbyggeri: "Nu er Barakkerne sat på højkant!"

Men man fik helt sikkert skabt bedre fysiske boligforhold for de familier, der før boede i Barakkerne: Lyse boliger med bad og toilet.

Men det sociale sammenhold, som vi igennem arbejdet med udstillingen kunne fornemme var tilstede i Barakkerne – på godt og ondt – fulgte ikke med på 4. etage.

Sanering af barakkerne i 1968.

Kannikken Anders Skeel og rådhuset i Vejle

Af Erik Kristensen

Testamenter er en spændende kilde til fortiden. De kan belyse det enkelte menneskes daglige vilkår og sociale relationer. Vanskeligheden ligger i at tolke betydningen af testamentets enkelte bestemmelser og de forhold de henviser til. I nedenstående artikel forsøger Erik Kristensen at tegne et portræt af kannikken Anders Skeel (1395-1458) og hans liv og virke på Vejle-egnen på grundlag af hans efterladte testamente fra 1458, der skabte grundlag for Vejles første rådhus.

Blade af Vejle bys Historie

I værket VEJLE BY'S HISTORIE fra 1927 skriver historikeren C. V. Petersen i kapitlet Blade af byens Historie om de økonomiske krumspring og testamentariske gaver, der ligger bagved tilblivelsen og opførelsen af Vejles første rådhus. I middelalderens Vejle lå der en firkantet plads fra Skt. Nikolaj Kirkes vestfacade og vest på hen imod det sted, hvor Torvebrønden i dag er placeret. På C. V. Petersens rekonstruerede kort over Vejle i 1627 er denne plads benævnt Gammeltovej. Denne centrale plads var fra gammel tid det sted, hvor bymændene samledes til Bystævne for at drøfte byens mange forskellige sager, dengang byen endnu var en del af Nørvang Herred. Da Bystævnet senere blev afløst af et byråd, fik byen sit eget tingsted, Bytinget, netop her på dette sted.

Når der ikke var tingdage fandt en livlig torvehandel sted her, og her afholdt

C.V. Petersens rekonstruerede kort over Vejle, 1627.

man desuden de middelalderlige markeder, med al deres brogede mangfoldig-

hed. Torvefreden kunne nemlig bedst sikres i ly af kirkens og tingstedets umiddelbare nærhed. Desuden var byens kag placeret her. Til kagen fastspændtes personer, der på grund af uskikkelig levned var dømt til at miste deres hud ved piskning efter forudgående rettergang på tingstedet.

Byens daværende sognepræst Jens Ascersen køber ca. 1459 et stykke jord af byen og forærer derefter byen den halve grund, hvor der netop var plads nok til et nyt rådhus. Nu havde byen fået en gratis byggegrund. Pengene til at bygge rådhuset for, fik byen ved at kirken købte det jordstykke, som Mikkel Degn boede på. Nu havde byen således rejst pengene, hvorefter man gik i gang med at rejse byens allerførste rådhus. Mikkel Degn måtte imidlertid ud at finde sig et nyt sted at bo.

Baggrunden for sognepræstens filantropiske gerninger overfor Vejle by skyldes ifølge C. V. Petersen en kannik i Ribe, Hr. Anders Skeels testamente. Denne rigmands altruistiske gavmildhed overfor kirken og sin hjemby Vejle via sine testamentariske gaver, satte sognepræsten Jens Ascersen i Vejle i stand til at skaffe byen først en gratis byggegrund og dernæst kapital til at bygge det nye rådhus. Vejles første rådhus eksisterede i perioden 1460 til 1530, hvor det brændte ned. Anders Skeel skænker kirken og sognepræsten i Vejle så rigelige midler via sit testamente i 1458, at sognepræsten via forskellige heldigt gennemførte økonomiske transaktioner og i tæt samarbejde med byrå-

det, kan skaffe Vejle by en gratis centralt beliggende byggegrund og tilstrækkelig kapital til at bygge et nyt rådhus - byens første rådhus. Men hvem er denne Anders Skeel? Det er det, vi nu skal se på.

Anders Skeel, kannik i Ribe

I Margrethe d. 1. tidlige regeringsperiode, hvor intet var som før, bliver Anders Skeel født ca. 1395 på den gamle Låge Hovedgård ude i de fugtige dalstrøg vest for det nuværende Låge.

Hans far var Jens Andersen Skeel til Laage, moderen kender vi imidlertid ikke navnet på. Faderen er ud af den endnu ikke særlig fremtrædende Skeelslægt. Skeelslægten, der i de kommende århundreder skulle flytte tyngdepunktet for deres endnu ret spredte godsbesiddelser i Koldinghus Len og Riberhus Len, til mere massive godskomplekser langt op i Jylland.

Slægten menes, at kunne føres tilbage til en Johannes Skelesen, der havde fået sit tilnavn på grund af hans faders øjenfejl, denne forfader skelede nemlig kraftigt. Johannes Skelesen kendes iøvrigt fra et enkelt dokument udstedt på Almind Sysseleting i året 1366. (Adels Årbog)

Faderen Jens Andersen Skeel kan man følge ud fra fem bevarede dokumenter, der væsentligst viser ham som et flittigt brugt vitterlighedsvidne, dels på Sysselettingene ned mod Kongeåen, dels i Ribe købstad for biskop Peder, og dels i Ålborghus købstad. Det første dokument er fra 1406, og det sidste fra 1434. Jens Andersen Skeel er således en velkendt, agtet og påli-

delig mand, hvis ord og segl man åbenbart har tillagt stor vægt ved godshandler, samt ved tvistigheder på tinge. Han må være død omkring 1434 og være begravet i Sindbjerg kirke. Gravpladsen inde i kirken har måske stået som en åben grav?

Vi vender nu tilbage til Anders Skeel, den senere kannik i Ribe, der sammen med sine bror og to søstre vokser op på Laage Hovedgård. Fra hans meget omfattende testamente med 57 poster fra 1459, samt ud fra breve i Ribe Bispearkiv og fra Vejle købstads middelalderlige arkiv, der formentlig er det bedst bevarede af de jyske købstæders middelalderarkiver, herudfra er det i dag muligt at stykke et dog ganske

vist noget fragmentarisk billede sammen af Anders Skeels liv samt hans virke på Vejleegnen.

Hans ene søster hed Mette Skeel, hun er udelukkende kendt p.g.a. testamentet. Den anden søster var Anne Skeel, der synes at have været gift og bosat i Skåne. Hans bror eller frænde, hvilket er et noget fjernere slægtskab end broder, kender vi ikke navnet på, men derimod kender vi navnet på et af hans børn, nemlig en brodersøn, der i Anders Skeels testamente blot benævnes Jørgen, min broders søn. Denne broder er imidlertid ikke kendt andre steder end fra Anders Skeels testamente, ej heller i Skeelernes slægtsbog, så måske er der tale om en halvbroder,

Laage. Hovedbygningens gårdfacade.

måske dør han i en ung alder, måske er det i virkeligheden faderen til den brodersøn, vi kender navnet på som Jørgen, min broders søn - vi ved det ikke. Men det får betydning for Anders Skeel. Der bliver nemlig plads til en gejstlig karriere til ham.

Partnerskabet med Henrik Stangeberg

Næsten samtidig med Anders Skeel er den senere biskop i Ribe Henrik Stangeberg.

Anders Skeels og Henrik Stangebergs skæbne og livsforløb synes på forunderlig vis at have været knyttet tæt sammen. De to slægter førte samme våben, uden at man dog har kunnet påvise de slægtsmæssige relationer. De to slægters godsbesiddelser lå indenfor de samme herreder omkring Haderslev, Kolding, Vejle og Ribe. Den gejstlige karriere som Henrik Stangeberg, der synes født først og derfor lidt ældre end Anders Skeel, gennemløb, er trin for trin i store dele af karriereforløbet fuldstændig identisk med den gejstlige karriere, som Anders Skeel så senere gennemløb. Trin for trin avancerede de ad den gejstlige rangstige til Ribe Stifts øverste gejstlige poster. Når Henrik Stangeberg avancerede et trin på den gejstlige rangstige, så indtog Anders Skeel straks efter den plads, som nu var blevet ledig ved forgængerens promotion.

Formand-eftermand relationen indebar store fordele. Man opnåede nemlig her ved en fasthed i embedsførelsen og kontinuitet i forvaltningen, da den, der fulgte

efter, var tro og loyal imod det, som formanden havde udført, og derfor selv arbejdede videre ud fra samme rettesnor og først og fremmest i samme ånd. En forvaltningsmæssig, administrativ, liturgisk eller kirkelig ændring krævede ofte samstemmighed over flere embedsperioder, for at kunne blive virkeliggjort f. eks. ude i sognene. Hvis Henrik Stangeberg havde forberedt en vigtig reform, så var det nødvendigt, at Anders Skeel arbejdede videre på den i samme ånd for at få den gennemført. Dette ses flere steder i de to parvise, men tidsmæssige forskudte karriereforløb. Især på karrierens sluttrin, da Henrik Stangeberg måtte føre Anders Skeels testamente ud i livet.

Gejstlig karriere

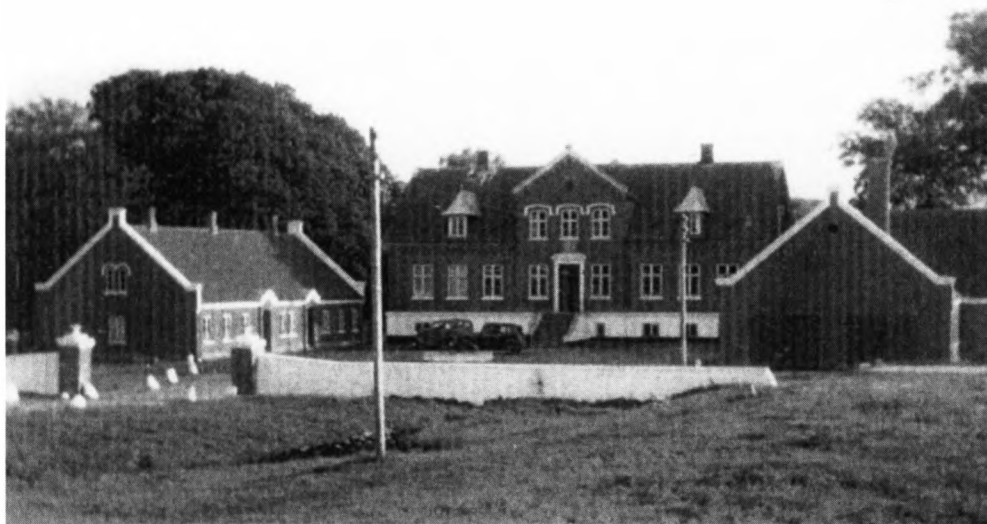
Efter endt uddannelse først ved Katedralskolen i Ribe og derefter studeringer ved et eller flere universiteter i udlandet, begynder den egentlige gejstlige karriere for Henrik Stangeberg og Anders Skeel. Henrik Stangeberg synes hurtigst at være kommet i gang med sin karriere, først som kannik i Ribe og samtidig hermed som biskoppens *officialis* d.v.s. som sysselprovst i Jelling Sysselprovsti. Embedet som sysselprovst i Jelling Sysselprovsti beklæder han i perioden fra 1427-1434. Fra 1434 til 1455 er han sysselprovst i det noget større Varde Sysselprovsti. I året 1445 forfremmes han og udnævnes til at vikariere for biskoppen i Ribe. I den sidste del af denne periode, under biskoppens tiltagende svaghed, er han vel at regne for bispestolens egentlige leder. I året 1455 udnævnes han til biskop over

Ribe Stift. Han dør 25. april 1465 og begravnes i selve Domkirken. Han benævnes som en frimodig og lærd mand, der gjorde meget godt i levende live. Frimodigheden fremkommer, ser vi hos historikeren Kinch, ved, at han har vandret tillidsfuld og ubekymret igennem livet, så han, som der står skrevet, *på Dommens Dag kunne fremtræde for Nådens Trone med frimodighed.*

Anders Skeels gejstlige karriere er noget sværere at følge, efter at han har tilendebragt sit teologiske studium. Formentlig har han en del af tiden været hjemme på Laage og Hvolgård, og her gjort god fyldest ved at hjælpe faderen med at styre driften af det stadig mere omfattende gods, samt ved indkrævning af landgilde, udfærdigelse af skøder, udstedelse af

fæstebreve o.s.v. Med sit solide kendskab til såvel Kanonisk Ret, den særlige kirkelov, samt den verdslige Jyske Lov fra 1241, har han kunnet overtage og føre mange juridiske sager på herredsting, sysselting og landsting, således som store godsbesiddelser altid fører med sig.

Derudover har han formentlig allerede da hjulpet Henrik Stangeberg med dennes arbejde som sysselprovst i Jelling Sysselprovsti, måske som en slags kapellan eller medrejsende medarbejder for denne ude i provstiet, måske som bisidder eller stedfortræder på tinge. Meget tyder endvidere på, at han har tilbudt sin arvepart, nemlig den for sysseltinget ret så centralt beliggende hovedgård: Hvolgård, som foreløbig embedsbolig for Henrik Stangeberg i dennes Jelling peri-

Hvolgård.

ode. Hvolgård var som skabt til embedsbolig for en sysselprovst i Jelling Sysselprovsti, da den dels lå centralt placeret i distriktet, dels tæt ved syslets hovedby Vejle, og dels centralt placeret med sin beliggenhed tæt ved Ribe - Skanderborg landevej. Anders Skeel har således kunnet hjælpe Henrik Stangeberg, dels med at stille passende og fri provstebolig til rådighed, og dels ved at hjælpe til med embedsførelsens idelige rejsen rundt til kirkerne i sysselprovstiet samt til og fra Ribe.

Et heldigt godskøb i Gørding og Malt herred

Den 31. maj 1426 afslutter Anders Skeel en større privat og dermed verdslig godshandel vestpå. En vis Nis Lawsen i Åstrup sogn, Gørding herred, Varde syssel, pantsætter sit omfattende gods til Anders Skeel, som til gengæld forstrækker ham rigeligt økonomisk, hvilket ses af et gældsætningspapir fra ovennævnte dato, som i dag befinder sig på Rigsarkivet. Kannikatet i Ribe synes også at have spillet en væsentlig, men uigennemsigtig rolle i denne pantsætning. Godset lå desuden utrolig bekvemt for domkapitlet i Ribe, så man har helt klart været stærkt interesseret i, hvad der skete lige udenfor domkirkens port.

Der synes at have været en slags indbygget musefælde-klausul i denne tinglæste pantsætning, idet godset skulle være indløst inden fire år, ellers ville pantebrevet være at betragte som et egentligt og endeligt skøde, og der vil da være tale om en

endelig og fuldbragt tinglyst godshandel. Det tinglæste og udstedte pantebrev blev imidlertid aldrig indløst, uvist af hvilken grund, hvorfor Anders Skeel efter fire år overtog godset, først som brugelig pant og derefter som egentlig ejendom.

Denne heldige, men fuldt ud lovlige godshandel kommer til at spille en væsentlig rolle for Anders Skeels videre gejstlig karriere og livsforløb. I begyndelsen så godshandelen ikke ud af ret meget, men senere ses det, at der har været tale om en endog ret så betydelig godshandel. En hel landsby med mølle. Fra nu af er Anders Skeel en endog særdeles velsitueret mand, som i allerhøjeste grad nyder kirkens bevågenhed.

Denne godshandel har helt klart givet genlyd i domkapitlet i Ribe, måske er den den egentlig drivkraft for Anders Skeels gejstlige karriere. Anders Skeel bliver nu en særdeles attråværdig person at få knyttet til det rige domkapitel i Ribe. Her er man jo heller ikke uvidende om, at Anders Skeel er arving til Hvolgård Hovedgård i Langskov sogn. Dette gods kunne eventuelt blive til mere med tiden. I øvrigt synes Anders Skeel at have fortsat sin private godshandel og færd på de forskellige herredsting, også efter at den gejstlige karriere begyndte at tage form.

Anders Skeels gejstlig karriere begynder ca. 1434

Året 1434 bliver skelsættende for Anders Skeel. Faderen ses ikke længere på tinge, han er formentlig død på dette tidspunkt.

Dette er året, hvor Anders Skeel udnævnes til sysselprovst over Jelling Sysselprovsti. Dette fremgår klart af et dokument, som ligger på Rigsarkivet.

Den 14. april 1434 pantsætter Albritt Barefod af Alsted i Øster Nykirke nemlig alt sit gods i Mjolden sogn, Lø herred på i alt 4 fire gårde til domkapitlet i Ribe. Dokumentet er besejlet af Anders Skeel, der samtidig underskriver sig som kannik i Ribe. Her findes den endelige bekræftelse på, at Anders Skeel nu er begyndt sin gejstlige karriere som sysselprovst i Jelling Sysselprovsti og samtidig kannik i Ribe, idet han efterfølger Henrik Stangeberg.

Jelling Sysselprovsti er domkapitlets mindste, men dette opvejes af, at den rige Vejle købstad hører med, og herfra var der rigelige og gode udskibningsmuligheder, og samtidig er Anders Skeel ejer af det, der blot kaldes Det store Hus i Vejle. Den endelige beslutning om en gejstlig karriere synes nu at ligge helt fast. For Anders Skeel er valget af Kirkens Vej nu endelig fastlagt og synes fremover cementeret.

Anders Skeel er nu en særdeles velhavende mand, som kirken kan have megen nytte og gavn af. Der var først den heldige godshandel i Åstrup. Dernæst var der hans arvegods: Hovedgården Hvolgård, der kunne bruges som domicil for sysselprovstiet, og endelig var der Det store Hus i Vejle, som lå godt, når sysselprovsten havde forretninger her.

Fra 1434 og indtil 1455 havde Anders Skeel sit virke som sysselprovst ved Jelling

Sysselprovsti, og sysselprovstiet blev ledet dels fra Hvolgård og dels fra Det Store Hus i Vejle.

Det middelalderlige sysselprovsti

De middelalderlige sysselprovstier havde med tiden hos en række domkapitler udviklet sig til såkaldt sekulariseret gods. Det vil sige, at kannikerne her havde den fulde ledelse, økonomiske styring og administration, samt gejstlig tilsyn over hvert sit sysselprovsti. Når man fik tillagt et sysselprovsti, blev man samtidig automatisk optaget som fuldgyldigt medlem i kannikatet - d.v.s. man måtte underskrive eller besejle et dokument som kannik.

Kannikatet ved sekulariserede domkapitler havde i det gejstlige kirkehierarki efterhånden tilkæmpet sig stor uafhængighed af biskoppen. Uddannelsesrejser for kommende kanniker ved sekulariserede domkapitler, som f. eks. Ribe og Århus gik gerne til de nye og mere frie universiteter. Man sagde her, at biskper kommer og går, men kannikatet består. De biskopper, som ville have noget gennemført, fik det først og fremmest i kraft af gode relationer til kannikatet. Ribe og Århus domkapitler med deres sekulariserede styre repræsenterede det nye.

I Viborg Domkapitel levede man fortsat efter en gammel regel ikke ulig de mange klosterregler, idet alt kirkegods her blev ledet kollektivt i et stort fællesskab. Her besad biskoppen fortsat uindskrænket magt. Uddannelsesrejserne gik her først og fremmest til Ordenens Klosterskoler.

De to Kannikater

Ud fra Anders Skeels testamente ser vi, at han foruden kannikatet i Ribe og sysselprovstiet i Jelling også var kannik ved Århus Domkapitel, men vi ved ikke hvornår, og hvorfor han bliver kannik ved Århus Domkapitel. Vi står her overfor noget gådefuldt og ejendommeligt. Reelt kan man ikke indenfor den katolske kirke beklæde to store og anseelige gejstlige embeder på samme tid, men det gjorde Anders Skeel. En mulig forklaring kan være, at de to store sekulariserede domkapitler, der jo lignede hinanden i opbygning og struktur, havde brug for en velhavende og derved økonomisk uafhængig, pletfri og uangribelig personlighed, der kunne gå ind som en uvildig opmand i eventuelle stridigheder de to kapitler imellem. Måske har det været praktisk med en slags diplomatisk forligsinstitution, i form af en anset mand på skellet imellem de to domkapitler. Historien er fyldt med sådanne stridigheder bisper og bispedømmer imellem på stort set alle niveauer. Måske har Anders Skeel haft sådanne personlige evner, at han simpelt hen har været uundværlige for de to domkapitler. I Anders Skeels tid synes der i øvrigt, at have været roligt de to domkapitler imellem. Dette er måske den mest indlysende forklaring på det for den katolske kirke så ejendommelige og logisk uforståelige arrangement, med en anset person placeret i et dobbeltembede.

Til et embede som sysselprovst hører en bolig i sysselprovstiet, og til kannikatet

hørte et præbende til kannikens private underhold, samt en fri bolig i bispestaden og en medfølgende kapellan samt hushold og en tjenstedreng, samt en del andre frynsegoder. Anders Skeel havde, når han opholdt i Jelling Sysseltings distrikt, mulighed for at bo på Hvolgård, når han red ude i distriktet, eller i Det store Hus i Vejle, når han var i byen for at ordne forretninger. Syd for Vejle by ejede han desuden Gåseholmene, hvor han gik på jagt. I Ribe havde han et hus som kannik, og til underhold herfor tjente det rige Jærne Præbende. Når han opholdt sig i Århus var han til privat underhold tillagt det rige Egåe Præbende samt et Kannikhus tæt ved Århus Domkirke. I øvrigt opholdt han sig på embedsrejser her gerne hos sine nære slægtninge på det gamle Rosenholm Slot.

Et præbende er den samlede benævnelse på de indtægter en kannik tilhørende en domkirkes kapitel havde og besad til eget underhold. Det omfatter indtægter som Curia d.v.s. fri bolig, Viktualia d.v.s. naturalier som korn, mel, kød, salt og hvad der ellers hørte til en husholdning, samt altid den tiende, der kom fra de gårde, der hørte til præbendet.

Sysselprovsten, hvad laver han?

Jelling Sysselprovsti var benificeret gods under Ribe Kapitel. Sysselprovsten havde en fuldstændig selvstændig stilling, og trådte ude i sysselprovstiet i biskoppens sted. Regnskaberne samt administrationen indestod sysselprovsten helt igennem selv for, så biskoppen kunne ikke længere

gøre krav på regnskabsafregninger, alt dette ordnede sysselprovsten nu selv.

Sysselprovsterne havde mange opgaver at varetage, men hovedopgaverne var at visiterer sognekirkerne, at tilse bygningerne, holde øje med kirkegodset, se efter at tiendekornet blev høstet og kom i lade, d.v.s. blev kørt til den store ladebygning på Hvolgård eller Vejle havn, at udøve gejstlig tilsyn og vejledning, samt endelig udøve en kirkelig domsmyndighed, som oftest kunne være og gerne var af indtægtsgivende art.

Tingdagene, hvor sysselprovsten havde møde på de forskellige byting, herredsting, sysselting og landsting, var et andet område, der tog megen tid. Her kunne det være arvesager, donationer, landgildets forsvar o.s.v. Måske har Anders Skeel, når han rejste rundt til tingene på sin kære hest Gråbasse, i det ene støvleskaft haft Jyske Lov og i det andet støvleskaft haft Corpus Juris, alt efter, om det var verdslige eller gejstlige sager, han beskæftigede sig med. I øvrigt rejste han altid med følge d.v.s. en kapellan, der bar sagens akter i sin saddeltaske, samt en dreng med en frisk hest.

Foruden embedsrejserne i sysseltingets distrikt, har der været mange rejser og besøg i provstiets hovedby Vejle. Det ses, at Anders Skeel har haft endog særdeles tætte relationer til skiftende byråd og borgmestre i Vejle, samt selvfølgelig stadens gejstlige ved Skt. Nikolai Kirke og i Sortebrødre Kloster. Endelig har der været mindst et besøg hver måned i de to domkirker i Ribe og Århus.

Embedets beneficerede karakter, som oftest gav rigeligt økonomisk afkast af sig, var formentlig oprettet ud fra den begrundelse, at når sysselprovsten har et godt udkomme, så ville han være mindre tilbøjelig til at misbruge sin myndighed og magt, eller være modtagelig for økonomisk bestikkelse af nogen som helst art. Dette var imidlertid intet problem for Anders Skeel, thi intet tyder på, at Anders Skeel på nogen som helst måde har misbrugt sine embeder. Men igennem hele sin gejstlige karriere var han jo også særdeles velsitueret.

Anders Skeels fortsatte gejstlige karriere

I året 1454 bliver Anders Skeel udnævnt til sysselprovst i det rige Varde Sysselprovsti, hvor han nok engang direkte efterfølger Henrik Stangeberg, der var sysselprovst her i perioden 1434-54 og samtidig var vikar for biskoppen. Det mangeårige vikariat for den stedse svageligere biskop udløser, at Henrik Stangeberg nu endelig avancerer til stiftets højeste embede, og udnævnes til biskop over Ribe Stift. Hvad han før var som stedfortræder, bliver han nu endelig af gavn og navn.

I forbindelse med at Anders Skeel overtager Varde Sysselprovsti, undergår embedet en kraftig forandring, idet det nu ophøjes til Kapitelprælatur d.v.s. Domdekanat. Anders Skeel rykker herved op på andenpladsen blandt prælaterne. Rangsfølgen bliver herefter følgende:
Øverst sidder biskoppen, som er Henrik

Stangeberg, derefter kommer ærkedegnen, og som nr. tre på den gejstlige rangstige ved domkapitlet i Ribe, ser vi nu Anders Skeel. Omorganiseringen er sket efter omfattende forberedelser og forarbejder af Henrik Stangeberg i den tid han sad som sysselprovst i Varde, og vikarierede for den svagelige biskop.

Anders Skeel får således et opkvalificeret og rigt embede, da han bliver udnævnt til sysselprovst i Varde. Biskoppen får samtidig en pålidelig og betroet mand, samt en en god ven tæt på sig i den rige og ansete bispestol i Ribe. Partnerskabet med Henrik Stangeberg fungerer fortsat fint. De to mænd, fra hver sin godsbesiddende familie på Vejlekanten, sidder nu på to ud af de tre mest indflydelsesrige embeder i Ribe Stift. Anders Skeel opholder sig fra nu af mere i Ribe end før, på grund af de mange nye opgaver han får tildelt.

Tingenes nye tilstand har helt klart haft stor betydning for Vejleområdet og omliggende herreder, idet man nu fremover altid har kunnet regne med absolut bevågenhed fra stiftets øverste myndigheds side.

Et Skeelernes Kapel i Skt. Nikolai?

Måske har de rige økonomiske midler, Anders Skeel rådede over i og omkring Vejle købstad, oprindelig været tænkt anvendt til at bygge et Skeelernes kapel i Skt. Nikolai, en slags Skeelsslægtens Mausoleum i stedet for de små og uanselige gravpladser, slægten tidligere havde be-

tjent sig af ude i de små landsbykirker. Avancementet til en betroet stilling lige under Henrik Stangeberg, kannikatet i Århus, det heldige godskøb i Åstrup, samt løftet om større donerede godsmængder til domkapitlet i Ribe, åbner pludselig nye og langt mere storslåede perspektiver for Anders Skeel og hans forældre. En begravelse i stiftets domkirke lå lige pludselig indenfor mulighedernes rækkevidde.

Fra nu af arbejdede Anders Skeel målbevidst på at skaffe sig selv og sine kære forældre et Lejersted i Domen, d.v.s. en begravelse inde i selve domkirken.

De økonomiske midler, som var placeret i jord og fast ejendom med henblik på et Skeelernes kapel i Skt. Nikolai i Vejle, blev nu i stedet udmøntet til en gave til Vejle Byråd samt Anders Skeels gode ven og byrådsmedlem Henrik Andersen Skött. Borgmester Oluf Jensen i Vejle får nu takket være præsten Jens Ascersen byggegrund og penge til at få opført Vejles første rådhus.

Rådhuset opføres i forbindelse med at midlerne fra Anders Skeels testamente frigives. Da testamentet er dateret den 26. februar 1459, så må Anders Skeel være afgået ved døden omkring årsskiftet 1458-1459.

Anders Skeels verdslige liv

Foruden sin gejstlige verden havde Anders Skeel en stor slægt, som han synes at have besøgt tit, dels for at give juridisk bistand, dels for i visse tilfælde at skyde penge ind i et nødlidende gods, dels af

rent og skær familiære grunde. Han ses således som medejer af flere af familiens godser, men trækker sig tilbage, når godset er bragt på fode igen.

Anders Skeels selskabelige liv

Anders Skeel har ført et ret så selskabeligt liv. Selskabslivet var dog dengang hovedsageligt knyttet til de såkaldte gilder, som fandtes i enhver købstad. Nogle gilder var gejstlige, nogle var rent verdslige, og så fandtes der en del overgangs- og blandingsformer.

Gaverne i Anders Skeels testamente

I dette at give en gave ligger ofte en symbolsk handling. Gaven skal være afpasset til personen og til lejligheden, og til den eventuelle status- og rangforskel, der kan være imellem giver og modtager. En testamenterisk gave indeholder et helt andet budskab end en almindelig gave, her kan ikke gøres gengæld. Symmetrien i gaveudvekslingen er således borte. Den slags gaver kan fæstne sig i sindet, som en slags indre meditation, ja måske som en forbøn for den afdøde, der nu skal ud på den sidste lange rejse.

Gaver til forskellige Gilder

Præstegildet i Vejle får en gård i Jerlev.

Testamentet oplyser: At Anders Skeel, som selv er medlem af ovennævnte gilde og på grund af de mange gode timer i selskabeligt samvær, så skænker han gildet en upantsat gård i Jerlev by, Jerlev sogn,

hvor nu Nis Jenssøn boer. Nis Jenssøn svarer heraf årligt 1 fjerding smør.

Ribe Kalentegilde får et sølvhorn.

Ribe Kalentegilde også kaldet Det store Præstegilde i Ribe er vi så heldige, at såvel statutter som jordebog er bevaret, og nu findes på Rigsarkivet. Jordebogen påbegyndes i 1443, og her ses Anders Skeel indmeldt, ganske rigtigt som det klart fremgår af testamentet, samt af gildets bevarede jordebog, men først i 1454, da han flytter til Ribe i forbindelse med hans promovering til sysselprovst i Varde Sysselprovsti.

Der blev betalt for indgang i gildet, ligesom der blev betalt for delagtighed i gildets messer og måltider. I 1471 talte gildet 63 gejstlige brødre, 20 lægbrødre samt en del søstre. Gildet var i sin opbygning og struktur et moderne gilde, da der var medlemmer af begge køn samt gejstlige og verdslige. Ribe Kalentegilde var således en sammenslutning af såvel mænd som kvinder, gejstlig som lægd, der gerne mødtes fast to til fire gange om året. Først blev der nydt et tarveligt måltid, som ikke måtte vare mere end en time. Derefter blev der drøftet sager af fælles interesse. Det var her, der blev spurgt efter nyt, her må Anders Skeel have haft meget spændende at fortælle, da han jo kom i to store stifter, samt hos de fornemme adelige. Efter måltidet blev der holdt samdrick, der dog højst måtte vare to til tre timer. Det er formentlig her det store sølvhorn, som Anders Skeel ved sin bortgang skænker Kalentegildet til evig arv og eje, rigtig er kommet til sin rette.

Verdsligt tyende og gejstlige ansatte

Katherine min pige og slægtning

får i følge testamentet, det hus hvori Hans Grümmeesen bor, fire af mine bedste køer på Hvolgård tillige med ti får. Desuden får hun to pottes, en krukke samt en broget dyne. De slægtsmæssige relationer kender vi ikke, et gæt kunne være, at hun har været den forsvundne Jørgens kone. Katherine må formentlig have ført hus for Anders Skeel, når han var på Hvolgård som sysselprovst fra senest 1434 til 1454, hvor han flytter til Ribe.

Når det har været bekvemt at have en kvindelig slægtning til at føre husholdningen dels på Hvolgård og dels i Det store Hus i Vejle, så skyldes det uden tvivl cølibat-løftet. Der kommer ingen snak i folkemunde ved dette arrangement. Anders Skeel syntes at have blik for næsten alt, også de små detaljer.

Pigen Valborg

får fire køer, ti får samt fire bistader. På grund af de rigelige gaver må hun have haft en betroet stilling hos Katherine. Måske har hun stået for bespisningen af folkeholdet på Hvolgård og klarer det forfaldende huslige arbejde, når Katherine er taget med til Det store Hus i Vejle. Hun har måske været giftefærdig?

Pigen Thyre

får i følge testamentet to køer og fem får. Hun har ligeledes uden tvivl været en af Katherines nærmeste, måske har hun været kokkepige. Måske også giftefærdig?

Pigen Thyres søster

får en ko og tre får. Hun har måske blot været i lære i den store husførelse.

Kapellanen hr. Peder Mogensen.

Den ene af hans to kapellaner Hr. Peder Mogensen får hans røde plag, der hedder Gråbasse. Der er formentlig tale om den kapellan, han havde fået i kraft af sin stil-

Hvolgård.

ling som kannik i Ribe, og som formentlig også har været hos ham, da han var selselprovst i Jelling Sysselprovsti på Hvolgård, og senere i Varde Sysselprovsti.

Kapellanen Broder Johannes.

Den anden af hans kapellaner, Broder Johannes, er formentlig den kapellan, som han fik stillet til rådighed, fordi han også var kannik i Århus. Broder Johannes skal have en rød plag, d.v.s. en ung rød hest, som Anders Skeel selv havde erhvervet sig fra Vejleegnen.

Verdslige forbindelser på Vejleegnen

Iver Olsen i Vejle

er en måske ellers ukendt borgmester i Vejle, der nu dukker frem imellem borgmester Oluf Jensen, der nævnes 1446, og borgmester Oluf Jensen, der nævnes 1467 og 1468. Denne Iver Olufsen skal have en kobberkedel, samt kvittering for en gæld, han skylder mig, således at han ikke længere er mig noget skyldigt.

Claus Tun.

Claus Tun får af Anders Skeel en treårig plag, som står hos Paul i Vindelev sogn, Nørvang herred. Denne Claus Tun kendes fra Skast herredsting 1342 samt Hvetbo herredsting 1449. Han er broder til den senere kendte provst over Jelling Sysselsting Jens Tun, der nævnes på Nørvang herredsting 1471.

Henrik Skötts sønner.

Der findes en Henrik Skött, som var rådmand i Vejle i 1485. Han er måske bar-

nebarn af den hernævnte Henrik Skött. Disse Sköttsønner, som nævnes her, er således børn af den tidligere Henrik Skött i Vejle, som Anders Skeel har kendt og gjort forretninger med. Denne ældre Henrik Skött har måske været rådmand eller borgmester i Vejle, da Anders Skeel boede enten på Hvolgaard eller Det store Hus i Vejle. Hvorom alting er, så skal hans børn hver have et vintergammelt føl af Anders Skeel, som åbenbart har kendt deres fader.

Gejstlige forbindelser omkring Vejle og Horsens

Klosteret i Vejle: får to okser.

Klosteret i Horsens: skænkes 1 skilling om året.

Jerusalem Skt. Johannes hus i Horsens: får en gård i Hygum, Kollerup sogn, fordi mine forældre længe har haft brugen af samme gods.

Skt. Nicolai Kirke i Vejle: det grundstykke hvor Jes Koolsen bor.

Klosteret i Vejle: til hver broder skænkes 4 skilling lybsk.

Præsterne i Vejle: til hver præst i Vejle skænkes 1 mark lybsk.

Jens Ascersen præst i Vejle og Hornstrup, hans første Gave:

skænkes et sølvkrus, en treårs plag, d.v.s. en ung hest, samt den krukke Anders Skeels slægtning Karen Peyers på Rosenholm har givet mig

Jens Ascersen i Vejle, hans anden Gave:
Han skal have den tiende fra Øster Snede kirke, som står hos mig på Hvolgård, for steen og kalk han har leveret mig.

Kirken i Øster Snede: får det halve del af Anders Skeels rytterholdspenge, samt eftergivelse af gæld.

Hr. Peder, hjælpepræst i Øster Snede: skal have en sort hest, min gamle bønnebog samt en sølvskål.

Skt. Petri kirke i Langskov: får kvittering (eftergivelse af?) for gæld til Anders Skeel.

Anders Skeel var hvid munk.

Kirken i Sindbjerg: får kvittering for deres gæld til Anders Skeel.

Kirken i Vindelev: får to okser.

Skt. Maria Magdalenes Alter i Vejle: får mit Store hus i Vejle, for at holde messer for mig og mine forældre.

Den Hellige Jomfrus Alter i Vejle: får Anders Skeels gård i Grejs sogn, hvori Jens Brok nu bor.

Hr. Johannes Gummesson forstander i Jelling Sysselling: han skal have min sorte forede kappe.

Hr. Matthias sognepræsten i Hvejsel: får en postulatgylden.

Hr. Thue måske Tun, sognepræsten i Jelling: får en postulatgylden.

Sjælegaver for Anders Skeel og hans forældre

Som sjælegave: for at afholde vigilier og dødsmesser over Anders Skeel og hans forældre får domkapitlet i Ribe betragteligt med gods. Det drejer sig i alt om 7 gårde og et møllested i Gørding herred, Ribe len.(Åstrupgodset)

Biskoppens bord d.v.s. embedet: får Hvolgård i Langskov sogn, som er grundmuret med mølle, samt en grund beliggende på Hesselballe Mark uden hinder af naboer.

Begravelse i korsgangen. For alt dette for-

venter Anders Skeel at blive begravet i domkirkens korsgang, som er det fornemmeste sted i en domkirke, lige der hvor sideskibene går ud fra midterskibet. Det kaldes også domkirkens hjerte.

Hans forældre skal dog begraves sidevandt d.v.s. i sideskibene. De må herefter være hentet fra den åbne grav i Sindbjerg kirke og bragt den lange tur til Ribe.

Betaling for begravelsen: Som betaling for selve begravelsen får domkirken i Ribe endvidere Anders Skeels *gode gård i Janderup sogn i Vester Horne herred, i hvilken Jes Mørk nu bor.*

Eksekutorer ved boets opgørelse

Som hovedeksekutor til at føre Anders Skeels sidste vilje ud i livet udnævntes Henrik Stangeberg, biskop i Ribe, som desuden betænkes med rige gaver.

Gaverne til Skeelsslægten er udeholdt af denne oversigt. Her har udmøntningen af Anders Skeels testamente været i de bedste hænder. Partnerskabet med Henrik Stangeberg holdt ud over døden.

For en sikkerheds skyld og formedelst menneskelig skrøbelighed, blev dog følgende udnævnt til medeksekutorer, nemlig:

Magister Nicola ved kapitlet i Ribe,

Hr Johannes Asceri, d.v.s. Jens Ascersen præst og forstander for kirken i Vejle,

Hr. Peder Nielsen hjælpepræst i Øster Snede,

Hr. Peder Mogensen, min kære kapellan i Ribe.

Efterskrift

Anders Skeels gravsten findes ikke mere, fromme andagtssøgende, samt talrige kirkelige processionser i domkirken har vel slidt gravstenen tynd, så den nu ligger som en almindelig flise et eller andet sted udenfor domkirken, hvis ikke den er blevet rillet op og brugt til en ny fornem begravelse. Men testamentet eksisterer på Rigsarkivet, som et af de betydeligste middelalderlige dokumenter, og som nøgle til hans virke omkring fødeegnen ved Vejle. Sten forgår, men pergament består! Hans betydning for købstaden Vejle var stor. Hans rige gaver løftede hele området, så der blev plads og råd til at bygge et nyt rådhus i byen. Han synes at have levet et rigt verdsligt og kirkeligt liv. Han sørgede derudover godt for sine slægtninge, tyende og ansatte samt domkirken i Ribe. Det Skeelernes Mausoleum, som han havde tænkt sig for sig og sin slægt i Skt. Nicolai Kirke i Vejle, og som han samlede sig gods til her, det blev i stedet til gaver til byens kirke, og derfra videre til byrådet, så man nu fik et tidssvarende og nyt rådhus.

Anders Skeel fik et fornemt gravsted inde i katedralens midte, og hans forældre fik sidevandt plads i et af sideskibene. Det var hvad den verdslige foretagsomhed, med store og heldige godskøb, samt en solid gejstlig karriere kunne føre til i senmiddelalderen.

Trekantby, Båndby og Bycirklen

En historie om kommunesamarbejdet i Trekantområdet

Af Morten Andersen

Diskussionen i sommeren 2002 om landets kommunale struktur har vist, at dette emne har fået fornyet aktualitet. I Vejle Amt har man tunlet med denne sag lige siden 1950'erne. Trekantområdet Danmarks Sekretariat udsendte i 2002 et forslag til en overordnet struktur for de otte kommuner i Trekantområdet: Børkop, Fredericia, Kolding, Lunderskov, Middelfart, Vamdrup, Vejen og Vejle.

Overskriften på den fælles struktur er: Trekantområdet som Danmarks største åbne grønne by. Den målsætning er ikke ny, men opstod da samarbejdet startede i 1994. Fra oktober 2001 til januar 2002 var Morten Andersen ansat ved Trekantområdet Danmarks Sekretariat for at undersøge og nedskrive historien om etableringen af samarbejdet mellem kommunerne i Trekantområdet. Det arbejde kom der en rapport ud af. Undersøgelsen baserede sig på 23 interviews med centrale personer i samarbejdet samt en gennemgang af samarbejdets skriftlige kilder. Redaktionen har bedt Morten Andersen skrive en forkortet udgave af historien.

I slutningen af 1950'erne påbegyndtes en diskussion om en kommende kommunalreform i Danmark. Omtrent på samme tid fik by- og landsplanlægning en større plads i politikernes bevidsthed. 1960'erne blev planlægningens årti, hvor troen på planlægningens muligheder var ubegrænset. En række forslag til Danmarks fremtidige fysiske udvikling blev fremlagt, som oplæg til den kommende kommunalreform.

En vstdansk storby

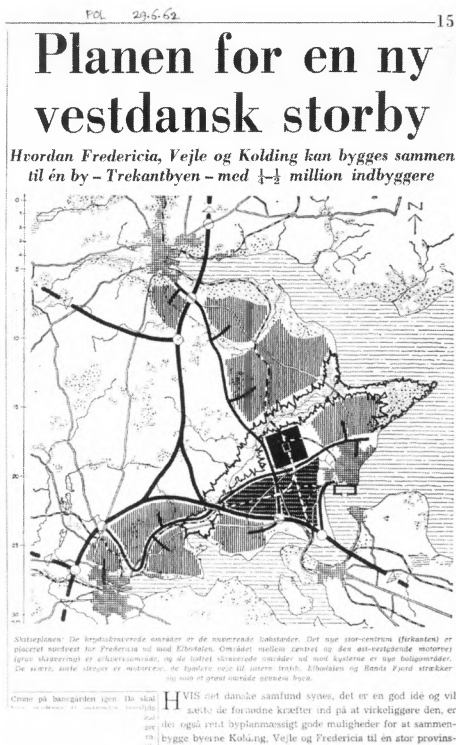
Et af forslagene kom i 1961 fra professor i byplanlægning Peter Bredsdorff og et af Dansk Byplanlaboratorium og Jysk Byplanråd nedsat udvalg, der skulle arbejde

med målsætningerne for dansk landsplanlægning. Bredsdorff foreslog dannelsen af en vstdansk storby, som en modvægt til København. Den vstdanske storby med centraladministration, højere læreanstalter, finansinstitutioner og internationale luft- og skibruter kunne efter Bredsdorffs opfattelse placeres i bytrekanten Fredericia-Kolding-Vejle. Her var alle muligheder for udviklingen af en storby.

Forslaget vakte stor opsigt, ikke mindst i det område der for første gang havde fået prædikatet Trekantområdet. Vejle Amt nedsatte i 1962 et regionplanråd, som straks bad professor Peter Bredsdorff om at undersøge mulighederne for en stor-

bydannelse i Trekantområdet nærmere. I marts 1964 offentliggjorde Peter Bredsdorff en rapport om Trekantbyen. Nu var Bredsdorff's optimisme dæmpet betydeligt. I konklusionen skrev han: *Vi er kommet til det resultat, at det vel er muligt at udvikle trekantområdet til en "vestdansk storby", men at dette vil være ensbetydende med, at en meget stor del af den danske bytilvækst i de kommende år blev placeret på dette ene sted, samt at det måtte forudsætte stærkere lovind-*

greb, end vi hidtil har kendt, og en økonomisk indsats af meget store dimensioner. Under hensyn til den tvivl, der synes at kunne rejses om ønskeligheden af en sådan indsats, og under hensyn til den kun delvise tilslutning til tanken, der kan ventes fra andre dele af landet, bør man næppe i den kommende egnsplanlægning regne med en sådan storbyudvikling.¹ Med den konklusion gled storbydannelsen ud af debatten om Trekantområdets fremtidige udvikling, men tanken om en fælles udvikling fik lov at leve.

Således forestillede professor i byplanlægning Peter Bredsdorff sig at en storbyudvikling i Trekantområdet kunne se ud. Her gengivet i Politiken den 29. juni 1962.

En Trekantkommune?

Debatten om en kommunalreform fortsatte. Et af problemerne i kommunestrukturen var, at købstæderne var vokset ud over deres kommunegrænser. De omliggende sognekommuner trak flere og flere mennesker til sig, blandt andet på grund af en lavere skat. Sognekommunerne havde ikke nær de samme udgifter som købstæderne og kunne derfor opretholde et meget lavt skattniveau. Således var det også i tilfældene Vejle, Fredericia og Kolding. Alt tydede på, at de tre købstæder ved en kommunalreform ville dele Trekantområdet i mellem sig ved sammenlægninger med de nærmeste sognekommuner.

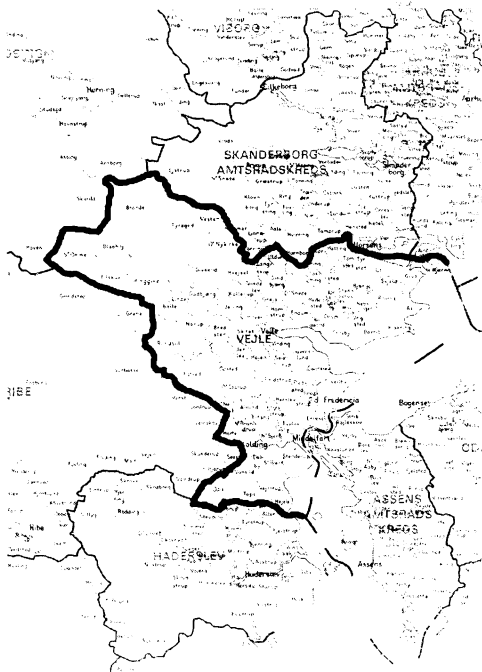
Amtmand A.M. Wamberg ville det anderledes. Han arbejdede ihærdigt for dannelsen af en samlet Trekantkommune, foranlediget af Bredsdorff's forslag. Wamberg søgte støtte hos de mindre sognekommuner. En række møder blev af-

¹ Beretning om Bytrekanten, s.36.

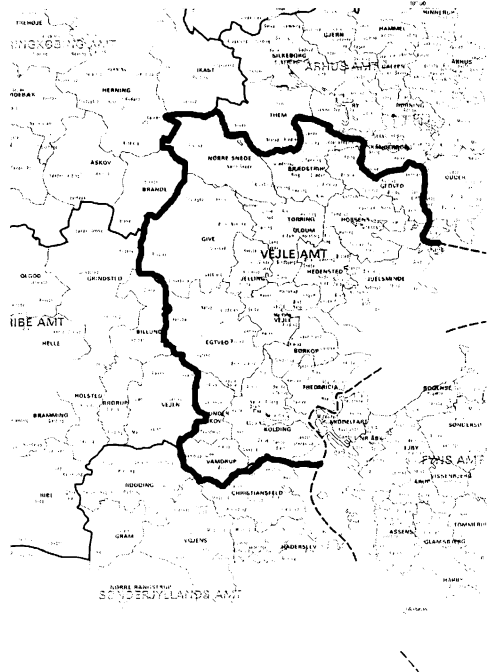
holdt, hvor de fleste af sognekommunerne afgav positiv indstilling. I januar 1967 gik Vejle Amts Sognerådsudvalg i forhandlinger med de tre købstæder. Vejles borgmester Willy Sørensen var fra starten skeptisk indstillet, og byrådet i Vejle var også de første, der sagde fra. Vejle frygtede at støde sit vestlige opland fra sig ved at indgå i en Trekantkommune. Horsens havde samtidigt udtrykt ønske om at indgå i Vejle Amt, og det åbnede perspektiver for Vejle som den centrale amtsby.

Amtmand Wamberg gav dog ikke op. Han arbejdede efter april 1967 på at danne en mindre Trekantkommune mellem de tre købstæder. Derved kunne købstæ-

derne tilslutning ad åre holdes åben. I løbet af 1968-69 faldt også denne mulighed til jorden. Købstædernes nabokommuner ønskede alle at blive lagt under købstadskommunerne. Herslev, Pjedsted og Taulov gik frivilligt ind under Fredericia kommune i oktober 1968. Eltang-Vilstrup gik frivilligt ind under Kolding kommune i april 1969. Snart fulgte de sidste sognebyer uden for købstæderne. Sognekommunerne i Trekantområdets midte, Gauerslund, Gårslev, Smidstrup og Skærup, kunne ikke enes om en fremtidig kommunes struktur. I sidste ende måtte statens kommunalreformkommission skære igennem. Kommissionen foreslog, at Gauerslund, Gårslev og Smid-

Vejle Amt før 1970.

Vejle Amt efter 1970. Det nye Vejle Amt med de nye kommuner.

strup, samt den sydlige del af Skærup blev lagt sammen til en kommune. Forslaget mødte skarp kritik. Der var mange, der mente, at en sådan kommune i løbet af få år ville opluges af Vejle og Fredericia. Kommunalreformkommissionen lod sig ikke påvirke, og den 25. november 1969 blev kommissionens forslag tiltrådt af indenrigsministeren. Dermed var det op til kommunerne at udarbejde sammenlægningsaftaler. Gauerlund, Gårslev, Smidstrup og Skærup var tvunget til at forhandle sig frem til en løsning. Ud af forhandlingerne opstod Børkop kommune, der på den måde var et resultat af de mislykkede forsøg på at lave en Trekantkommune og i realiteten et kompromisforslag fra staten.

Optakt til samarbejde

Efter kommunalreformen i 1970 blev tanker om en fælles udvikling i Trekantområdet skrindlagt. De nydannede kommuner koncentrerede sig om at finde deres egne ben. Vejle Amt blev under samme reform udvidet med Horsens kommune. Amtet satsede efterfølgende på at sikre samhørigheden i amtet, der ikke havde nogen naturlige eller historiske forudsætninger, som for eksempel Sønderjyllands og Fyns Amter. Amtet ønskede dertil en ligeværdig udvikling i de fire købstæder. Købstæderne derimod ønskede hver for sig mest mulig vækst og velstand. Der udviklede sig en skarp konkurrence mellem de fire købstæder om at tiltrække flest investeringer, virksomhe-

der og handlende. Da oliekrisen satte ind i 1970'erne, og arbejdsløsheden eksploderede i 1980'erne, fik kommunerne problemer nok at arbejde med. Købstadsmentaliteten blomstrede, og samarbejde var ikke et tema. Benævnelsen Trekantområdet overlevede imidlertid.

I Kolding blev de økonomiske problemer i 1980'erne imødegået med nye erhvervspolitiske tiltag. I 1978 blev Lunderskov og Vamdrup kommuner tilknyttet Kolding Erhvervsråd for at styrke Koldingområdets erhvervsprofil. I 1982 iværksatte Kolding Erhvervsråd et markedsføringsprojekt i USA. Formålet var at tiltrække amerikanske virksomheder til Koldingområdet og på den måde imødegå den høje arbejdsløshed. Projektet gav nogen succes i betragtning af den generelt ringe udenlandske investeringsinteresse i Danmark. Flere virksomheder i området fik eksportordrer ud af projektet. På baggrund af Folketingets beslutning i 1988-89 om at bygge en Storebæltsbro, besluttede Kolding Erhvervsråd i 1989 at undersøge transporterhvervets muligheder i Koldingområdet på længere sigt. For at opbygge Koldingområdets transportprofil anbefalede undersøgelsen følgende: *De enkelte virksomheder kan naturligvis gennem deres individuelle dispositioner medvirke hertil, men det er først og fremmest gennem et forøget samarbejde – blandt transportvirksomheder og mellem transportsektoren, kommunerne, erhvervsrådet m.fl., at der ligger muligheder for konkrete og fremadrettede initiativer i området.²*

---

² *Transport i Kolding-området Frem mod år 2000.* s.2

Det var således samarbejde, der ifølge rapporten var nøgleordet for succes. Det var også, hvad man så i erhvervslivet, hvor konkurrencen pressede virksomhederne til at opbygge netværk, der gik på kryds og tværs af brancher, regioner og nationer. Derudover var det politiske samarbejde i Europa blevet stadig tættere. Europa var efter EF-pakkens vedtagelse i 1986 på vej mod et indre marked. I november 1989 faldt Berlin-muren og et nyt Europa opstod. Der blev talt om et regionernes Europa, hvor regioner på tværs af landegrænser måske kunne spille en større rolle økonomisk og politisk. Efterhånden måtte også de danske kommuner tage stilling til udviklingen.

Båndbyen

Formentlig var Kolding Erhvervsråds rapport om transportbranchens muligheder medvirkende til, at Koldings borgmester siden 1985, Per Bødker Andersen, den 16. januar 1991 skrev invitationer til sine kollegaer i Vejen, Lunderskov, Vamdrup, Fredericia og Middelfart om et møde på Kolding Rådhus den 27. februar 1991, til drøftelse af mulighederne for et samarbejde i "Båndbyen". I invitationen henviste Per Bødker Andersen til det nye Europa og det indre marked, der nødvendiggjorde en fælles indsats af kommunerne, hvis de ville placeres på det nye europæiske landkort.

De seks kommuner lå på et bånd, bundet sammen af motorvej og jernbane, heraf navnet Båndbyen. Byplanteoretikere opererede allerede i 1950'erne med begrebet

båndby. Det indbudte møde blev flyttet til torsdag den 4. april 1991. Borgmestre, kommunaldirektører og erhvervschefer fra de seks kommuner deltog. Per Bødker Andersen fremlagde sine ideer på mødet. Formålet med invitationen var at få defineret nogle samarbejdsfelter, der tog udgangspunkt i naturlige fælles interesser. Undersøgelser viste, at der fandt en høj grad af pendling sted på strækningen fra Middelfart til Vejen. Der var også sammenfald i virksomhedernes ejerskab. Når dette var en del af virksomhedernes hverdag, burde det også være kommunernes hverdag. Per Bødker henviste også til diskussionen om en eventuel ny kommunalreform. Ved en ny kommunalreform var det vigtigt, at kommunerne var på

Borgmester i Kolding siden 1985 Per Bødker Andersen SD. Det var Per Bødker Andersen, der tog initiativ til Båndbysamarbejdet mellem Fredericia, Kolding, Lunderskov, Middelfart, Vamdrup og Vejen kommuner i 1991.

forkant med drøftelserne, således at staten ikke igen trak en reform ned over hovedet på kommunerne. Ved at samarbejde kunne kommunerne synliggøre Båndbyen internationalt og samtidig skabe stordriftsfordele til gavn for borgerne.

Bemærkningerne til Per Bødker Andersens oplæg var generelt positive. Erhvervsområdet blev fra næsten alle sider fremhævet som et oplagt samarbejdsområde. Her kunne en fælles markedsføring af regionen overfor udenlandske virksomheder være en mulighed. Det blev dog også nævnt, at samarbejdet ikke måtte bryde eksisterende strukturer og kun skulle gælde, hvor der var behov. Erhvervsområdet var på den måde et ukontroversielt emne at starte ud med.

De seks kommuners erhvervsråd gik efterfølgende i gang med undersøgelser af mulige samarbejdsområder. Der skulle dog gå en rum tid, før et officielt samarbejde begyndte. Først da Nellemann-konsulenterne i foråret 1992 blev engageret til at gennemføre en interviewrunde blandt ledende embedsmænd i kommunerne og efterfølgende afholdt en fælles konference med deltagelse af kommunernes økonomiudvalg, kommunaldirektører og erhvervschefer den 5. maj 1992, kom der gang i udviklingen. 46 forslag til samarbejdsområder var der kommet ud af interviewrunden. På konferencen blev 11 emner skilt ud til nærmere undersøgelse. På baggrund af konferencen udarbejdede Nellemann-konsulenterne et oplæg til Båndbysamarbejdets organisation og ide-

grundlag. Forslaget satte en tyk streg under kommunernes suverænitets, således at det fortsat var seks selvstændige kommuner, der deltog i samarbejdet. En styregruppe bestående af kommunernes kommunaldirektører skulle have det overordnede ansvar for samarbejdet samt initiativretten. Teknisk Forvaltning i Kolding kommune skulle agere sekretariat for samarbejdet, da forvaltningen havde været medvirkende helt fra Per Bødkers første invitation. Samarbejdets udgifter blev foreslået fordelt efter indbyggertal, således at de store kommuner trak det største læs. Den 4. november 1992 afholdtes en ny konference på Kolding Rådhus, hvor Nellemann-forslaget blev godkendt. Båndbysamarbejdet var dermed formaliseret. Den 8. december 1992 afholdt kommunaldirektørerne det første styregruppemøde. Her blev styregruppen enige om, at samarbejdet skulle koncentrere sig om fire temaer, som var en fælles markedsføring i Europa, et fælles kulturprojekt, en fælles regionsplanlægning og sidst en fælles skatteforvaltning. Samme dag kom der imidlertid en ny dimension ind i samarbejdet.

Miljøministeriets Landsplanredegørelse 1992

Miljøministeriet udsendte i 1992 en landsplanredegørelse, hvor der blev taget stilling til Danmarks fysiske og funktionelle udvikling frem til år 2018. Det var omvæltningerne i Europa og den kolde krigs ophør, der var ministeriets ledetråd. Danmark måtte definere sin rolle i det nye Europa, hvor landet lå mere centralt

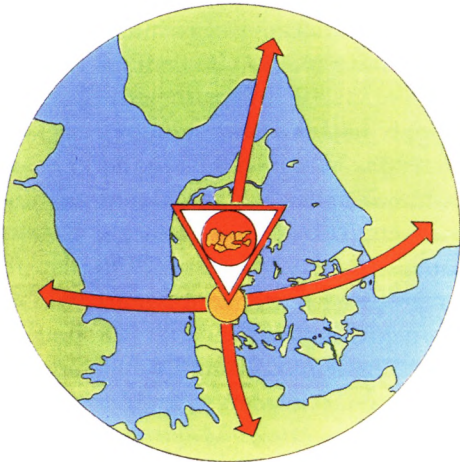

Illustration af Båndbyen.
Således præsenterede Båndbykommunerne deres oplæg til
Bycirkelprojektet i 1993.

end tidligere. Med inspiration fra et af den europæiske kommission udsendt dokument, "Europa 2000", lagde ministeriet stor vægt på byregionernes udvikling. Miljøministeriet skrev om byregionerne: *De danske byer bliver for hver dag mere afhængig af den internationale udvikling. EF's kommende indre marked og politiske union vil blandt andet betyde, at rollefordelingen mellem Europas byer ændres.... Mange regner på den baggrund med, at den internationale konkurrence i fremtidens Europa i højere grad vil foregå mellem byregioner end mellem nationer. Der tales om Byernes Europa eller Regionernes Europa.*³

For at imødekomme denne udvikling foreslog Miljøministeriet følgende: *Et øget bysamarbejde kan understøtte de stærke sider i*

*de enkelte byer og medvirke til at synliggøre flere danske byer og byregioner internationalt. Flere byer bør etablere sig i såkaldte bycirkler og dermed udnytte deres samlede potentialer til fælles bedste. Princippet om bycirkler er introduceret i andre europæiske lande. Men en afgørende forudsætning for succes er, at initiativet kommer fra byerne selv.*⁴

Miljøministeriet lancerede i forbindelse med landsplanredegørelsen 11 eksempelprojekter, som amter og kommuner blev opfordret til at byde ind på. Eksempelprojekterne var forsøgsprojekter, hvor ministeriets visioner kunne afprøves i praksis, med finansiell støtte fra ministeriet. Et af eksempelprojekterne var et såkaldt Bycirkelsamarbejde. Oplægget gik på, at flere byer i samarbejde skulle udarbejde et fælles udviklingsperspektiv, der omfattede den fysiske og funktionelle udvikling for det samlede geografiske område. Byerne skulle iværksætte analyser af mulige samarbejdsområder. Ministeriet foreslog blandt andet international markedsføring, erhvervsudvikling, turisme, kultur og trafikforhold. Eksempelprojektet lød som skræddersyet til det Båndbysamarbejde, der var startet i en del af Trekantområdet i 1991. Båndbysamarbejdet var da heller ikke sene til at byde ind på projektet. Den 8. december, dagen hvor kommunaldirektørerne i Båndbysamarbejdet afholdt det første styregruppemøde, sendte Miljøministeriet de officielle eksempelprojektindbydelser ud til kommuner og amter. Samme dag blev

³ Danmarks Byregioner. Miljøministeriet 1992, s.6.

⁴ Danmark på vej mod år 2018. Resume og handling.

Båndbysamarbejdets styregruppe enige om at byde ind på det kommende Bycirkelprojekt.

Fra Båndby til Bycirkel

Båndbyens store fordel var, at samarbejdet allerede var officielt i gang. Det gav de seks kommuner et forspring i forhold til andre regioner. Miljøministeriet fik syv ansøgninger til Bycirkelprojektet fra forskellige konstellationer af kommuner og amter, men valgte at udnævne Båndbyen til eksempelprojekt for Bycirkelsamarbejde.

Udnævnelsen blev imidlertid ikke givet betingelsesløst. Ministeriet anbefalede, hvilket reelt set var et krav, at Båndbyen optog Vejle og Børkop kommuner i samarbejdet. Betingelsen var slutningen på et forløb, der bød på flere misforståelser. Vejle Amt og amtsborgmester Erling Tiedemann indkaldte i januar 1993 amtets kommuner til en drøftelse om netop eksempelprojekt for Bycirkelsamarbejde. Tiedemanns ide var, at Vejle Amt skulle lede et bycirkelsamarbejde mellem de kommuner i amtet, der ville være med. Vejle Amt var med Tidemanns ord et "administrativt postulat", og et bycirkelsamarbejde på amtsniveau kunne måske skabe den samhørighed, der var en mangelve i Vejle Amt.

Kommunernes begejstring for Tidemanns forslag var begrænset. De fire Båndbykommuner havde selv besluttet at byde ind på projektet, og det samme havde Horsens med den såkaldte Østjyske

Udviklingskorridor. Det var der imidlertid ingen, der fortalte på Tidemanns møde. I stedet gav kommunerne amtet lov til at byde på Bycirkelprojektet på deres vegne. Stor var overraskelsen derfor, da kontorchef Peter Mehlbye fra Miljøministeriet ringede til kommunaldirektørerne i henholdsvis Børkop og Vejle kommuner og fortalte dem om ministeriets hensigter med Trekantområdet. De havde på det tidspunkt aldrig hørt om en ansøgning fra Båndbysamarbejdet, men kun om en ansøgning fra Vejle Amt. Kommunerne i Trekantområdet og Vejle Amt fik aldrig talt ud om det politisk særprægede forløb frem mod Bycirkeludnævnelsen, og det kom til at præge forholdet mellem Bycirklen og Vejle Amt en periode frem i tiden.

En ny start

Den 15. april 1993 udpegede miljøminister Svend Auken Båndbyen til eksempelprojekt for Bycirkelsamarbejde. Herefter var det op til de otte kommuner at udarbejde et nyt samarbejdsgrundlag. Det skulle blive en ny start på samarbejdet. Men Båndbysamarbejdet var heller aldrig for alvor kommet i gang. De eneste projekter Båndbysamarbejdet havde fået gjort klar til iværksættelse før Bycirkelsamarbejdets start, var et markedsføringsprojekt og et kulturprojekt. Det var særligt Kolding Erhvervsråds erfaringer fra USA-projektet i 1980'erne, der lå til grund for markedsføringsprojektet. Båndbyregionen skulle med det nye projekt markedsføres for virksomheder i England og Frankrig, med særlig vægt på

transport- og logistikbranchen. På kulturområdet arbejdede Båndbykommunerne med udstedelsen af et rabatkort til attraktioner i Båndbykommunerne og en udstilling for "Kunstnere på vej". Kulturprojektet blev gennemført i sommeren 1993, med begrænset succes. Markedsføringsprojektet måtte på Vejle Erhvervscenters opfordring omstruktureres, for at de to nye kommuner også kunne få gavn af projektet. Vejle Erhvervscenter ønskede at udvide markedsføringsområdet med Norge og Tyskland og at styrke fødevarerindustriens profil i markedsføringen. I februar 1994 var et nyt markedsføringsprojekt klar til iværksættelse.

Den 27. september 1993 blev en samarbejdsaftale mellem Miljøministeriet og de otte kommuner underskrevet. I aftalen blev organisation og finansiering af Bycirkel-projektet fastlagt. Organisationsplanen var næsten identisk med Båndby-samarbejdets organisation, med en styregruppe bestående af kommunaldirektører, en årlig konference for alle involverede og med de otte byråd som øverste instans. Dertil kom oprettelsen af en byplangruppe, bestående af byplanlæggere fra de enkelte kommuner. Tre dage efter, den 30. september 1993, mødtes skattecheferne for de otte kommuner for at drøfte oprettelsen af et fælles skatteankenævn. Det projekt kunne kommunerne imidlertid ikke enes om. I stedet blev borgernes mulighed for at forskudsregistrere i hvilken som helst af de otte kommuner åbnet. Opgivelsen af et fælles skatteankenævn viste, hvor vanskeligt samarbejdet kunne blive, når først kommunerne skul-

le afgive konkrete kompetencer.

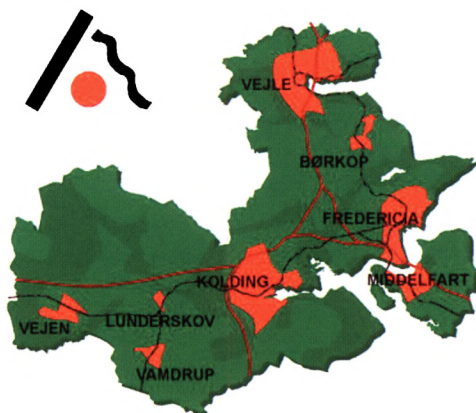
I november 1993 fik Bycirkelsamarbejdet et nyt navn. Det officielle navn på samarbejdet blev Trekantområdet Danmark. Den 1. april 1994 ansatte Bycirkelkommunerne Jørgen B. Jacobsen som projektkoordinator. Dermed fik samarbejdet et selvstændigt sekretariat, et ganske stort skridt for et samarbejde mellem flere kommuner. Trods start vanskeligheder bevægede samarbejdet sig fremad.

Udviklingsperspektivet

Det overordnede formål med eksempelprojekt for Bycirkelsamarbejde var udarbejdelsen af et udviklingsperspektiv for hele regionen. Udviklingsperspektivet blev det altdominerende projekt for Bycirkelsamarbejdet i 1994. Det var til dette formål, at byplangruppen var nedsat. Byplangruppen formåede ret hurtigt at blive enige om en overskrift for den fælles udvikling i Trekantområdet. Overskriften blev Danmarks største, åbne grønne by.

Der var to elementer i den overskrift. Det ene var en erkendelse af, at området var præget af flere kommuner med vidt forskellige fysiske strukturer og størrelser. De enkelte kommuner skulle bevare dette særpræg og give den åbne grønne by en mangfoldighed, man ikke fandt i traditionelle storbyer. Samtidig skulle de store grønne arealer mellem byerne bevares og området betragtes som en åben grøn by. Modsætningen til Peter Bredsdorffs forslag om en vestdansk storby i 1960, hvor købstæderne skulle vokse sam-

men, er åbenlys. Det andet element var forsøget på at beskrive Trekantområdet som én by, der godt nok var åben og grøn, men stadig én. Det element var og er stadig Trekantområdets største udfordring. Det har vist sig mere end svært at få kommunerne og borgerne til at betragte Trekantområdet som én storby.

Sådan præsenteredes Trekantområdet Danmark, Danmarks største åbne grønne by, i udviklingsperspektivet 1995.

Den 13. januar 1995 blev et færdigt udviklingsperspektiv sendt ud til pressen og andre interesserede. Perspektivet beskrev Trekantsamarbejdets formål og visioner indenfor fem udvalgte områder. Det var for det første byplanlægningen, hvor visionen om Trekantområdet som en stor åben grøn by blev beskrevet. Trekantområdet havde derudover ambition om at blive udnævnt til Danmarks femte landsdelscenter. Det var for det andet erhvervsområdet, hvor markedsføringsprojektet blev beskrevet. På erhvervsområdet ønskede Trekantsamarbejdet også at oprette

brancheklubber for de væsentligste erhvervsbrancher i området. For det tredje ønskede de otte kommuner at styrke Trekantområdets uddannelsesprofil. Det fjerde område var miljøet og det femte og sidste område den kulturelle sektor. På begge områder skulle Trekantområdets profil styrkes ved et samarbejde om disse områder. Det fremgik klart af udviklingsperspektivet, at erhvervsområdet og byplanlægningen var kerneområder for samarbejdet. Det var på de to områder, at kommunerne havde de mest konkrete målsætninger og handlingsplaner. Udviklingsperspektivet handlede dog mest om at sende et signal til omverdenen. Et signal om, at de otte kommuner ønskede at fremme en positiv udvikling i Trekantområdet. Udviklingsperspektivet var mere visionær end konkret, men det var et nyt element i den kommunale sektor, at otte kommuner gik sammen om at formulere en fælles strategi for fremtiden.

I første halvdel af 1995 afholdt Trekantområdet Danmark en række seminarer, hvor udviklingsperspektivet blev diskuteret med forskellige interessenter. Der kom mange rosende ord om perspektivet fra blandt andet Miljøministeriet og Kommunernes Landsforening. Fra Vejle Amt lød der dog kritik. Amtets udviklingschef Per Overgaard Nielsen henviste til, at amtet allerede havde sat gang i flere af de projekter, der var nævnt i udviklingsperspektivet. Således arbejdede amtet med en regionplan og et erhvervsudviklingsprogram. Vejle Amt var også inde i forhandlinger med Odense Universitet om etableringen af en filial i

amtet. Fra amtets side var det svært at se, hvorfor Trekantområdet også ville arbejde med disse emner. Amtsdirektør Jørgen Krab Jørgensen advarede mod, at der blev skabt nye forvaltningsgrænser og mod kommunesamarbejdets manglende demokratiske legitimitet. Amtets indvendinger blev aldrig kommenteret af de otte kommuners politikere. Forholdet mellem de to regionale parter var stadig anspændt.

Bycirkelprojektets udløb årsskiftet 1995-96

Ved årsskiftet 1995-96 udløb eksempelprojektet for Bycirkelsamarbejde. Det betød, at Miljøministeriet ville trække sig formelt ud af projektet. Der var ikke på noget tidspunkt tvivl om, at alle parter i Bycirklen ønskede at fortsætte samarbejdet efter 1995. Spørgsmålet var, om der skulle nye tiltag til for at bevare samarbejdets dynamik. Til besvarelsen af det spørgsmål fik samarbejdet udarbejdet en intern evalueringsrapport af konsulentfirmaet Henrik Larsen A/S. På baggrund af 18 interview med centrale personer i samarbejdet, stillede Henrik Larsen tre forslag til, hvorledes samarbejdet kom videre. For det første burde samarbejdets organisation strammes op, således at samarbejdet fik en større forankring i de enkelte byråd. For det andet burde kommunerne hvert år udarbejde en mål-og handlingsplan, der kunne anvendes aktivt af politikerne og af den udførende organisation. Udviklingsperspektivet var

et eksempel på en mål-og handlingsplan. For det tredje burde samarbejdet bevæge sig ind på traditionelle kommunale serviceområder. I stedet for kun at samarbejde om ufarlige projekter, som at tiltrække flere virksomheder, burde samarbejdet inddrage mere farlige områder, hvor kommunerne afgav suverænitet i forhold til samarbejdet. På den måde ville samarbejdet synliggøres og stordriftsfordele udnyttes.

På et udvidet borgmestermøde den 13. november 1995 diskuterede de otte kommuners borgmestre Henrik Larsens forslag. En organisationsopstramning og udarbejdelsen af en årlig handlingsplan kunne kommunerne godt enes om. Med hensyn til forslaget om inddragelsen af farlige driftsopgaver var stemningen anderledes lunken. Fra flere sider blev det fremhævet, at det var bedre at gå i dybden med eksisterende samarbejdsområder, frem for at brede samarbejdet over for mange områder. Vejles borgmester Flemming Christensen formulerede det således: *Hvorfor gå i bredden med mange nye opgaver frem for i dybden med de opgaver vi ved vi er gode til?* Derved blev det. Samarbejdet mellem de otte kommuner i Trekantområdet fortsatte, men på de enkelte kommuners egne præmisser. Som det blev formuleret i udviklingsperspektivet: *Vi skal samarbejde om at trække de gode ting til området, men fortsætte den interne, sunde og naturlige konkurrence mellem byerne. Hvor langt, man vil gå afgøres suverænt af de otte byråd.* Den erklæring var og

---

5 Referat fra mødet den 13. november 1995

er den dag i dag samarbejdets udgangspunkt. Det begrænser samarbejdets dynamik, men de otte kommuner formåede alligevel i samarbejdets første år at sætte Trekantområdet på den politiske dagsorden, når der taltes om kommunalt samarbejde og erhvervsudvikling.

Litteratur

- Bredsdorff, Peter; Beretning om Bytrekanten. Marts 1964.
- Bredsdorff, Peter; Programskitse til en egnsplanlægning i Trekantområdet. Marts 1964.
- Dedenroth-Schou, Birgitte m.fl.; Kolding i det 20. århundrede indtil 1970. Bd. 3. 1982.
- Strøm, Henning; Kommunalreformen i Danmark Bd. 2. Inddelingsreformen 2. Forlaget Kommuneinformation. Kbh. 1991.
- Svendsen, Henning; Spillet om Børkop Kommune 1958 – 1970. Børkop Lokalhistoriske arkiv 1983.
- Bycirkelsamarbejdet: Trekantområdet Danmark. Trekantområdets organisation og videre udvikling. Henrik Larsen A/S. Oktober 1995.
- Danmark på vej mod år 2018. Analyse og vision. Landsplanredegørelse fra miljøministeren 1992. Miljøministeriet 1992.
- Danmarks Byregioner. Miljøministeriet 1992.
- Transport i Kolding-området. Frem mod år 2000. Kolding Erhvervsråd juli 1989.

Nyt om fortiden i Vejle Amt

Barrit-Vrigsted Lokalkarkiv

Barrit Langgade 47, 7150 Barrit

Kontaktperson: Karsten Bjerreskov, Skulsballevej 11, Vrigsted, 7140 Stouby, Tlf. 75 69 11 75 e-mail: karsten.bjerreskov@mail.tele.dk

Det har indsamlingsmæssigt været et "roligt" år. Den største sammenhængende indlevering har drejet sig om Vrigsted skole, hvor vi har fået eksamensprotokoller, embedsprotokoller og andre papirer, der omfatter tidsrummet fra skolens start i 1855 til 1955. Materialet er suppleret med enkelte skolebilleder, hvor det ældste er fra ca. 1892.

Men det, der har optaget personkredsen omkring arkivet mest, har intet med arkivalier at gøre. Der er sket en meget stor udskiftning i personkredsen: Den hidtidige leder, Tove Jensen, og tre andre medlemmer af arkivet har ønsket at stoppe. Heldigvis er der kommet tre nye med,

Vrigsted Kirke. Tegnet af Peter Hald ca. 1920. Peter Hald var "multikunstner": Han kom fra Vrigsted og blev først ingeniør. Han var forfatter – skrev et egnesspil: "Gamle Sagn", og han skrev digte. Han var selvlært billedhugger, maler og keramikker. Han var docent i Jærveteknik ved kunstakademiet i København 1925 - 63, og han blev udsendt af FN til så forskellige steder som Burma, Filippinerne og Peru. Han illustrerede et lokalhistorisk værk "Fra Bjerre og Hatting Herreder", hvorfra dette billede stammer.

så der er 5 mennesker til at tage sig af arkivalierne. Det er et kolossalt og uegennyttigt arbejde, de afgående medlemmer har præsteret. De har alle været med siden arkivets start i 1991, og der havde nok ikke været noget arkiv uden dem.

Samtidig har arkivet også ved hjælp af gaver fra gode mennesker og tilskud fra kommunen fået råd til at anskaffe en pc, scanner og printer, hvilket vil lette arbejdet med at registrere og søge i arkivets arkivalier. Det betyder også, at en væsentlig del af arkivets arbejde i den kommende tid vil blive at indtaste det hidtil registrerede i computeren. Til registrering er der blevet lavet en række skabeloner i WORD, der erstatter SLA-skemaerne, og til søgning i det registrerede bruger vi det til WORD medfølgende fil-og indholdssøgnings-system. Det fungerer, indtil videre, problemfrit

Brædstrupegnens Hjemstavnforening

Østergade 9, 8740 Brædstrup.

www.braedstruparkiv.dk

Kontaktpersoner: Eivind Jørgensen, Nørrehusvej 52, 8740 Brædstrup. Tlf. 75 75 23 56.

Ruth Dam, Brokhøjvej 29, 8740 Brædstrup 75754290, ruth_dam@post.tele.dk

Foreningens aktiviteter omfatter:

- Lokalhistorisk Arkiv, Østergade 9, 8740 Brædstrup.
- "Frihedssamlingen", på samme adresse, et museum om krigens tid.
- Museet "Stjernholm", Skanderborgvej 1, Nim, 8700 Horsens, gårdmuseum med særudstillinger.

Foreningen er organiseret med 9 udvalg: Årskriftudvalg, Museumsudvalg, Museets skoletjeneste, Nyhedsbrevudvalg, Husudvalg, Udstillingsudvalg, Butiksudvalg, Filmudvalg og Tekstsamlingsudvalg.

Museumsgården i Nim.

Indsamling – forskning – formidling:

Der er udløvet ca. 10400 timer, fordelt på ca. 50 personers ulønnede arbejde på arkiv og museum.

Foreningens 14. årsskrift udkom medio november måned.

Den 26. marts 2001 udkom Voerladegårdbogen. Lokalhistorisk gruppe har gransket hele området og lavet gårdhistorie!

Flytning – nybygning:

Nyindretning på museum.

Nye særudstillinger i 2001: "Egnens Vildtbancsten" og "Mejersker – eller da mælken var i kvindehænder"

Arkivernes dag i november: Udstilling omkring egnens kærlighed til de gamle landbrug i landskabet.

Foreningens formand Eivind Jørgensen (th.) og Ole Strand Jensen.

Børkop lokalhistoriske Arkiv

Aagade 6, 7080 Børkop. Tlf. 75 86 60 27.

Året 2001 har ikke budt på større ekstra udfordringer, men det stille vedholdende arbejde, som har sin store betydning, skrider godt frem. Hver tirsdag kl. 14-17 stiller den halve snes frivillige medarbejdere for at fortsætte arbejdet med at skabe et godt lokalhistorisk arkiv og ud fra troen på, at et sådant arkiv er en nødvendighed i det omgivende samfund.

Arkivets bog om Gauerslund sogn fra oktober 1990 kræver nu en revision på grund af udviklingen siden 1990. Derfor er man gået i gang med en fornyet gennemgang af sognet, og takket være den nye computerteknik fremstilles en ny og langt fyldigere beskrivelse. Senere må der tages stilling til, hvorledes fremstillingen skal udmøntes i bogform eller på anden vis.

Edb-behandlingen af folketællingerne skrider godt frem, så vi nu råder over en betydelig samling til meget stor gavn for vore besøgende. Alt i alt har vi nu folketællinger fra 1787 til 1921. Endvidere er der foretaget en gennemgribende registrering af de mange genstande, der indgår i det museum, der hører til arkivet. En ny grundig oversigt over alle arkivæskerne gør det muligt lynhurtigt at finde den ønskede arkivæske.

Der er i årets løb indkommet 45 afleveringer, og ud over en del skriftlige og telefoniske henvendelser, har vi haft 212 besøgende.

Det kommende år vil byde på en ændring af arkivets placering i kommunen. Endnu er intet afgjort, men en forringelse af arbejdsvilkårene kan vel ingen ønske sig.

Egns museet, Egtved Kommune

Egns museet, Egtved Kommune omfatter:

Egns museet, Grindstedvej 30, 7184 Vandel, tlf. 75 88 54 89, e.mail: egnsmu@egtved.dk

Randbøl Lokalhistoriske arkiv, med samme adresse.

Egtved Lokalhistoriske arkiv, Kirkevej 41, 6040 Egtved, tlf. 75 55 28 88,

e.mail: mogensbach@egtved.dk

og fem udstillingssteder: Randbøldal-Museet
Bindeballe gl. Station
Raving Station
Egtvedpigens Gravplads
Landskabsskulpturer i Tørskind Grusgrav

Kontaktperson: Museumsinspektør Kirsten Rykind-Eriksen, Egnsmuseet, Grindstedvej 30, 7184 Vandel.

Vigtige aktiviteter i årets løb

Det landsdækkende projekt Identitet har fyldt en stor del af tiden fra efteråret 2000 og i hele 2001. I Egtved Kommune gik Egnsmuseet, Lokalarkiverne og Biblioteket sammen om projektet: "... herfra min verden går - lokal identitet", der blev på seks etaper. Tre foredragsaftener sammen med Folkeuniversitetet.

Tre fortælleaftener, hvor 11 fortalte om erindringer knyttet til lokaliteter inden for Egtved Kommune. Sammen med to udstillingsåbninger, og en generalforsamling med endnu en fortæller, blev de i alt 17 beretninger samlet til bogen: "Folk fortæller - om liv og identiteter i Egtved Kommune 1930-2001". Bogen blev holdt over dåben af Kulturminister Elsebeth Gerner Nielsen den 19.11.2001.

Udstilling om lokal identitet arrangeret af medlemmer af Randbøl Sogns Museumsforening i samarbejde med Egnsmuseet fra den 4. til 15.11. Kulturministeren kom på besøg den 17.8. for at se, hvorledes en af de mange udstillinger i det landsdækkende projekt var formidlet.

Spørgeskemaundersøgelse om "Sydjysk særpræg og værdier" for at finde frem til, hvorfra borgerne i Egtved Kommune henter deres identitet.

Samarbejde med 5. klasser på fem skoler om samme emne. De arbejdede bl.a. med spørgesmaer og arrangerede udstillinger på skolerne.

Deltog i den landsdækkende udstilling, der blev kørt rundt i fire togvogne i efteråret 2001.

Etнологisk undersøgelse af Flyvestation Vandel for midler, bevilget af Statens Museumsnævn. Flyvestationen skal lukke 1.7.2003, og Egnsmuseet ønskede derfor at foretage en undersøgelse af den rolle, som Flyvestationen har spillet i det lokale miljø, og af Flyvestationens virksomhedskultur. Undersøgelsen skulle danne grundlag for indsamling af genstande og effekter, der kan indgå i en forhåbentlig kommende udstilling på pladsen om Flyvestationens historie. Undersøgelsen blev foretaget af museumskonsulent Jørgen Burchardt.

Igennem LAMS (Lokalarkiv- og Museumsforenings-samarbejde) sker der koordinering og samarbejde mellem de seks arkiver og to museumsforeninger, som findes i kommunen. I 2001 kom der gang i registrering på Arkibas. Et fælles projekt om mejeriernes historie er sat i gang. Det ender forhåbentlig med en publikation og udstilling. Der samarbejdes om udarbejdelse af et kulturmiljøatlas for Egtved Kommune, og til Lokalarkivernes dag den 10.11. holdt fem af arkiverne åbent hus over det fælles tema: "Kærlighed til.....".

Egtvedegnens Museumsforening og Egnsmuseet har startet en fælles skoletjeneste på henholdsvis gården Højvang og på Egnsmuseet, herunder Randbøldal-Museet.

I uge 30 gennemførte Egnsmuseet for 2. gang en række bronzealderaktiviteter for børn og voksne ved Egtvedpigens Gravplads. Bronzesmeden arbejdede i tre dage, Egtvedpigens dansede en dag, og ellers var der gang i forskellige håndværk, som børnene kunne prøve.

Ændringer i rammerne

2001 blev året, hvor der kom gang i etableringen af Det historiske Randbøldal-Center. Til oktober var der samlet ca. 3.5 mio. kr. ind, og renoveringen af det gamle Magasinhus fra 1918 kunne begynde. Her skal være arbejdende værksteder: 1700-tals papirmølle og 1800-tals tekstilværksted. Udenfor bliver der et vandeksperimentarium

ved at udnytte de eksisterende vandkilder, der løber i jorden.

Besøg af kulturminister Elsebeth Gerner Nielsen på Egnsmuseet den 17.8.2001. Hun modtages af arbejdsgruppen omkring projektet "...herfra min verden går - lokal identitet". Fra v. Kirsten Rykind-Eriksen (Egnsmuseet), th. Thorkild Brunsborg (biblioteket) og i baggrunden Mogens Bach (arkiverne). Foto: N.M. Schaffel-Nielsen.

Glud Museum

Museumsvej 44, 8700 Horsens, tlf. 75 68 30 82,
www: gludmuseum.dk

Kontaktperson: Jacob B. Jensen,
jbj@gludmuseum.dk

Årets gang på Glud Museum

En af årets største begivenheder på Glud Museum i 2001 var rejsegildet på Martha Henriksens hus fra Skjold den 30 august. Museets personale havde brugt vinteren og foråret til at afbinde tømmeret og udskifte borttrådne dele. I løbet af sommeren voksede huset op på sit fundament og kunne nu krones med krans. Under den sidste fase af arbejdet fik museet god støtte af tømrer Carl Mortensen, der har været en god og trofast støtte for museet, siden han deltog i flytningen af den store gård Badensminde for snart 20 år siden. Arbejdet har fået støtte fra Familien Hede Nielsens fond. Nu står husets træskelet vinteren over, og til foråret skal der findes midler til stråtaget.

En anden lige så stor begivenhed fandt sted på Barrit sognegård den 23. november, da Bjerre Herreds Bogen 2 blev udgivet. Efter mere end seks års arbejde kunne redaktionen fremlægge det færdige resultat af over 100 menneskers indsats for at beskrive deres egne udvikling gennem de seneste 2-3 generationer. Resultatet er et værk på godt 600 sider, der er blev udgivet med støtte fra en lang række lokale virksomheder og fonde. Bogen tager tråden op efter den første Bjerre Herreds Bog fra 1963 og skildrer områdets forandring med kommunalreformen som omdrejningspunkt.

Ved udgivelsen talte amtsborgmester Otto Herskind Jørgensen og borgmester Jørn Bjerre Rasmussen, og for redaktionen talte fhv. kontorchef Knud Søndergaard. Efter talerne var der underholdning af Bjerreherredkoret, og Karin Misser og Sven Pedersen sang udvalgte numre fra Palsgård Sommerspils forestillinger.

Markedsdag den 4.-5. august 2001.

Gennem hele sæsonen havde museet udstilling af malerier af Knud Mæhl i cafeen. Mæhl var teknisk direktør på Palsgård og tillige en dygtig kunstner, der bl.a. udstillede på Charlottenborg. Billederne er en gave til museet fra Mæhls søn Jørgen Mæhl. Ellers var sæsonen præget af de tilbagevendende begivenheder. De arbejdende værksteder var virksomme i sommermånederne til glæde for de besøgende. Markedsdagen den første weekend i august vedbliver at vokse i

omfang og er nu en af landets største udstillinger af landbrugsmaskiner.

Blandt årets mange gaver til museet skal her særlig omtales et meget fint chatol fra en gård i Brå. Det er et fornemt arbejde fra slutningen af 1700-tallet. Vi ved ikke med sikkerhed, hvem der er mester for dette pragtstykke, men det minder meget om et hængeskab på Nationalmuseet, som under bunden er signeret af Iver Iversen, snedker i Hedensted 1775. Måske er han også mester for vort chatol, som vidner om en meget høj standard blandt de lokale håndværkere. Det er et møbel fra en velstående bondefamilies hjem, der nu har fået plads i kakkeltuen på Badensminde.

Museet deltager i projektet 'Med liv og lyst i skolen', som er startet af Børnekulturrådet. Hensigten er at skabe kontakt mellem folkeskolen og eksterne samarbejdspartnere. Sammen med Tønballe Naturcenter og Glud Skole giver projektet lejlighed til at afprøve nogle undervisningstilbud, som der bliver mulighed for at tilbyde andre skoler. Vi drager nytte af vore kontakter til de frivillige hjælpere, der i sommertiden leveredgør museet. Her indgår de i strukturerede forløb, som gennem oplevelse skal give børn forståelse af livet på landet for ca. 100 år siden. Projektet løber indtil 2003.

Give-Egnens Museum

Donneruplundvej 2, 7323 Give, tlf. 75 73 93 75, fax 75 73 55 20, e-mail GEM@GEM.dk

Kontaktperson: Museumsleder Falk Mikkelsen

Årets gang

For Give-Egnens Museum vil året 2001 blive husket som det store byggeår. Dytige arkitekter og håndværkere har skabt ideelle fysiske rammer for den museumsudfoldelse, der nu er bredt ud for os alle til forståelse af vores kulturarv og identitet.

På en harmonisk måde er nybygningen passet ind i det bestående byggeri samtidig med at den står for noget af det mest ydmyge lokale byggeri her på egnen, - nemlig spændhuset eller, som det

også kaldtes, knæhuset, som det hus bonden selv opførte, den dag behovet opstod for at skaffe plads til lidt brændsel, en vogn eller en plov. Bl.a. på grund af det lokale islæt er byggeriet også støttet af Lokale- og Anlægsfonden.

Er man først nået igennem døren til GEM's nye spændhus, står man ved korsvejen, hvor man kan vælge at gå enten til de permanente samlinger eller til særudstillingen og Lokalhistorisk Arkiv. En tredje vej fører til N.K.-salen, skolstuen, administrationen og det historiske køkken.

Uden vanskeligheder er byggeriet slet ikke foregået. Højliggende grundvand umuliggjorde, at der som planlagt blev kælder under byggeriet. Under det store gravearbejde stødte vi på den gamle ajlebeholder – og selv om der ikke har været køer på gården i flere årtier, kunne den aroma, der bredte sig, få enhver til at tro, at der her var opstaldet mindst en snes køer.

Murbrokkerne udgør nu sammen med andre af kommunens dødsdømte huse den solide undergrund på parkeringspladsen, som er flyttet meget tæt på den nye indgang.

Torsdag, den 8. marts blev der holdt rejsegilde. Borgmesteren udtrykte gode ønsker for byggeriet og museets fremtid. Den endelige ibrugtagning af nybygningen fandt sted sammen med åbningen af årets juleudstilling "Julebørn & Legetøj" den 27. november.

Utrolig mange mennesker har besøgt museet i det forgangne år, og gæstebogen vidner om, at mange fik noget med herfra til at bygge videre på.

"Husker du vor skoletid" var navnet på den særudstilling, museet og de lokalhistoriske arkiver viste fra den 9. februar til den 16. april. Den omfattede udover skolebilleder også konfirmationsbilleder. For at få så mange som muligt identificeret på billederne er vi mange besøgende tak skyldig for, at de gav sig tid til at udfylde hullerne på navnelisterne, så historiens store puslespil nu

mangler færre brikker.

Den 28. februar, Niels Kjeldsens dødsdag, var det i år lagt i GEM's hænder at højtideligholde med mange dragoner og musikkorps fra Dragonkasernen i Holstebro.

At der i år blev gjort ekstra meget ud af arrangementet skyldtes, at Tage Bank, Hundstrup (Tage Banks forfædre ejede i sin tid Stenbrogård) forærede GEM en dragonhjelme magen til den, Niels Kjeldsen bar. Hjelmen, der nu hænger i Niels Kjeldsen-salen, blev afsløret, og bagefter var der taler ved Tage Bank, borgmesteren, en repræsentant fra dragonkasernen. Konservator Louis Lange Wollesen fra Vejle Amts Konserveringsværksted fortalte spændende om, hvordan man førhen fremstillede dragonhjelme, samt om hvilken behandling GEM's hjelm havde været igennem.

Give-Egnens Museumsforenings generalforsamling fandt sted den 26. april med hen ved 160 medlemmers fremmøde. I år stod menuen på brunkål med fars og flæsk samt kærnemælkssuppe med rosiner og flødeskum. Det er ikke så få gryder kartofler, der skal i kog ved sådan et arrangement. Efter spisningen holdtes den ordinære generalforsamling på dækket over særudstillingslokalet med Tage Holm som dirigent. Foreningens formand Erik Andersen introducerede kontingentstigning til 125 kr. pr. husstand som blev vedtaget fra 2002.

Den 15. juni åbnede årets store særudstilling "Hwa nøtt er et te?" med afsæt i Anton Berntsens sang om Pe Sme', der slet ikke ville have brudt sig om alt det, udstillingen viste. Som en rød tråd gennem hele udstillingen gik pressede blomster fra apoteker Chr. Mohr Drewes' herbarium samlet i årene 1917-19, da Drewes var discipel på Hobro Apotek. Give-smeden, Oluf Pedersen åbnede udstillingen, og apoteker Drewes' søn Claus Drewes fortalte om sin far og sin tid i Give i 1950'erne. Hele tre Give apotekere var mødt frem ved receptionen.

I forbindelse med denne udstilling er der holdt flere arrangementer – f.eks. har skovens,

markens og havens afgrøder været omdrejningspunktet til sylvning, henkogning, fremstilling af ældre retter m.v. Årets sommerskole tog også udgangspunkt i udstillingen. En skøn solskinsdag samlede sommerskoleeleverne planter, fremstillede blomsterpressere og lavede kort, billeder og lignende med pressede blomster. Dagens måltid med nyopgravede kartofler blev krydret godt med havens krydderurter. Unge og ældre nød at "spille pind" ved Pe Sme's hus den 1. juli. Spillet blev også filmet af TV-Syd og brugt som indslag i de fleste danske regioner i sommerens løb som appetitvækker til udflugtsmål og aktiviteter. Hwa nøtt er et te? var til nytte.

Før andet år i træk holdt museet børnedyrskuc. Det fandt sted den 19. august med dobbelt så mange katalognumre som året før. Det er altid dejligt at se med hvilken ømhed, børnene tager sig af deres kæledyr enten det så er en hest eller en dværghamster. Der var præmier til alle efter forevisningen i ringen. Give DCH stod for en agility-opvisning i museets have, og Jan Dahl Rasmussen demonstrerede honningslyngning ved siden af den sværm af levende bier, som kunne ses i udstillingen "Hwa nøtt er et te?"

Den 20. juni introducerede Skjold Burne, Give sin Niels Kjeldsen vin. Efter rundvisningen på museet blev vinen, der bærer en etiket med gengivelse af maleriet af byens berømte dragon, smagt til. Ifølge vinhandler Tommy Albrechtsen sælger vinen godt, og GEM tilgodeses med et beløb pr. solgt flaske.

Museets efterårsforedrag, som arrangeres i samarbejde med Vejle Amts Historiske Samfund fandt sted den 8. november. Emnet var landbrugets bygninger fra ca. 1850-1940 med Esben Hedegaard, Svendborg og Omegns Museum som foredragsholder. Omkring 100 mennesker var mødt op for at blive delagtiggjort i Esbens engagerede og spændende fremlægning af emnet.

I skolebørnenes ferier har der været sat tid af til ekstra aktivitet sammen med besøgende børn. Det har ikke været særlige projekter, men en

nærværende voksen der havde tid til at inddrage gæsterne i museets permanente udstillinger og aktivitetsmuligheder. Der er arbejdet i have, gravet kartofler op, lavet mad ved brændekomfuret, gået i skole, passet høns, leget med datidens legetøj og meget mere ikke på bestemt dato eller tid, men som i "gamle dage", hvor den ansvarlige voksne havde tid.

I adventsweekenderne var der også gang i mange aktiviteter i forbindelse med udstillingen "Julebørn & Legetøj". I de permanente udstillinger blev der knipt, hæklet, orkeret og meget mere. Der blev vist, hvad pil kan bruges til - de flotteste pynte- og brugsgenstande i pilefletning blev fremstillet. Drejbænken var i gang, som da man måtte klare sig selv i huggehuset. I den nye velkomsthall, hvor det store juletræ var pyntet, blev der drukket kaffe og spist kage fra bedstemors opskrifter. Der var her mulighed for at deltage i juleforberedelser, som var en selvfølge i "gamle dage". Der kunne laves honninghjerter, konfekt, juleklip etc.

Den gamle Give Film fra 1940 blev i oktober på ny overspillet på video, og foruden de gamle tekster er der nu også sat tale på filmen. De 90 minutter filmen varer løber bare af sted. I første omgang købte museet 500 eksemplarer. De blev hurtigt udsolgt. En ny sending står nu klar til salg for en pris af 100 kr. pr. stk.

Fra 1. oktober overtog GEM de marker – ca. 5 tdr. land, hvor vi vil vise ældre tiders landbrugsdrift. Foreløbig rejses det spændhus, som også var med i særudstillingen "Hva nøt er et te?" Senere følger plads for gamle husdyrracer. Som en overkommelig opgave vil de næste dyr museet anskaffer efter hønsene være hedefår, der vil få en indtegning på marken.

De spændende æblesorter i museets æblelund gav endelig i år udbytte på de fleste træer. Også i de områder museets arealer strækker sig over med mergelgrav, skov og mose, er de vilde planter ved at indfinde sig, efter at gården er taget ud af drift. Her ses nu f.eks. gøgeurten, den danske

orkide, der næsten har været udryddet i Danmark.

GEM har også som opgave at registrere væsentlige ændringer i byggeri, nedrivninger og andre anlæg. Her er det omlægningen af Nørregade i december 2001. Vejen går nu mellem Kølback Gård og plejehjemmet Solhøj, det gamle sygehus. Stadig knejser stolt det gamle grantræ, der blev plantet, da sygehuset blev opført i 1894.

For at forstå de gamle skriftlige kilder er det nødvendigt, at nogen kan læse og oversætte den gamle gotiske skrift. Et af de mennesker, der mestrede det, var Leif Selch fra Kollemorten. Han døde kun 67 år gammel i 2001, inden han nåede at blive helt færdig med Øster Nykirkes Kirkebog 1700-1800. Leif Selch har arbejdet som frivillig ved museet de sidste 10-15 år.

Også Søren Karlskov døde i 2001. Søren Karlskov var en utrolig ivrig indsamler af lokalhistorisk materiale fra Øster Nykirke Sogn. Han sad i arkivernes udvalg og museets bestyrelse fra 1983-85. Herudover var Søren amatørarkæolog, så det battede. Han var medlem af Flintøksen og tog ivrigt del i udgravninger gennem mange år. Ikke et stykke forarbejdet flint gik hans øje forbi. Om det nu var et gammelt billede eller en slibesten fra stenalderen, var det vigtigt for ham, at det skulle bringes til et lokalarkiv eller et museum, så flest mulige fik glæde af vores forfædres levn.

Historisk Arkiv for Adventistmenighederne i Danmark (HAS DA)

Vejlelfjordskolen, 8721 Daugaard Tlf. 75 89 53 99.
Fax 75 89 52 04 E-mail: hasda@worldonline.dk
Kontaktperson: Jytte Kjeldal tlf. 75 89 55 65

Der arbejdes på udgivelse af en fremstilling af Adventistsamfundet i Danmark samtidig med indsamling af arkivalier fra danske adventistmenigheder.

Arkivet har i årets løb arrangeret en række bille-

dudstillinger i forbindelse med sammenkomster på Vejlefyrdskolen og andre steder. Desuden har man deltaget i arkivernes dag. Der arbejdes intenst på forbedring af arkivets lokaleforhold.

Horsens Museum

Sundvej 1a, 8700 Horsens, tlf. 75 62 29 33

Efter museumsinspektør Ole Schiørrings alt for tidlige død skulle Horsens Museum have ny leder. Cand.phil. Anne Bjerrekær, der er forhistorisk arkæolog, tiltrådte lederstillingen den 1. juni 2002. Hun kommer fra en ansættelse på Moesgård, hvor hun var ved at færdiggøre sin ph.d.-afhandling om stenalderens begravelseskikke "Lerkar til forfædrene. Keramikens rolle i den tidlige bondestenalderes dødskult". Arbejdet tager sit udgangspunkt i udgravningen af den 5.300 år gamle jættestue ved Nørremarks-gård nord for Bygholm sø.

Den 4. juni 2002 slog museet dørene op for et nyt Sølvkammer. Horsens Museum har i samarbejde med den københavnske arkitekt Mikael Thorsted og grafikerens Lars Møller Nielsen skabt et permanent Sølvkammer til museets fornemme samling af Horsenssølv. Sølvkammeret rummer nogle af provinsens flotteste guldsmedearbejder, bl.a. de 10 kg tunge pragtterriner skabt af Nikolaj Brandt i 1790'erne til de Lichtenberg-familien, der rådede over en form af næsten ufattelige dimensioner. Denne ene Horsens-familie ejede 351 sølv- og guldsmedearbejder - næsten 75 kg sølv. Foruden alt guld, naturligvis. Det rører sølvlisten i deres boopgørelse, som også kan ses på udstillingen i sin fulde og overvældende længde.

På sølvkammeret møder man 464 sølvarbejder fra byens mange mestre - her er alt, fra teskeer over lågkrus til temaskiner, helt tilbage fra 1636 og frem til 1900-årenes begyndelse. Denne permanente sølvudstilling rummer mere end blot en paradeopstilling af alt det glitrende sølv. Man bliver også præsenteret for guldsmedens værk-

sted, hans kunder, hans lærling og svende, og mange småhistorier bliver flettet ind undervejs. For eksempel en om jernstøberens guldpilleæske af egen fabrikation - Stallknecht var nemlig guldsmed, før han i 1840 åbnede sit jernstøberi.

Fra de Lichtenbergfamiliens gemmer ses også et lille udsnit af genstande fra deres private kunst-kammer: Et orientalsk elfenbenskrin, et par barok miniature relieffer, en ravnåse til spilleje-toner samt den lille elfenbensfigur, som Frederik V formentlig gav de Lichtenberg som tak for overnatningen i palæet på Søndergade i 1749.

Højderygens Egnsmuseum

Skoledage 1, 8766 Nørre Snede.

Tlf. 75 77 02 84. Fax 75 77 02 86.

Årets gang

Så er der igen gået et år med mange aktiviteter såvel på museet, og som deltager i "Naturoplevelse Vejle Amt". I det store og hele må vi nok konstatere, at det har været et godt år for museet, hvad det arbejdsmæssige angår med overvejende god tilslutning til de fleste arrangementer.

Året begyndte med generalforsamlingen den 21. marts, hvor Oda Rasmussen og Tage Lind blev genvalgt, Alfred Johannesen nyvalgt i stedet for Knud Bjarnov, som suppleanter valgtes Henry Høgh og Laust Christensen, revisorer Svend Erik Hansen og Hans Søndergård.

Den 21. april åbnede vi udstillingen "Ind i de voksnes rækker" i forbindelse med, at et hold konfirmander fejrede 50 året for deres konfirmation, et arrangement som samlede ca. 50 deltagere til åbningen.

Den 4. maj havde museet åbent som sædvanlig med Johs. Bach som lysepasser.

Den 17. maj tur til Tinet Krat med skovfoged Jens O. Christiansen, en interessant aften, men den var våd.

Den 10. juni byvandring i Ejstrupholm med Karen Kjær som rundviser og fortæller, et arrangement der samlede mange mennesker, næsten for mange, men det må man jo ikke sige, det er

jo kun en stor tilfredsstillelse, når så mange slutter op om et emne.

Den 10. juli "Sporenes dag" på Storegårdvej hos Krista og Christen Rauff med rundgang gennem de nyplantede arealer, turen sluttede med, at man drak den medbragte kaffe. Der deltog nok ca. 50 personer.

I anledning af hærvejsvandringen den 12. juli, var der som sædvanlig åben hus på museet om aftenen fra 20 til 22, hvor Ragna og Johs. Bach delte vagten, mange benyttede tilbudet om at besøge museet.

Vi var medindbydere til sommerens Turist/ Kirkekoncerter. Den 26. juli i Hampen kirke, med efterfølgende kaffe i menighedshuset og forskellig underholdning, som sædvanlig en stor succes. Den 2. august i Nr. Snede med efterfølgende nedtagning af flaget og ståkaffe, blev også en aften der huskes længe, det er to gode arrangementer som, hvis det er muligt, bør kunne fortsætte fremover.

Den 9. august var der tur til Gludsted Sande med skovfoged Christiansen som vejviser, man samlede på parkeringspladsen ved Isenbjergvejen, 121 gik med på turen gennem skoven og ca. 40 til 45 tog turen op på Isenbjerg.

Den 18. august afholdes åben magasindag, hvor vi præsenterede og fortalte om, hvad vi har på magasinet og om tingenes anvendelse. Der kom ca. 25 og besøgte magasinet og de, der kom fik et indblik i, at vi har meget mere end der er at se på selve museet.

Lørdag den 25. august handlede om Boestlandsby gennem 200 år ved Jens E. Pedersen, som fortalte om veje og gårde gennem tiderne, med ca. 25 deltagere.

Den 8. september "Svundne tider under Matturps trygge vinger" en dag med noget af Matturps historie fortalt af Anton Krogh, et rigtigt til-løbsstykke, anslået ca. 150 deltagere.

Fredag den 14. september åbnede udstillingen "Jens Egeskov til minde", man mindedes hans store indsats for museet og museumssagen bl.a. med uddrag fra bånd og videofilm, en udstilling som blev set af mange.

Arkivdagen den 10. november, som blev afholdt af de fleste arkiver, blev for vores vedkommende ikke den store succes.

Den 30. november holdt vi i samarbejde med Turistforeningen reception i anledning af Ragnas afsked som leder af huset her, mange mødte op for at tage afsked med hende, et arrangement, som vi nok synes, vi kunne være bekendt, af den samme grund holdt vi ingen julestue i år.

Det må konstateres, at Ragnas afgang har bevirket, at man må holde en lidt lav profil, indtil det bliver afklaret med ny leder af turistkontor og museum.

Vi har fået vores museumsskilt renoveret og malet, og det er sat op på vestsiden, så det kan ses fra vejen. Årets besøgstal er opgjort til 2425 + telefon + turistkontoret.

En tak til Nr. Snede-Ejstrup Sparekasses fond, som vi har fået 1000 kr. fra, som skal bruges til linser på læserapparat til folketællingsliste. Endvidere tak til alle som i årets løb har skænket effekter og andet til museet. Til slut en tak til vort daglige personale og bestyrelsens medlemmer for et godt arbejde og samarbejde i årets løb.

Kolding Stadsarkiv

Koldinghus Staldgaard, Postboks 21,
6000 Kolding.

tlf. 79 30 10 30. Fax 79 30 10 31;

E-mail arkiv@kolding.dk eller bdsc@kolding.dk
www.kolding.dk/stadsarkiv

Kontaktperson: Birgitte Dedenroth-Schou

Væsentligste begivenheder i årets løb

I forbindelse med udarbejdelse af en ny organisationsplan for Kulturforvaltningen er Kolding Stadsarkivs vedtægt, tilgængelighedsregler for de i Kolding Stadsarkiv opbevarede arkivalier og Vedtægt for Kolding Stadsarkivs kontaktudvalg blevet ajourført og godkendt af Kulturudvalget den 20. december 2001, og efterfølgende af Byrådet den 14. og 28. januar 2002. I forlængelse af

Kulturministeriets udstedelse af Bekendtgørelse nr. 640 af 27. juni 2001 om bevaring og kassation af primærkommunernes arkivalier har borgmesteren udstedt cirkulære nr. 13-8 om bevaring af Kolding Kommunes arkivalier, der beskriver ansvarsfordelingen mellem forvaltningsgren-direktørerne og stadsarkivaren. Stadsarkivarens myndighed til at træffe beslutning om merbevaring af kommunale arkivalier af hensyn til den (lokal)historiske forskning er her stadfæstet.

Den 15. august udkom bogen om Kolding Rådhus og bystyret i Kolding 1500-2000 skrevet af stadsarkivar Birgitte Dedenroth-Schou og cand. mag. Jens Åge S. Petersen.

Den 14. november udkom Koldingbogen 2001, der er 31. årgang af Koldingbogen. Koldingbogen har i 2001 fået nyt layout og nyt format.

Kolding Stadsarkiv begyndte den 1. juli 2001 at arkivere digitalt. Firmaet ScanJours version 8 blev taget i daglig brug. De indkomne dokumenter scannes og e-mails og egenproducerede dokumenter gemmes digitalt i rigtig rækkefølge i sagerne, hvorved der opnås et større overblik og direkte adgang til dokumenterne på Kolding Kommunes Intranet fra en hvilken som helst arbejdsplads på netværket. Sagsbehandlerens registrering af dokumenter og arkivering af dokumenter kan foregå fra Intranettet. Ved den daglige brug af systemet har Stadsarkivet mulighed for at forberede nye arbejdsgange, når andre dele af Kolding Kommune på et tidspunkt overgår fra papirarkivering til elektronisk arkivering.

Stadsarkivet har udbygget sin del af Kolding Kommunes hjemmeside bl.a. med oversigter over en del af Stadsarkivets samlinger.

Stadsarkivet har haft åbent hus fire gange i 2001 for at udbrede kendskabet til arkivets eksistens. På Kulturmatten den 24. august, på Bygningskulturens dag den 8. september, på Arkivernes dag den 10. november og til Stadsarkivets "nytårskur"

den 28. december. I alt kom 300 mennesker for at gøre sig bekendt med Stadsarkivets tilbud.

Indsamling af privat arkivmateriale

Der er i 2001 bl.a. modtaget følgende privat arkivmateriale:

Gårdejer og sognerådsformand Erik Juhls erindringer om modstandsbevægelsen under krigen Kolding Kafferisteris arkiv

Jysk Haveselskabs Kolding afdelings arkiv
Smalfilm ved lærer Ib Borg Mogensen om oplevelser med en klasse fra Ålykkeskolen

Skamlingsbanke-selskabets arkiv

Erindringer fra 1864

Kolding Oplands Højspændingsforsynings arkiv
Arkitektfirmaet Holm & Andersens arkiv (ved arkitekt Lars Edmund).

Forskning

Fra Kulturministeriets pulje til undersøgelser af Dansk Identitet har Stadsarkivet modtaget 25.000 kr., som blev brugt til ansættelse af cand. mag. Pernille Jensen, der foretog en statistisk bearbejdelse af mandtalslisten 1905 for at finde ud af, hvor mange, der var flyttet fra Sønderjylland til Kolding, hvor de boede, og hvad de beskæftigede sig med. Resultatet af hendes undersøgelse er artiklen Sønderjyder i Kolding i 1905 i Koldingbogen 2001.

Studiebesøg til Kolding Stadsarkiv

Den 8. maj havde Kolding Stadsarkiv besøg af 29 norske arkivarer fra 12 forskellige lokalarkiver i Norge. Formålet var at orientere sig om status og fremtidsperspektiver for danske lokalarkiver.

Stadsarkivar Birgitte Dedenroth-Schou og bibliotekar Søren Flø Sørensen fortalte gruppen om Stadsarkivets igangværende arbejde og projekter, mens projektleder Jette Rye Petersen i byrådssalen demonstrerede dokumenthåndteringssystemet ScanJour og de overvejelser, Stadsarkivet har gjort sig vedr. indførelse af digital forvaltning i Kolding Kommune.

Konsulent i KLs kontor for Administration og IT, Flemming Ødegaard Nielsen, har været prak-

tikant på Stadsarkivet i 14 dage i maj måned for at følge stadsarkivarens og projektlederens arbejde med at udbrede kendskab til journalisering, dokumentregistrering og god forvaltningsskik i Kolding kommunes forvaltninger og institutioner. Flemming Nielsen har efterfølgende afleveret Afrapportering fra udstationering i Kolding Kommune i perioden 7. maj til 18. maj 2001.

Lokalarkivet for Glud, Hjarnø og Skjold Sogne

Gludvej 54, 8700 Horsens

Kontaktperson: Anna Laursen,

Østerbisholtvej 10, Glud, 8700 Horsens.

Tlf. 75 68 30 84

Anders Bager, Nordbakken 2, Glud, 8700 Horsens. Tlf. 75 68 30 12.

Året 2001 blev som håbet et godt og indbringende år. Der bliver stadigvæk indleveret fine arkivalier, nogle med oplysninger, andre må man pejle sig frem til. Det lykkes næsten altid.

En dame fra Århus, der har sine "rødder" i Glud sogn, ringede. På et af sine mange besøg i Viborg fandt hun frem til et skifte fra 1699. Skiftet var efter Rasmus Tomesens hustru Anna Jensdatter, der var død i 1698. Nu ved de fleste, at Rasmus Tomesens stuehus står på Glud museum. Da skifter går ind i selv den mindste detalje, var her mange gode oplysninger om stuehuset. Hvor mange rum, hvad var der i rummene af indbo og husgeråd osv. Der var arvinger på Hjarnø, i Astrup og i Nibe. Det var ikke usædvanlig at man flyttede langt dengang. Desværre er kirkebogen for Glud sogn først påbegyndt i 1666, Anna Jensdatter er 90 år, da hun dør, men kunne desværre ikke findes. Derimod finder man Rasmus Tomesens navn mange gange i kirkebogen, hvor han står opført som fadder til børn i området.

Arkiverne i hele Norden havde fælles åbningsdag lørdag den 10-11-2001 fra kl. 10.00-16.00.

Det blev en rolig dag, grundet manglende interesse eller for ringe reklame?

En slægtning til den gl. post Jens Rasmussen i Snaptun 1850-1940 ville gerne have hjælp til at komme videre i forskning af slægten. Der kom 23 personer fra flere generationer, en fin dag. Tilflyttere viser stor interesse for stedet, de har erhvervet, der bliver stillet spørgsmål som, er der særlige navne eller personer, som er knyttet til bygningerne? Også spørgsmål som ,hvordan var bygningerne oprindelig. Lokale kommer ofte for at fortælle eller spørge, det er skønt.

Lokalhistorisk arkiv for Nørup Sogn

Nørup Skole, kælderen i Den Lille Skolegård, Tørskindvej 3, Ny Nørup, 7182 Bredsten. Tlf. 75 88 40 98

E-mail : lokalarkivnørup@mail.dk eller nlf@egtved.dk

Kontaktperson: Johanne Bindesbøll, Nybovej 108, Ny Nørup, 7182 Bredsten. Tlf. 75 88 31 14.

I 2001 er Arkivet i Nørup kommet på Internet og fået e-mail adr. Det er 10 år siden arkivet flyttede til den nuværende adresse, kælderen under Nørup Skole. Arkivarbejdet startede i 1983 i et andet lokale.

Ved siden af almindelig registrering har arkivet været med i registrering af offentlige mindesmærker i sognet, mejerihistorie og kirke- og skolestier. En gang om året udsender vi et blad postomdelt til alle husstande i Nørup Sogn.

Lokalhistorisk Forening for Hedensted Kommune

Jernbanegade 1, 8723 Løsning. Tlf. 75 79 08 91.

Kontaktperson: Karsten Dalsgaard Knudsen, Teglværksvej 12, 8723 Løsning. Tlf. 75 65 11 13

Der er sket meget på arkivet, i det år der gik. Arkivet har købt en pc med en scanner og en cd

rom med folketællinger. Vi har fået mange ting og papirer foræret. Men desværre er hylderne ved at være overfyldte, så nu er badeværelset også fyldt op med kasser.

Der har været 400 besøgende på arkivet, dels gæster dels forskere.

Vi har udarbejdet et årsskrift til vore medlemmer.

Der var ingen torvedag sidste år. Arkivet havde så i stedet en udstilling om Korning.

Den 9. juni besøgte man Odder Museum. Det var et flot og interessant museum. Besøgstallet kunne dog godt have været større.

I september havde vi foredrags aften i Kirkecentret i Hedensted. Arne Rosenkvist fortalte om "Vejenes Historie i Amtet". Der var pænt besøg.

Arkivet deltog i "Arkivernes Dag", lørdag den 10. november. Emnet var "Kærlighed". Man valgte at lave en udstilling om "Bryllupper før og nu". Der var pænt besøg.

Vi havde selvfølgelig juleudstilling først i december, hvor vi igen viste udstillingen "Bryllupper før og nu". Der var åbent både lørdag og søndag. Der blev serveret æbleskiver og besøget var pænt.

Filmselskabet Orion fra Odense optog i sin tid "Løsningfilmen". Selskabet er ved at lave en Danmarksfilm og vil derfor gerne låne den gamle råfilm om Løsning. Arkivet fik herfor tilsendt en film fra Vestfyn, som selskabet engang har lavet. Arkivet blev stillet i udsigt, at når Danmarksfilmen er færdig, ville man få foræret et eksemplar. Selskabet betaler alle forsendelsesudgifter.

H.P. var administrator for Løsningfilmen, efter hans død er efterladt 11000 kr. som vedrører Løsningfilmen. Beløbet skal anvendes, så filmen kan bevares til eftertiden.

Museet på Koldinghus

Postbox 91, 6000 Kolding
tlf. 79 30 10 71 fax 76 33 81 99
www.koldinghus.dk

Kontaktperson: Museumsdirektør Poul Dedenroth-Schou, e-mail: pds@koldinghus.dk

Året 2001 blev på flere områder et bemærkelsesværdigt år på Koldinghus. En række markante begivenheder skal fremhæves her.

Resultat- og driftskontrakt 2002-2005

Det meste af året blev præget af en til tider voldsom debat om museernes økonomi og driftsmæssige forhold. Men kort før årets slutning kunne museet og Kolding Kommune underskrive en resultatkontrakt for perioden 2002-2005, der fastlægger gensidige forventninger og forpligtelser på dette punkt.

Kongelig protektor for Museet på Koldinghus

I forsommeren 2001 modtog museet den glædelige meddelelse, at Hendes Kongelige Højhed Prinsesse Benedikte havde indvilget i at være protektor for Museet på Koldinghus. Dermed understreges Koldinghus' betydning som gammelt kongeslot og det underbygger den nære og gode forbindelse, der består mellem Kongehuset og Museet på Koldinghus.

Koldinghus Historiecenter

Gennem mange år har museets medarbejdere flittigt formidlet Koldinghus' historie gennem omvisninger og foredrag. Det har været en meget populær måde for mange besøgende at hente sig viden om byens vartegn på. Men det har samtidig været en måde, der rettede sig mod besøgende i grupper. Den almindelige besøgende har været henviset til selvstudier støttet af en kortfattet brochure eller af en lille bog eller spredte artikler.

Takket være en bevilling på 2 millioner kroner fra BG Fonden vil de besøgende nu kunne søge information om slottets historie og restaurering gennem en udstilling og multimedier,

inden de giver sig i kast med selve huset og dets samlinger. Det er tanken at fortsætte formidlingen fra Historicentret til de spændende steder i slottet, hvor historien og slottets mange forandringer kan opleves. Centret forventes åbent for publikum ved turistsæsonen 2002.

Karl Gustav Hansen-prisen

Udviklingsfonden for Museet på Koldinghus har indstiftet en ny sølvpris, der årligt skal tildeles en dansk sølvmed, første gang i 2001. Det er formålet med prisen at hædre en af det 20. århundredes betydeligste danske sølvkunstnere, at opmuntre danske sølvmede til fortsat arbejde med korpussølv og at tilføre sølvsamlingen på Koldinghus nutidigt korpussølv. Første modtager blev Leon Kastbjerg Nielsen, der sammen med prisen fik en tekande til museets samling i kommission.

Elektronisk nyhedsbrev

I erkendelse af, at elektronisk nyhedsformidling vil indtage en stadig mere fremtrædende plads i danskernes hverdag, har museet startet udsendelse af et nyhedsbrev.

Alle, der ønsker at holde sig løbende informeret om museets aktiviteter, vil fremover kunne modtage dette nye elektroniske nyhedsbrev, der fortæller om udstillinger, nyrehvervelser, foredrag og lignende. Nyhedsbrevet forventes udsendt et par gange om måneden. Betingelsen er, at man er koblet op på internettet med en e-mail adresse. Nyhedsbrevet vil ikke blive udsendt i papirform.

Særudstillinger

Museet har i 2001 vist følgende særudstillinger:
26. august - 14. januar 2001

Meissen - porcelæn gennem tre århundreder

Udstillingen viste Europas fineste og ældste porcelæn og gav et bredt indtryk af den verdensberømte fabriks formåen fra starten i 1700-tallets begyndelse og frem til i dag. Både kostbare prydenstande og brugsting indgik, herunder en række berømte stel.

Til udstillingen blev udgivet: Hans Sonntag: Meissen - porcelæn gennem tre århundreder. Thaning & Appel - Museet på Koldinghus.

3. marts - 1. juli

Lap på lap, sting for sting - gamle svenske patchwork-tæpper

Den svenske tekstilkunstner Åsa Wettre har siden 1970'erne skabt en imponerende samling af svenske "lapptäcken", som i Danmark må kaldes patchwork-tæpper i mangel af en parallel til det gode svenske ord lappetæpper. Samlingen rummer mere end 150 patchworktæpper fra alle egne af Sverige. Det ældste tæppe er fra 1815, det yngste ganske nyt. Sammen med en lille gruppe moderne tæpper fra bl.a. USA og Japan, har de siden 1989 turneret som udstilling i bl.a. Sverige, Norge og Frankrig. Tæpperne, som hver især udgør små kunstværker, er syet af svenske kvinder, der ofte levede i meget små kår. Nogle ernærede sig ved at lave tæpper for andre af afleverede rester, men de fleste syede tæpperne til brug i hjemmet, hvor de tykke uld- eller bomuldsstoppede tæpper gjorde god fyldest i de kolde og trækfyldte stuer. Materialet til tæpperne var lapper, omhyggeligt samlet og gemt til der var nok til et tæppe - og hver en tøjstump blev udnyttet, hvad enten den var blevet tilovers fra andet sytøj, kom fra tekstilfabrikkernes udrange-rede prøvebøger eller var den sidste brugbare rest af et for længst opslidt klædningsstykke. Netop derfor er tæpperne ikke bare brugsting - de fortæller historie. Ofte kan man aflæse en hel families historie i et tæppe: Fars arbejdsskjorte, som blev flænget af skovsaven, den døde lille-

brors bukser, storesøsters konfirmationskjole, mors smukke julesjal og de fine blomstrede køk-kengardiner.

Med til tæppernes historie hører også historien om kvinderne, der syede dem, og udstillingen er med Åsa Wetres egne ord en hyldest til alle disse kvinder, der lagde flid og sjæl i at skabe de smukke tæpper ud af næsten ingenting.

22. marts - 16. april

Babelstårnet 2001

Udstillingen var skabt af Henrik M. Møller og Jesper Høim. Fordelt på 49 tv-skærme gav en række kendte danskere: politikere, kunstnere, kulturformidlere og videnskabsmænd deres svar på i alt 100 forskellige spørgsmål. Udstillingen var tænkt som udgangspunkt for en bred samfundsdebat og som startskud for en række studiekredse i oplysningsforbund og voksenuddannelsesinstitutioner.

7. april - 6. maj

Gaver, fund og nyrehvervelser 2000

31. maj - 29. juli

Designskolen Kolding. Afgangsausstilling

1. - 17. juni

Kunsten at forme et sprog

Børnetegninger. Samarbejde mellem Kolding Pædagogseminarium, daginstitutionerne Jung-hansvej og Pinjehuset, skolefritidsordningen Multihuset og daginstitution og fritidshjem Strandhuse

16. august - 9. september

Georg Jensen Damask

25. august - 13. januar 2002

Den danske Helt i 1000 år

De helte, vi vælger os, fortæller om, hvem selv vi er - og handler dermed om dansk bevidsthed og identitet. Særligt karakteristiske og fremtrædende helte og heltinder er i udstillingen udvalgt som eksempler på de heltetyper, der har præget og præger dansk kultur. Helteforestillinger har eksisteret til alle tider. Helten vokser ud over hverdagen og beundres for handlinger eller meninger, som man kan identificere sig med uden nødvendigvis at ønske eller kunne realisere det samme selv. Når vi danner vores personlig-

hed, afsøges omverdenen for idealer. Vore heltevalg vil altid afhænge af, både hvem vi selv er og den tid, vi lever i, og det gælder både de enkelte danskeres personlige idealer, og det officielle Danmarks valg af dem, der tildes medaljer og monumenter eller får steder opkaldt efter sig til evig erindring for hele folket. Der vil altid være soldater i helseflokken, for vores historie vrimer med krige. Også i fredstid har vi behov for krigerhelte - bl.a. i form af nutidens elitesportsfolk, der drager ud i verden og kæmper for Danmarks ære.

Heltebegreberne ser ud til i vor tid at være under fundamental forandring. I hvert fald hvis man forholder sig til virkeligheden, som den afspejles i mediernes sprogbrug og prioriteringer. "Heltepotentialet" er tilsyneladende flyttet fra personligheder, der indædt og måske med livet som indsats kæmper for en stor sag af betydning for nationen, til nu primært at være koncentreret om skiftende sportsstjerner og berømt-heder fra tv-kanalernes overlevelses-serier som Robinson og Big Brother. Medieheltene kæmper nok i realiteten mest for deres egen udødelighed, eller lever, mere beskedent, kun når de "er på", frem for som f.eks. Tordenskjold og Peter Willemoes at se døden i øjnene, hvilket ellers er noget, der stadig efter manges mening kan karakterisere en rigtig helt.

Udstillingens indhold og tekster er bl.a. baseret på den offentlige spørgeskemaundersøgelse, der er iværksat af museet, og som løb gennem hele 2001. Den danske Helt i 1000 år var et mangfoldigt panorama over både verdensberømte og mindre kendte danske helte og heltinder - med portrætter og mange andre genstande lånt fra museer og andre offentlige institutioner samt privatpersoner.

Til udstillingen tilbød museet undervisningsmateriale til fri afbenyttelse via museets hjemmeside www.koldinghus.dk.

28. september - 25. november

Kolding-billeder

Malerier og tegninger fra museets samlinger

Gennem århundreder har mange malere og teg-

ner, professionelle som amatører, malet og tegnet i Kolding. Ikke kun Koldinghus har været motiv for kunstnerne, byen og dens huse er også forevigt på denne måde.

12. oktober - 25. november

Årets Sølvsmed: Leon Kastbjerg Nielsen

Den nystiftede Karl Gustav Hansen-prisen blev i foråret tildelt sølvsmeden Leon Kastbjerg Nielsen, der er født i 1948 og uddannet sølvsmed hos Hans Hansen Sølvmedie i Kolding fra 1966-70.

Anden formidling

Har omfattet foredrag, dels ved museets medarbejdere, dels udefra kommende folk, arrangeret i samarbejde med selskabet Koldinghusmuseets venner.

Undersøgelser og forskning

Undersøgelser

Museet har indgået et samarbejde med Haderslev Museum om udførelse af arkæologisk forundersøgelser- og udgravningsarbejde i Koldinghusmuseets område. Arbejdet udføres som rekvireret arbejde, idet Koldinghusmuseet p.t. ingen mulighed har for fast tilknyttet arkæolog.

Else Mølgaard har i samarbejde med de kirkelige myndigheder gennemført gravminderegistrering på Vonsild Kirkegård, Sdr. Bjert Kirkegård, Sdr. Stenderup Kirkegård og Kolding Gl. Kirkegård.

Løbende foretages besigtigelser i forbindelse med Kolding Kommunes lokalplansforslag, nedrivnings- og ombygningssager m.m., ligesom amtslige og private råstofsager medfører arkivalsk kontrol og besigtigelser.

Forskningsprojekter

I forbindelse med museets store projekt i 2001 Den danske Helt i 1000 år, der indgår i Kulturministeriets projekt Dansk Identitet, er udført forskning internt og eksternt samt ført frugtbare faglige diskussioner og drøftelser med eksterne eksperter i tværfagligt samarbejde bl.a. vedr. opbygning af database som redskab i arbejdet med projektets faglige og formidlingsmæssige

aspekter, herunder anvendelsen af en offentlig undersøgelse af, hvem danskernes helte og heltinder er. Projektet udmøntede sig allerede ved årsskiftet 2000/01 i præsentation af undervisningsmateriale på museets hjemmeside, der udbyggedes året igennem. Udover udstillingen Den danske Helt i 1000 år har projektet således desuden også omfattet den offentlige undersøgelse og et vidtfavnende temamateriale i form af såvel undervisningsmateriale som artikler på museets hjemmeside. Projektet afsluttes med flere helteartikler i foråret 2002 og en evaluering om den offentlige undersøgelses resultater. Ligeledes arbejdes ved årsberetningens udarbejdelse på en artikel til en bogudgivelse i Dansk Identitets regi samt mulighederne for at udgive en bog om temaet i samarbejde med et større dansk forlag. (Birgit Jenvold).

Som led i forberedelse af udstilling om Edo-perioden (ca. 1500-1855) i Japan gennemføres forskning og dialoger med specialister i ind- og udland, herunder udstillingens to medkuratorer på Etnografisk Samling, Nationalmuseet, og Asiatisk Institut, Københavns Universitet. Dertil har der i august på MKH været studiebesøg af sekretæren for en førende japansk museumsdirektør med henblik på drøftelser om udlån. Ligeledes er både kulturattachéen på den danske ambassade i Tokyo og en japansk historiker i Tokyo, der er specialist i danske forhold, konsulenter, og den japanske kulturattaché på den japanske ambassade i København involveret. I september har Joan Hornby, museumsinspektør og seniorforsker på Etnografisk Samling, Nationalmuseet, på projektets/MKHs vegne været på studiebesøg på udvalgte museer i Japan for at forfatte undersøgelser, etablere og udbygge kontakter med henblik på lån. (Birgit Jenvold).

I det fortsatte arbejde med forberedelsen af en kommende udstilling om spansk-islamisk keramik er afholdt møder med den spanske fagekspert i hhv. Barcelona (juli) og Kolding (august). Arbejdet fortsættes i 2002. (Birgit Jenvold).

Årets gang

Årets samlede besøgstal blev 117.266 personer. Dette betegner beklageligvis en tilbagegang i forhold til 2000, hvormed museet desværre deler skæbne med næsten alle museer i Danmark - og også i Europa - der oplever dalende besøgstal.

Museets 100 års fødselsdag fejredes den 19. februar 1990 med reception i Riddersalen. Nu 11 år senere blev det besluttet at fejre 111 års fødselsdagen, der markeredes den 18. februar med omvisninger og foredrag (se ovf.). Forud var gået skolernes vinterferie, hvor der arrangeredes skattejagt for børn og barnlige sjæle. Hver dag blev der trukket lod om mindre præmier fra museets butik og den 18. februar faldt skattejagten hovedgevinst.

10. maj. 'Tur på Volden'. Museet forsøger at skabe en række årligt tilbagevendende begivenheder på Koldinghus, at skabe nye traditioner i Kolding. Bededagsaften bød museet på en arkitekturvandring 'på Volden', dvs. slotsbanken, hvor museumsdirektør Poul Dederoth-Schou berettede om slottets historie, som den kan læses i slottets ydermure. Efterfølgende havde Bagermestrene i Kolding sponsoreret varme hveder til kaffe, som var sponsoreret af Merrild Kaffe. Flyverhjemneværnets Musikkorps spillede i slotsgården, hvorfra der tillige var adgang til museets særudstillinger.

Lørdag den 23. juni spillede Old Timers op med 'frokostjazz' i slotsgården fra 12.00 til 15.00. Museets gæster og hen ved 150 særlige tilhørere fik en god oplevelse i den solbeskinne slotsgård.

Til slottets traditioner hører efterhånden julemarkedet, der afvikles den første weekend i advent. Det store juletræ i Kirkesalen tændes, som derefter er til rådighed for byens dagplejemødre, vuggestuer og børnehaver. En række kunsthåndværkere har i flere år tilbudt deres produkter. I år suppleredes denne indkøbsmulighed med stande fra flere af amtets gårdbutikker.

Desuden afvikledes en række koncerter i weekenderne op mod jul med Kolding Kammerorkester, Kolding Kommune Musikskole og Flyverhjemneværnets Musikkorps.

Dertil kommer en række andre begivenheder og mærkedage

Museerne i Fredericia

Jernbanegade 10, 7000 Fredericia

Tlf: 7210 6980,

mail: museerne@fredericiakom.dk

Kontaktperson: Bodil Schelde-Jensen, museerne@fredericiakom.dk

Indsamlingen af genstande dækkede også i 2001 et meget bredt felt. Bortset fra enkelte genstande til udstillingen i Bunkermuseet, foretog Museerne i Fredericia ikke en målrettet indsamling af genstande til belysning af udvalgte emner, men modtog ca. 200 afleveringer af meget varierende størrelse og karakter. Her skal blot nævnes enkelte eksempler: Ved opgravninger i forbindelse med renoveringen af den sydlige ende af Gothersgade fremkom flere 8 meter lange trævandledder fra 1800-årene. En oprydning på loftet over Trinitatis Kirke gav en række genstande fra kirken, bl.a. gravsten og diverse inventar. Håndværksgenstande bl.a. værktøj fra sadelmager, trehjulet cykel, mahogni buffet og reformert brudekjole var også blandt de indsamlede genstande. Sluttelig skal nævnes en del legetøj fra 1900-årene, primært 1950'erne.

Som medlem af Migrationspuljen har Museerne i Fredericia deltaget i forberedelse af en landsomfattende fælles udstilling om ind- og udvandring til Danmark. Undersøgelser af den lokale historie har koncentreret sig til tiden efter 1940, nemlig besættelsestidens sociale vilkår, nyeste tids politiske historie samt bygningsbevaring.

Udgivelse af Fredericiabogen 2001 i samarbejde med Kultur- og Fritidsudvalget, Fredericia Museums Venner og Lokalhistorisk Arkiv. Museerne

i Fredericia hidrog med tre artikler: Gothersgades værn – et privat vagtværn i 1944, Atter rejst som... Restaureringen af vestlængen på Museumsgården Kringsminde og Venlighed er ikke svaghed – et portræt af J.B. Nielsen, borgmester i Fredericia 1982-1997.

Sommerens særudstilling handlede om fodtøj. Udstillingen var dels bygget op om en privat skosamling, som Museerne i Fredericia modtog i 2000, dels om indlånte genstande. Udstillingen blev vist i vagtbygningen ved Kongens Port.

Vagtbygningen ved Kongens Port skulle herefter renoveres, hvorfor Museerne i Fredericia ikke kunne arrangere yderligere særudstillinger.

På Museumsgården Kringsminde gennemførtes vanen tro fire åbent hus-arrangementer. Tøndeslagning i februar, sommerarrangement i august med pilefletning, roerlygtefremstilling i oktober og endelig den store juleforberedelse i november. Disse arrangementer gennemføres med stor støtte af en gruppe frivillige hjælpere, uden hvis deltagelse arrangementer ikke lod sig gennemføre så succesrigt, som tilfældet er. Kringsminde er et umådelig populært udflugtsmål, og flere af de tilbagevendende arrangementer er ligefrem blevet en tradition blandt publikum. Kringsminde var også i centrum, da Museerne i Fredericia deltog i drøftelserne om børnekulturpolitik. Samarbejdet med Pædagogisk Central om skoledelen på Kringsminde foregik sædvanen tro i gode og fremadrettede rammer, hvor man blandt andet diskuterede udvikling af undervisningstilbud for kommunens elever, der hver tirsdag og torsdag undervises på Kringsminde.

På Bymuseet var decembers store og nye attraktion "Fredericias største julekalender", der var en model af hovedbygningen med 24 låger, der hver især gemte på en interessant museums-genstand, som børn og voksne skulle gætte brugen af. Børnehaverne havde også i 2001 tilbud om at besøge Kringsminde i julemåneden, hvilket mange benyttede sig af. Som et nyt indslag i museums-butikkens juleudbud fik Museerne produceret et

"Fredericia-klip". Med udgangspunkt i Bymuseets samlinger af kniplinger blev der tegnet 3 smukke julchjerter, der blev trykt på karton. Arrangementer med juleklip og blomsterdekorationer gennem tiderne trak mange folk til huse, ligesom rundvisningerne i Bymuseets nye udstillinger også var populære.

Samarbejdet med Fredericia Museums Venner foregik også i 2001 i en munter og produktiv atmosfære. Åbent hus arrangementerne "Fredericia – luk dig op" blev en stor succes i foråret, hvor Fredericia Politigård og Det kommunale gartneri besøgte. Bevaringsforeningen Fredericia-fonden var medarrangør og stod bl.a. for formidling af bygningshistorien.

Historioteket, som er et fælles formidlingsforum for Lokalhistorisk Arkiv og Museerne i Fredericia, fik en renæssance. Arrangementerne, der løb af stabelen sidste torsdag i vintermånederne, fik værkstedspræg frem for at være udelukkende foredrag. Det viste sig at være en vældig god idé.

Foråret 2001 var på Museumsgården Kringsminde præget af genopretning af den orkanbeskadede vestlænge. Hele tagkonstruktionen blev løftet op på et svært stativ, og med donkraftte blev bygningen trukket på plads. Inden håndværkerne satte tagkonstruktionen på plads, blev store dele af bindingsværket udskiftet. Det var et lærerigt samarbejde med både restaureringsarkitekter, håndværkere og bygningskonstruktører.

På Bymuseet blev der foretaget mindre restaureringsarbejder så som udskiftning af bindingsværk.

I samarbejde med Vejle Amts Konserveringsværksted deltog Museerne i Fredericia i forsøg med nedfrysning af trægenstande i container til bekæmpelse af insektangreb m.m. Forsøget foregik på Museumsgården Kringsminde, hvor der opbevares en lang række trægenstande. Opmærksomheden omkring bevaringsforholdene på de mange depoter og magasiner blev skærpet,

og det er klart, at der her forestår et større genopretningsarbejde.

Bymuseet fik tilbudt et større parti fortovsfliser, som har været en del af gadebelægningen i Fredericia. De rillede, kvadratiske, gule fliser blev lagt foran hovedbygningen på Bymuseet.

Renoveringen af kontorfaciliteterne i hovedbygningen påbegyndtes.

I efteråret overtog Museerne i Fredericia ansvaret for Fredericia Vold med tilliggender (inklusiv den historiske rosenhave ved Bymuseet) samt fik en faglig reference til Den Historiske Miniby. Overtagelsen skete efter mange overvejelser og drøftelser, der alle mandede ud i, at Fredericia Vold hører naturligt til i en antikvarisk sammenhæng.

Istandsattelsen af vagtbygningen ved Kongens Port påbegyndtes. Forinden var der udarbejdet et restaureringsforslag, som blev godkendt af Skov- og Naturstyrelsen. Bygningen skal bruges til særudstillinger og diverse arrangementer.

Tørring og omegns Lokalhistoriske Forening

Kontaktpersoner: Grethe Hansen, Rosavej 15A, Tørring, tlf. 75 80 11 72

Guðrun Andersen, Vibevej 36, Tørring, tlf. 75 80 16 02

Foreningen har koncentreret sig om indsamling af papirer, protokoller og lign. fra nedlagte foreninger, samt billeder, skudmålsbøger o.l. fra dødsboer. Et vigtigt og meget spændende arbejde er fotografering af alle husene i Tørring og Tørring kirkegård.

Tørring Lokalhistoriske Arkiv blev ramt af det uheld, at arkivleder Guðrun Andersen fik en hjerneblødning i juli måned 2001 og stadig er delvist lammet. Hun har været drivkraften på arkivet. Der arbejdes mest med at arkivere fra forskellige foreninger, som med tiden er opløste, andre med vedvarende kopier og deslige af deres

foreningsarbejde, og der samles avisudklip dag for dag. Tørring Folkeblad er en ugeavis, som bliver gemt. Vi har den fra ca. 1925. De bliver meget læste, når der er åbent hus. I årene 2000-01 har en af hjælperne fotograferet alle gravsteder på Tørring Kirkegård.

Vi har indenfor de sidste år rensat glasplader og registreret de fleste, men nogen af dem kunne ikke tydes. Ca. 20.000 stk. I øjeblikket sorterer vi de billeder, som Vejle Amts Folkeblad afleverede, da bladet lukkede redaktionen i Tørring

Vejle Museum

Flegborg 18, 7100 Vejle, tlf. 75 82 43 22, fax 75 82 59 22 e-mail: vkh@vejlekom.dk
www.vejlemuseum.dk

Museet omfatter følgende udstillingssteder:
Flegborg 18: Arkæologi og særudstillinger
Søndergade 14: Vejle Byhistorie og særudstillinger
Søndermarksvej 1: Vejle Vindmølle
Jagtvej: Munkenes teglovn

100 år – og hva' så?

I 2001 kunne Vejle Museum fejre, at det var 100 år siden, museet for første gang slog dørene op i et par beskedne lokaler på Kirketorvet. Desværre betød jubilæumsåret ikke på den længe ventede afklaring af museets fremtid, men der blev dog taget et vigtigt skridt i den rigtige retning med beslutningen om at starte opførelsen af et helt nyt museumsmagasin ved Lysholt nord for Vejle. Gode opbevaringsforhold for museernes genstandene er langt fra en selvfølge, og det er derfor meget glædeligt, at Vejle Kommune og Vejle Amt har taget initiativ til at skabe et tidssvarende magasin for amts museer. For Vejle Museum kommer det til at betyde et længe ventet farvel til den fugt- og svampeplagede "Dandy-bygning" på Flegmade.

En anden nyskabelse i 2001 var "Vejleegnens Museer" – et nyt tværkommunalt samarbejde

mellem Vejle, Egtved og Jelling Kommuner. Den fælles drift af det kulturhistoriske museum i Vejle og Egnsmuseet i Egtved har mere end 10 år på bagen, men i 2001 godkendte Statens Museumsnævn, at også Jelling kunne indgå i samarbejdet. Det betyder statsanerkendelse og statstilskud til Kongernes Jelling, men først og fremmest medfører konstruktionen et tættere samarbejde mellem de tre institutioner. Det giver bl.a. en række spændende muligheder for bedre at kunne udnytte de enkelte medarbejders ekspertise og for et tættere samarbejde om undersøgelsesprojekter, udstillinger m.v.

Nye udfordringer for Arkæologien

Juni 2001 vedtog Folketinget en ny museumslov, der betyder bedre muligheder for den del af vores fælles fortid, der ligger under jorden, men som også vil stille stærkt øgede krav til landets arkæologiske museer – herunder Vejle Museum.

Resultatet af det arkæologiske arbejde i 2001 blev 19 forskellige undersøgelser – heraf flere meget store - spændende fra stenalder til renaissance. Hovedparten fandt sted i Give og Tørring-Uldum kommuner i forbindelse med projekteringen af den nye hovedvej mellem Riis og Ølholm, men også undersøgelserne i tilknytning til omlægningen af Vejles Nørregade var én af de langvarige opgaver.

Den af årets udgravninger, der skabte den største opmærksomhed med omtale i et utal af medier, var en usædvanlig rig grav fra midten af 3. årtusinde f. Kr. ved Frydensbjerg i Givskud sogn. Graven var i et fint udgravningsområde ved Frydensbjerg, hvor stenaldergraven med de mange ravperler blev fundet, set fra et af forsvarrets jagerfly anlagt med en bund af flade sten, hvorpå den døde havde ligget. Af skelettet var der dog intet tilbage, men en overdådighed af ravperler og et par flintflækker viste, at der var tale om begravelsen af en velhavende kvinde. De næsten 600 perler var fordelt på to koncentrationer: den ene har ligget foran afdødes ansigt, den anden i en kæde ved hendes hofter. Men ikke

alene gennem gravgaverne var der gjort noget særligt ud af denne grav. Omkring graven var anlagt et cirkelformet hegn bestående af tætstilrede planker og med en indgang mod øst.

Udgravningsområde ved Frydensbjerg set fra et af forsvarrets jagerfly. (Foto: Flyvevåbenet)

Af andre af årets udgravninger skal fremhæves en boplads ved Dalsgård, ligeledes på vejstrækningen mellem Riis og Ølholm. Her fandtes på et lavt bakke drag fire af de forholdsvis sjældne hustomter fra den ældre del af bronzealderen. Spor efter båseskillerum viste, at i hvert fald ét af husene har været brugt som stald.

Området syd for Jelling er usædvanligt rigt på ærkæologiske fund, og her blev der i 2001 undersøgt to lokaliteter. Ved Hvesager, hvor der fandtes en enlig beliggende hustomt fra tiden lige efter Kr. f., samt ved Højagercentret, hvor der dukkede rester af to jernalderhuse op.

Endelig skal nævnes udgravningerne i forbindelse med Vejle Kommunes renovering af Nørregade, som afsluttede tre sæsoner med "gågade-arkæologi". En ikke hel nem udgravningsdisciplin, som stiller store krav til mandskabets fleksibilitet og tålmodighed, når undersøgelser og profilopmålinger skal tilpasses gågadens og entreprenørmaskinernes rytme. Men heldigvis er anstrengelserne blevet belønnet med mange spændende fund og iagttagelser.

Nye Vejleting til museet

Selv om museets pladsproblemer p.t. lægger en dæmper på tilvæksten til samlingerne, har museet dog som vanligt fået skænket en del genstande. Det gælder bl.a. et fint vægur i udskåret træ og elfenben fra Vejle By og Amts Sparekasses jubilæum i 1927, en brudekjole fra et borgerligt bryllup i 1946 samt en større samling Tekno legetøj.

Udstillinger og anden formidling

Forberedelserne til den store flytning af museets magasiner fra Dandy-bygningen til de nye fællesmagasiner på Lysholt betød, at udstillingsaktivitet og åbningstid på Flegborg måtte indskrænkes fra sept. 2001, mens der i Søndergadeudstillingen og på Møllen har været uændret aktivitet. Det har naturligvis kunnet mærkes i form af et faldende besøgstal, men først og fremmest i kraft af den byhistoriske udstillings popularitet ligger det samlede besøgstal med 15.100 dog stadig på et rimeligt niveau.

I årets løb har der været afholdt i alt syv udstillinger:

Gode gaver – gode fortællinger. Om museets nyeste erhvervelser.

Smagen af påske. Årets påskeudstilling i Søndergade – med smagsprøver.

Man kan være stolte af det. – Bliklegtøj fra Bukino Faso.

Mit fotoalbum. – Fotoudstilling om livet i Qaqortoq, Grønland, i perioden 1950 – 70.

Spørgelsesfortællinger – ti drømmebilleder fra ti årtier. En helt anderledes udstilling med lyde, billeder og ”nye” genstande i den eksisterende udstilling i Søndergade. – I anledning af Vejle Museums 100 års jubilæum.

På spor af vores aner. En udstilling om slægtsforskning.

Juleudstilling med julemarked.

Herudover har der været gennemført en del andre formidlingsaktiviteter:

Møllemarked på Vejle Vindmølle.

Store spilledag. Et vinterferieprojekt for børn

om spil. I samarbejde med børnebiblioteket.

På sporet af Vejle. Et ferieprojekt for børn om at genfinde det gamle Vejle. I samarbejde med børnebibliotek og kunstmuseum.

Vejle i verden – verden i Vejle. Lokal identitet forældet eller glemt? Et samarbejdsprojekt mellem biblioteket og byens museumsinstitutioner. Byg en borg, et fantasislot eller et Babelstårn. – Efterårsferieprojekt for børn. Om at omforme den omgivende arkitektur til legoklodser. I samarbejde med børnebibliotek og kunstmuseum.

Hertil kommer samarbejdet med undervisningssektoren, afholdelse af omvisninger, foredrag og byvandring, publikationsvirksomhed m.v.

Kongernes Jelling

Efter åbningen 3/12 2000 blev 2001 første hele driftsår for Kongernes Jelling – året, hvor bygningen skulle indkøres, og hvor huset funktion som formidlings- og kulturhus skulle til at finde sin form. Med kun 2½ fastansatte og en masse tekniske vanskeligheder i forbindelse med bygningens endelige færdiggørelse har det absolut ikke været nogen enkel opgave at skulle opbygge alle funktionerne helt fra grunden. Men takket været en helt utrolig interesse og engagement fra alle sider lykkedes det at kunne præstere et årsresultat, der, både hvad angår økonomi og besøgstal, helt levede op til de stillede forventninger.

Årets gang

Opbygningen af et rundviserkorps blev en af årets store udfordringer, og især i månederne fra april til juni og igen fra august til september var der brug for den fulde styrke. Flere gange var der således op til 17 rundvisninger på en enkelt dag! Særudstillinger:

1/1 – 29/1: Jellingbægret på besøg.

23/2 – 25/3: Kattekonger og andre børn. – Børneliv i Jelling 1950 – 2000.

7/4 – 4/8: Jørn Larsen – forarbejder og projekter til udsmykningen af Jelling Kirke.

6/8 – 12/9: Kain Tapper – Værkstedsudstilling.

Kongernes Jelling: Fra indvielsen af Kain Tappers vægmaleri, august 2001.

14/9 - 31/12: Knud Nielsen – fødselsdagsudstilling.

13/10 – 5/11: Jelling Kunstforenings efterårsudstilling.

18/11 – 16/12: Mellem fjord og hede. – 13 naturmalere viser indtryk af jysk natur.

Andre arrangementer (udvalg):

24.-25./8: Årsmøde for de nordiske Verdenskulturarvssteder.

Juli: Demonstration af bronzestøbning som i vikingetiden.

August: Demonstration af vikingetidens sølvmedarbejder.

28/12: Uddeling af Jelling Kommunes kulturpris.

Hertil kommer udarbejdelse af undervisningsmateriale, samarbejde med skolevæsenet og Amtcentret for Undervisning, medvirken ved fjernsynsindslag samt deltagelse i samarbejde med andre vikingemuseer og Verdenskulturarvssteder.

Vejle Kunstmuseum

Flegborg 16, 7100 Vejle, tlf. 75723199, fax 75723135, e-mail: vkm@vejle.dk
www.vejlekunstmuseum.dk

Kontaktperson: Museumsinspektør Signe Jacobsen, tlf. 75723199, e-mail: sij@vejle.dk

Museets erhvervelser:

Der er i 2001 tilgæet samlingen 46 nye værker, heraf 10 malerier (udført af Carl Jensen, Merete Barker, Preben Fjederholt, Anders Moseholm, Albert Bertelsen og Hans Kaare). De øvrige nyerhvervelser er tegninger og grafiske blade, udført af bl.a. Søren Hjorth Nielsen, Kehnet Nielsen og Hans Kaare). Desuden er erhvervet en vase bemalet af Doris Bloom.

Forskning og øvrigt kunstfagligt arbejde:

Vejle Kunstmuseums kunstfaglige medarbejdere har koncentreret forskningsindsatsen omkring udgivelsen af nedenstående bøger/kataloger:

William Scharff. Mellem myte og modernisme. Redaktør (og en del af teksten): Museumsinspektør Signe Jacobsen. Fotos: Museumsassistent Keld Jensen. I samarbejde med Nivaagaards Malerisamling, Storstrøms Kunstmuseum og Fyns Kunstmuseum. 112 sider.

Udsigt/Indsigt. Vejle i billeder. Redaktion og tekst: Museumsleder Nina Damsgaard. Fotos: Museumsassistent: Keld Jensen. 36 sider

Farver og Former. Maleri og skulptur, Vejle Kunstmuseum 1901-2001. Redaktion: Museumsinspektør Marianne Sørensen. Tekster: Museumsleder Nina Damsgaard, museumsinspektørerne Signe Jacobsen og Marianne Sørensen og mag.art. Inge Mogensen. Fotos: Museumsassistent Keld Jensen. 168 sider.

Desuden er der sket ajourføring af viden omkring Vejle Kunstmuseums samlinger, der er registreret i Dansk Museums Indeks (DMI).

Udstillinger

Doris Bloom. Memory. 10.2.-25.3.2001

William Scharff. Mellem myte og modernisme. 7.4.-4.6.2001.

Udsigt/Indsigt. Vejle i billeder. 16.6.-19.8.2001
Byen – verden i Vejle. 16.6.-19.8.2001
Jubeludstilling 1. 1.9.-21.10.2001
Jubeludstilling 2. 3.11.-30.12.2001
Pontus Kjerrman. Skitser og forarbejder til
Midgårdsbrønden. 3.11.-30.12.2001

Enkeltkunstnerophængninger:

Rembrandt. 16.6.-19.8.2001
Anders Kirkegaard. 1.9.-16.9.2001.
Frank Rubiu. 1.9.-16.9.2001
Ursula Reuter Christiansen. 18.9.-30.9.2001
Arne Haugen Sørensen. 2.10.-21.10.2001
Merete Barker. 23.10.-4.11.2001
Ole Kielberg. 3.11.-30.12.2001
Albert Bertelsen. 6.11.-18.11.2001
Lars Ravn. 20.11. – 2.12.2001
Nina Sten Knudsen. 4.12.-16.12.2001
H.C.Rylander. 18.12.-30.12.2001.

Omvisninger

Over 3500 elever i skoler, gymnasier o.l. samt børnehavebørn besøgte museet og modtog i alt 144 guidede omvisninger, mens 40 omvisninger blev varetaget af læreren selv.

Dertil kom godt 50 omvisninger for diverse voksegrupper af vekslende antal, såsom kunstforeninger, indvandrerundervisning, kunstsoler, seminarier, lærere, vennekreds osv.

Aftenomvisninger for vennekredsmedlemmer og andre interesserede foretoges i udstillingerne "Doris Bloom. Memory" (13.2.), "William Scharff" (17.4) og Jubeludstillingerne (4.9) (7.11). Der har desuden været åbne gratis søndagsomvisninger i udstillingerne "Albert og Jeppe" (14.1. – 6 omvisninger) "Doris Bloom. Memory" (18.2.), "William Scharff" (22.4.) og Jubeludstillingerne/enkeltkunstnerophængninger (9.9., 23.9., 7.10. 11.11 og 25.11)

Der har i alt været 17 sådanne omvisninger med tilsammen ca. 1200 deltagere.

Foredrag

Der har været afholdt 35 foredrag, henholdsvis på formiddage, eftermiddage og aftenen hoved-

sageligt om enkeltkunstnere ophængt på udstillingerne samt om engelsk kunst og museerne i Berlin som optakt til to rejser. Kunstmuseets kunstfaglige medarbejdere forestod foredragene suppleret af væveren Lise Warburg (Scharff-udstillingen) og forfatteren Johannes Møllehave (Albert Bertelsen-udstillingen). En stor del af foredragene er sket i samarbejde med Folkeuniversitetet i Vejle.

Studierejser

I maj rejste 26 kunstinteresserede på 10 dages studierejse med bus til Sydengland, og i oktober drog 36 ligeledes med 5 dages bustur til Berlin, begge rejser med museumsinspektør Signe Jacobsen og museumsinspektør Birgit Hesselund (Horsens Kunstmuseum) som kunstguider. Forud for rejserne var gået foredragsrækker om de kunst- og arkitekturværker, som rejsedeltagerne skulle se. Rejserne var i samarbejde med Birgit Hesselund og HW Travel Service.

I september tog 50 kunstinteresserede på endages tur til Skagens museer og Willumsen-samlingen på Odden Hovedgaard under ledelse af museumsinspektør Marianne Sørensen.

De fysiske rammer

Til den årelange diskussion omkring bedre bygninger til Vejle Kunstmuseum har der været bidraget meget i det forløbne år, hvor ny ideer er kommet på bordet. Der mangler imidlertid stadig en endelig byrådsbeslutning om placeringen, men den forventes at komme i 2002.

I det forløbne år har museet udgivet to sæsonblade KIK på 12 sider, som fortæller om museets aktiviteter og formidling. Desuden betjener vi pr. e-mail en lang række lærere, som på denne måde får løbende information om vore tiltag, samtidig med at vi fører vores hjemmeside ajour med nye oplysninger.

Vær Nebel Sogns Lokalarkiv

Nederbyen 1, Serridslev

8700 Horsens

Kontaktperson: Kjeld Olesen, Nederbyen 16, Serridslev, tlf. 75 66 73 95

Aale lokalhistoriske arkiv

Aale Skole, Pogensvej 4, Aale, 7160 Tørring.

Kontaktperson: Eske Frandsen, Korshøj 3, 7160 Tørring.

Eske Frandsen fra Aale Lokalhistoriske Forening og foreningens stifter Peer Skov Thulesen udenfor den gamle præstegård i Aale, der nu skal huse det lokalhistoriske arkiv.

Lokalhistorisk arkiv i Aale har holdt flyttedag. Eske Frandsen, formand for Aale Lokalhistoriske Forening, haft travlt med at sætte foreningens lokalhistoriske materiale på plads i den nyrestaurerede præstegård i Aale. Der kan nok ikke findes en bedre placering til det lokalhistoriske arkiv end i et af kommunens ældste huse, nemlig den gamle præstegård fra 1672. Gennem flere år har man haft lokaler i kælderen på skolen. Det har man været meget glad for, men nu har man også mulighed for at alle, som er interesserede i vores lokalhistorie, kan komme på besøg nogle dage om måneden.

Aale Lokalhistoriske Forening oplever en sti-

Aale Lokalhistoriske Forening flyttede i nye lokaler 2001 og fik til huse i den gamle præstebolig fra 1672. Så vi kan jo nu sige, at historien hænger sammen.

gende interesse for lokalhistorie blandt personer, som er født og opvokset i Aale, men som ikke længere bor på egnen. De vender nu tilbage for at høre noget om deres slægt, den gård eller det husmandssted, de er født på. Derfor er det så vigtigt, at folk på egnen stadig bidrager med lokalhistorisk materiale. Eske Frandsen opfordrer til, at man altid overvejer og spørger foreningen, inden man kasserer gamle foreningers protokoller, skøder på ejendomme, svendebreve og skudsmålhbøger eller fotografier fra gamle dage. Eske Frandsen får hjælp af foreningens stifter, pensioneret gårdejer Peer Skov Thulesen, som stadig følger levende med i Aale's lokalhistorie. Arkivet påtager sig at opbevare alle arter af foreningsarkivalier. Alt for ofte ender den slags papirer på lossepladsen. Aale har i årenes løb haft et meget rigt foreningssliv, og det vidner mange af arkivets arkivalier heldigvis også om.

Aale Lokalhistoriske Forening har 183 medlemmer. Der er imidlertid plads til endnu flere. Det årlige kontingent er på 75 kroner for ægtepar og 50 kroner for enlige. Er man interesseret i et medlemskab i Aale Lokalhistoriske Forening eller blot et kig i arkiverne, så kontakt Eske Frandsen på tlf. 75 67 61 18.

Litteratur om Vejle Amt 2001-2002

Ved bibliotekar Jørgen Gram Christensen, Biblioteket for Vejle By og Amt

Litteraturfortegnelsen omfatter bøger med historisk-topografisk indhold, primært udgivelser fra perioden 1. juni 2001 til 1. juni 2002, dog også tidligere udgivelser, som ikke før har været medtaget i Vejle Amts Årbog.

Fortegnelsen er et uddrag af Dansk Lokalbibliografi (DLB), Vejle amt, som er stillet til rådighed af Biblioteket for Vejle By og Amt. Lokalbibliografien er edb-baseret og dækker fortrinsvis tidsrummet fra 1994 og frem. Der kan søges i lokalbibliografien på biblioteket eller via bibliotekets hjemmeside på Internettet: www.vejlebib.dk

Bach, Vagner

Fra Venning til Vinding : erindringer. - (Vejle) : (s.n.), 2000. - 100 sider : ill.

Balle Forsamlingshus 100 år. - (S.l.) : Balle Forsamlingshus, 1999. - 79 sider : ill.

Bank : den der vil vinde mest - vinder! / Mette Thomsen, Jesper Bank; redaktion: Kurt Mellemgaard og Kaj Sørensen. - Odense : Mellemgaard, 2001. - 198 sider : ill.

Berner, Ole

Alt lykkes i en VOSS-ovn : en virksomhedsberetning fra omkring 50'erne da VOSS var "en blandt landhandel". - Fredericia : Lokalhistorisk Forlag, 2001. - 102 sider : ill.

Bjerre Herreds bogen 2 / redaktion: Knud Søndergaard ... (et al.). - Horsens : Glud Museums Forlag, 2001. - 618 sider, tavler : ill.

Bredagerskolen i 25 år / redaktion: Henning Mols ... (et al.). - (Jelling) : (Bredagerskolen), (2001). - 34 sider : ill.

Brunbjerg, Hans

Da Bredsten blev landsby : afsnit af sognets histo-

rie : især perioden 1870-1930, da mange huse i Bredsten byggedes. - (Bredsten) : (s.n.), 2002. - 93 sider, bilag : ill.

Braarup Jensen, Lilly

Tilbageblik : et liv i ord og billeder. - (Vejle) : (s.n.), 2001. - 139 sider : ill.

Erindringer : med Benedicte Aids supplerende tilføjelser om adskillelsen i 1944-45 / Viggo Aidt ; redaktion: Finn Aidt. Barndoms-erindringer / Benedicte Aidt ; redaktion: Finn Aidt. - Risskov: Finn Aidt, 2001. - 396 sider : ill.

Fagforeningernes udvikling i Bjerre Herred 1897-1987 : fra otte landarbejder- og arbejdsmandsforeninger til een samlet SID afdeling / udgivet af SID Juelsminde afdeling ; i samarbejde med ... Ulla Kofod-Olsen. - (Hornslyd) : SID Juelsminde afdeling, 2000. - 118 sider : ill.

Farver & former : maleri & skulptur / forfattere Nina Damsgaard ... (et al.) ; redaktion Marianne Sørensen. - (Vejle) : Vejle Kunstmuseum, 2001. - 168 sider : ill.

25 år med OK Hjemmet Jelling Have 1976-2001 : jubilæumsskrift / redaktion ...: Bjarne Madsen,

- Lis Sørensen. - Jelling: OK Hjemmet Jelling Have, 2001. - 31 sider : ill.
- Folk fortæller: "Herfra min verden går" : om liv og identitet i Egtveds sogne og storkommune 1930-2000 / redigeret af Mogens Bach, Thorkild Bruunsborg og Kirsten Rykind-Eriksen. - (Vandel) : (Egtvedbo), 2001. - 144 sider : ill.
- Fredericia - en by i Trekantområdet Danmark : - a town in the Triangle Region of Denmark : - eine Stadt in der Triangle Regions Dänemark / tekst og redigering: Fredericia Kommune, Presse & Formidling; Laust Grove Vejlstруп. - Skanderborg : L.L. Gruppen A/S, 2001. - 224 sider : ill.
- Det gamle Nørre-Sned: Bredgade & Horsensvej / fortalt af Ruth Kjærulff ... (et al.) ; redigeret af Jens E. Pedersen. - Bøest : Jens E. Pedersen, 2002. - 290 sider : ill.
- Green, John Helt
Anetavle for Jens Pertou Haahr Nielsen Green (1865-1956) : aneliner tilbage i områderne omkring Kolding 1360, Ribe 1480, Middelfart 1500, Ringkøbing 1530 og Varde 1290, Trekantsområdet 1480 : med aneparrenes kendte børn og det personalhistoriske stof omkring dem. - (Vedbæk) : (John Helt Green), (2001). - 210 sider : ill.
- Grønbjerg, Niels Juel
Flere jernbane-godtfolks historier fra Fredericia. - (Trelde) : (Eget forlag), 2001. - 24 sider : ill.
- Historien om mormonerne i Fredericia og omegn 1851-2001 / Georgia Nielsen (red.). - Fredericia : (Georgia Nielsen), 2001. - 87 sider : ill.
- Historier i landskabet : kulturmiljøer i Vejle Amt / tekst: Mette Ladegaard Thøgersen ; redaktion: Gert Hougaard Rasmussen, Annette Hoff, Jacob B. Jensen. - (Vejle) : Kulturmiljørådet i Vejle Amt, 2002. - 48 sider : ill.
- Historier i Søhøjlandet / tekst, opsætning og grafik: Bendt Nielsen. - (S.l.) : Søhøjlandets Økomuseum, 2002. - 54 sider : ill.
- Hverdag og fest på Hovergården / Else Marie Thomsen ... (et al.). - (Vejle) : (Hovergården), (2001). - 21 sider : ill.
- Jacobsen, Gunnar
Cecil Bødker. - (Kbh.) : Gyldendal, 2001. - 331 sider : ill.
- Jansen, Gert
William Jansens Værft : 1956-1962. - (Vejle) : Bredballe Lokalhistoriske Forening, 2001. - 43 sider : ill.
- Jensen, Poul
Døvehuset i 50 år : fortalt med tekst og billeder 1950-2000. - (Fredericia) : Fredericia Døveforening, 2000. - 23 sider : ill.
- Jubilæumshistorie : De gamles Hjem 1951 Tavlhøjcentret 2001 / Jens Tamberg ... (et al.). - (Taulov) : (Tavlhøjcentret), 2001. - 19 sider : ill.
- Jubilæumsskrift : Erritsø Missionshus 1901-2001 : 100 år / redigeret og samlet af Søren Fibiger Olesen. - (Erritsø) : (Erritsø Missionshus), 2001. - 15 sider : ill.
- Jubilæumsskrift for Flyvestation Vandel og Hærens Flyvetjeneste / redaktion: F. von Gersdorf Carstensen ; redaktør: N.M. Schaiffel-Nielsen ; redaktionsudvalg: N.M. Schaiffel-Nielsen ... (et al.). - Vandel : Flyvestation Vandel, (2001). - 39 sider : ill.
- Juhler Hansen, John
Familiebo - fra spædbørnshjem til socialpædagogisk opholdssted for familier. - Vejle : Familiebo, 2001. - 32 sider : ill.
- Juhler Hansen, John
Rammer og nærvær gennem 50 år : fra børne-

- hjem til Børne- og Ungdomspensionen Brummersvej 1950-2000. - Vejle : Børne- og Ungdomspensionen Brummersvej, 2000. - 75 sider : ill.
- Kieler, Jørgen
Hvorfor gjorde I det? : personlige erindringer fra besættelsestiden i historisk belysning. - (Kbh.) : Gyldendal, 2001. - 2 bind : ill.
Bind 1. - 410 sider.
Bind 2. - 381 sider.
- Kjerrman, Pontus
Midgårdbrønden. - (Lyngby) : (Pontus Kjerrmann) : i samarbejde med Vejle Kommune, Teknisk Forvaltning, 2001. - 23 sider : ill.
- Knud Nielsen i kongernes Jelling : 14. september 2001 - 1. marts 2002. - Jelling : Forlaget Jelling, 2001. - 43 sider : ill.
- Kolding Almennyttige Boligselskab 50 år : 1951-2001 / tekst og redigering: Bent Jensen og Karen Busk. - Kolding : Kolding Almennyttige Boligselskab, 2001. - 19 sider : ill.
- Kolding Sportsfiskerforening 1926-2001 / redaktion, omslag og layout: Bjarne R. Jensen ... (et al.). - Kolding : Kolding Sportsfiskerforening, 2001. - 79 sider : ill.
- Kristensen, Eigil
Gymnastikken igennem 40 år : jubilæumsbog. - (Hvejsel) : Eigil Kristensen, 2001. - 86 sider : ill.
- Kruse, Vibeke
Albert Bertelsen : herfra min verden går. - Jelling : Forlaget Jelling, 2001. - 91 sider : ill.
- Landsbyen Grejs : fortællinger om folk og fæ. - (Vejle) : Grejs Lokalhistoriske Forening, 2000. - 196 sider : ill.
- Madsen, Jenny
Spredte glimt fra Hedensted kommune. - (S.l.) : i kommission hos Forlaget Jelling, 2002. - 425 sider : ill.
- Madsen, Jenny
Kragelund gennem tiderne, Jelling Bogtrykkeri 1997, 229 sider : ill.
- Med FFFIF igennem 50 år 1951-2000 og ind i det nye årtusinde / udgivet af Fredericia Fag- og Firma Idrætsforbund ; redaktør: John Jensen. - (Fredericia) : Fredericia Fag- og Firma Idrætsforbund, (2001). - 42 sider : ill.
- Mellem fjord og hede : indtryk fra jysk natur / tegninger og malerier Jens Frimer Andersen ... (et al.) ; tekst Westy Esbensen. - Jelling : Forlaget Jelling, 2001. - 79 sider : ill.
- Nygaard, Vagn
Bogen om Funder : G. Funders Rebslageri og Børstefabrik 1901-2001 : 1. marts 1900-1. marts 2000. - (Vejle) : (G. Funders Rebslageri og Børstefabrik), 2001. - 191 sider : ill.
- Nygaard, Vagn
Landboforeningen og Danmarkshistorien. - Vejle : Vejle-Fredericia Landboforening, 2001. - 232 sider : ill.
- Pedersen, Kjeld
Jubilæumsskrift i anledning af Bøgeskovhallens 25 års jubilæum, den 20. november 2001 / redaktion: Erik Madsen. - (Fredericia) : (s.n.), (2001). - 22 sider : ill.
- Recse, Jørgen
Musik i Horsens 1930-2000. - (Århus) : Kreativt Center Forlag, 2002. - 118 sider : ill.
- Rimestad, Chr.
Gjennem storm og i magsvej - den holdt sin kurs : Skipperkassen i Horsens 1802-2002. - Horsens : (Andreas Grafisk), (2002). - 85 sider : ill.
- Rådhus og bystyre i Kolding : 1500-2000 /

- Birgitte Dedenroth-Schou, Jens Åge S. Petersen ;
redaktion: Birgitte Dedenroth-Schou. - Kolding :
Kolding Stadsarkiv, 2001. - 240 sider : ill.
- Sandholm Poulsen, Jørgen
Ragnhild Meldola : fruén på Snoghøj. - Ballerup
: Eget forlag, 2001. - 3 blade, 6 sider bilag
- Schaffel-Nielsen, N. M.
Randbøl : glimt af et hedesogns historie. -
(Vandel) : Randbøl Sogns Museumsforening,
(2000-2001). - 2 bind
Bind 1. - 2000. - 220 sider : ill.
Bind 2. - 2001. - 220 sider : ill.
- Schiørring, Ole
Kend din by : huse og mennesker i Horsens /
redaktion: Ole Schiørring og Bodil Møller
Knudsen. - (Horsens) : Horsens Museum, 2002. -
131 sider : ill.
- Skovgaard-Simonsen, Carl Richard
Erindringer : tiden fra 1930'erne til år 2000 skil-
dret i ord og billeder. - (Vejle) : (s.n.), 2001. - 236
sider : ill.
- Silkjær, Søren Lintrup
Bredballe IF 50 år : 20.06.1951-20.06.2001 / til-
rettelægning: Åge Elsborg Hansen ; arbejds-
koordinator: Peter Poulsen. - (Vejle) : (Bredballe
Idrætsforening), (2001). - 88 sider : ill.
- Sørensen, Frits
Minderne har man da lov at ha'. - Vejle : Eget for-
lag, 2001. - 114 sider : ill.
- Thiesen, Poul
Thiesens halvtredsere : barndoms- og ungdoms-
erindringer fra en helt anden fredericiatid. -
Fredericia : Lokalhistorisk Forlag, 2001. - 165
sider : ill.
- Thomsen, Christian A.
Klostergartneren : en blumists erindringer fra
Hornum til Gisselfeld / redigeret af Ole G.
- Nielsen. - Kbh. : Foreningen Danmarks
Folkeminder, 2000. - 142 sider : ill.
- Thrane, N. E.
Indblik fra sidelinien. - Kolding : Birmar, 2001. -
159 sider : ill.
- Thyregod Brugsforening 100 år : 1901-2001. -
(Thyregod) : (Thyregod Brugsforening), (2001).
- 44 sider : ill.
- Til Kamma / udgivet af Lone Varming og Søren
Varming. - (Fredericia) : (Søren Varming), 2001.
- 84 sider : ill.
- Vejles ældste gader : fra Sønderbro til Nørretorv
/ Karl Brix Zinglersen, Martin Wangsgaard
Jürgensen ; manuskriptbearbejdning: Aase
Thomsen og Folmer Christiansen. - (Vejle) :
Vejle Museum : i samarbejde med Vejle
Kommune, Teknisk Forvaltning, (2002). - 40
sider : ill.
- Vinther Christensen, Jan
Den lige linie : historien om Juelsminde-
Kalundborg overfarten. - (Frederiksværk) :
Nautilus, 2001. - 184 sider : ill.

Anmeldelse af Vagn Nygaard:

"Aktieselskabet Sønder Omme Plantage 1901-2001" (eget forlag, ill.) v/konsul Jes Chr. Langager og Skovrider Finn A. Jensen.

Her i 2002 er der gået hundrede år, siden træplantningen begyndte i det område, der i dag er landskendt som Sdr. Omme Plantage. Plantagen blev stiftet allerede i 1901 og er siden tilplantet - stort set kontinuert - fra 1902 til 1968. Det vældige opdyknings- og plantningsarbejde indebærer i dag, at der nu kun er ganske få samlede og totalt fredede arealer tilbage med den originale brune hede. "Skynd dig kom, om føje år...", som H.C. Andersen skrev.

Det var en hedebrand i 1899, der modnede tanken om Sdr. Omme Plantage. Udsigten til sandflugt fra de nøgne arealer, ca. 1500 tønder land, bevirkede, at der blev sat fart i plantageplanen, og i januar 1901 blev plantage-selskabet stiftet med amtmand V. Bardenfleth som formand. Der skulle rejses ca. 80.000 kr., 20.000 kr. til køb af arealet og 60.000 kr. til tilplantningen, som foregik med store skridt i de første år. På den stiftende generalforsamling var der indtegnet 559 aktier à 100 kr. Den endelige kapital blev på 61.700 kr. Der forelå et statstilskud på ca. 20.000 kr.

Man havde regnet med en tilplantningstid på 15 år - 100 tdr. land om året, men det viste sig at være for optimistisk. Først hen i slutningen af 1960'erne var tilplantningen total.

Plantagens første formand var amtmand V. Bardenfleth. Han fulgtes af yderligere tre amt-

Et særpræg for Sønder Omme Plantage er de lange, lige veje. Her et kig ad Kulovnevejen, som den tager sig ud lige vest for Juellingsholmvej. (Ill. fra bog).

mænd, Knud Valløe, stiftamtmand P. Herschend og amtmand A.M. Wamberg. Kriminalassistent K.E. Skovfoged, Vejle, var formand i 20 år indtil 1997, da han blev afløst af konsul Jes Chr. Langager, Vejle, der har været en af forfatterne af den smukke og informative bog om "Aktieselskabet Sønder Omme Plantage", som udkom i forbindelse med jubilæet.

Bøger til salg

Ældre årgange af Vejle Amts Årbog kan fås ved henvendelse til Vejle Museum, Flegborg 18, 7100 Vejle, e-mail: swa@vejle.dk

	For medlemmer Kr.	For ikke medlemmer Kr.
1908-1984	40,00	60,00
1985-1999	100,00	120,00
Register for årgangene 1905-1960	10,00	20,00
Realregister til Vejle Amts Årbog 1961-1975	25,00	35,00

Udsolgt er årgangene: 1905-07, 1911, 1917-22, 1923-24, 1934-36, 1938-41, 1945-53, 1957-60

H. Blichfeldt: Vejle amtsråds formænd og medlemmer 1842-1970	40,00	50,00
Anton Berntsen, Liv og digtning (red. Kamma Varming)	10,00	20,00
Anton Berntsen, Børnerim (velegnet som gavebog til små og store)	10,00	20,00
Abitz og Bredsted: Litteratur om Vejle Amt	10,00	20,00
C. Dalgas, Amtsbeskrivelse over Vejle Amt, genoptryk fra 1826	60,00	65,00
Jakob Jakobsen: Thalia i provinsen. (Vejle Teaters historie)	10,00	20,00
Peder Herschend: Fra min Silkeborg-tid. (1980)	35,00	60,00
Leo Novrup: Bonden, der elskede fugle og blomster (særtryk af Vejle Amts årbog 1991	38,00	50,00
Vilhelm Lønvig: Puslepillet - kommunesammenlægningen i 1970 (1999)	40,00	50,00
Marius Sørensen & Frands Johan Ring: Jelling nyere historie (1974). (Sælges fra rådhuset i Jelling)	30,00	30,00
Hugo Matthiessen: Fredericia 1650-1760. (Fot. genopr. 1981) kan købes hos Lokalthistorisk Arkiv for Fredericia og Omegn 72 10 69 70 for 50 kr.		

Årsberetning

Ved årsmødet den 6. juni 2002 i foredragssalen i Chr. III's kapel på Koldinghus, måtte næstformanden Lars Bjørneboe på grund af formanden Birgitte Arffmanns pludselige sygdom aflægge beretning om samsfundets virksomhed i det forløbne år.

Årsmødet 2001 fandt sted den 7. juni 2001 i Besøgscentret Kongenes Jelling, hvor museumsinspektør Inge Adriansen fra Museet på Sønderborg Slot i forlængelse af årsmødet holdt foredrag om Jelling og andre uofficielle nationale symboler. Det nye besøgscenter var åbent, så mødets deltagere havde mulighed for at se udstillingen, inden mødet begyndte. Det blev en god og tankevækkende aften

Sommerudflugten

25. august 2001 gik til "religiøse steder" i Fredericia. På en hed lørdag eftermiddag var ca. 25 medlemmer mødt op til en

Næstformanden Lars Bjørneboe aflægger beretning.

spadseretur til bygninger og mindesmærker med tilknytning til det religiøse liv i Fredericia gennem tiderne: Skt. Michaelis Kirke (lutheransk), Skt. Knuds kirke (katolsk), den muslimske moske, Mosaik Begravelsesplads og den reformerte kirke. På flere af stederne blev man mødt af folk med speciel tilknytning til stedet, som kunne fortælle uddybende om de enkelte steders særlige baggrund. Undervejs var der desuden lejlighed til at komme ind på mere generelle spørgsmål om Fredericia bys historie.

Den 23. oktober 2001 præsenteredes samsfundets årbog i Vejle Museums hyggelige udstilling på 1. sal i Den Schmidtske Gård på Søndergade i Vejle. Amtsborgmester Otto Herskind Jørgensen introducerede emnet og fik os faktisk til at glemme, at der var en kommunal valgkamp i gang! Derefter præsenterede redaktionsudvalget den nye årbog og dens forfattere, således som det har været skik siden 1987.

Foredragsaftener

I samarbejde med de lokale foreninger afholdtes følgende foredragsaftener:

Den 8. november fortalte en veloplagt museumsdirektør Esben Hedegaard fra Svendborg og Omegns museer ca. 100 fremmødte på Give-Egnens Museum om et større bygningsbevaringsprojekt på

Fyn. Det handlede om bygningskulturen på landet, derunder specielt avlsbygningernes udvikling. En af pointerne var at den firelængede byggestil blev fastholdt til langt efter 2.verdenskrig, skønt flere arbejds gange i det moderniserede landbrug blev meget besværliggjort. Omkring 1920-30 dukkede den enlængede gård op flere steder, men det er først nu i de seneste årtier at denne bygningsform er slået igennem. Det blev en god og lærerig aften.

Den 19. november 2001 afholdtes i samarbejde med Historisk Forening for Horsens og Omegn et møde, hvor redaktør Ebbe Nyborg, Nationalmuseet, fortalte de ca. 85 deltagere om de nye ting der er kommet frem om Tamdrup Kirke ved de nylig gennemførte restaureringsarbejder. Det handlede om kirkens betydning og plads i Danmarks historie, derunder selvfølgelig fortolkningen af de fine plader i forgyldt kobber. Et godt emne velbelyst med fine lysbilleder. I det i foråret 2002 udkomne hefte om Danmarks Kirker vil man kunne finde yderligere stof herom.

7. marts 2002 fortalte lektor dr.phil. Ning de Coninck-Schmidt, Center for Kulturhistorie ved Syddansk Universitet i Odense, i Trinitatis Sognegård i Fredericia om barndommens kulturhistorie. Det blev en god aften for de ca. 35 fremmødte. Alle mennesker har haft en barndom. Nutidens børn har det materielt langt bedre end deres bedsteforældre – men trives de? Og hvordan finder man ud af det? Det er de voksnes beretninger om det at være barn, der dominerer. Kildemateria-

le hvor børn selv fortæller om det at være barn, er yderst sparsomt. Efter en livlig dialog med tilhørerne konkluderede Coninck-Schmidt, at barndommen afspejles gennem de voksne barnet omgiver sig med. Når voksne taler om børn, taler de mest om sig selv. Gode visdomsord.

9. april 2002 fortalte Kamma Varming om minder fra Vejle Søndermark. Der var regnet med 50, men der kom 80 engagerede mennesker, for en stor del indfødte "søndermarkere", der tydeligvis nød at få lov til at dele minder om barndomsår og krigsår med foredragsholderen. Foredraget var garneret af sange af den lokale digter Anton Berntsen, der have sit hjem på Vejle Søndermark i mange år. En fornøjelig og oplysende aften!

Lørdag den 13. april skulle der have været gennemført en vandretur i Koldings centrum med arkitekt Sten Krarup, der skulle berette om Koldings historie. Men Sten Krarup blev syg, og arrangementet måtte aflyses. Men man må håbe, at det vil dukke op igen. Der var tydeligvis interesse for en sådan byvandring i Kolding.

Bestyrelsesmøder

Det er en god skik, at bestyrelsesmøder finder sted rundt omkring på amtets museer og arkiver. Det giver indsigt og opbygger netværk, som i sidste ende kommer alle til gavn. Næstformanden takkede på hele bestyrelsens vegne alle de mange, der har givet den husly, vist deres samlinger frem og beværtet de fremmødte i rigt mål.

21.8.01 på Bymuseet i Fredericia

Bodil Schelde-Jensen foreviste den nye permanente udstilling, som er blevet meget flot og instruktiv. Bestyrelsen tog afsked med to medlemmer: Bodil Schelde-Jensen og Knud Søndergaard.

Bestyrelsen konstituerede sig med uændret sammensætning:

Formand: Birgitte Arffmann

Næstformand: Lars Bjørneboe

Kasserer: Marius Wellner Jensen

Sekretær: Søren K. Jakobsen

Redaktionsudvalg bestod fortsat af Lars Bjørneboe og Benny Andersen

Sommerudflugten i Fredericia blev forbedret. Arbejdsgangen i redaktionsudvalget blev drøftet. Alle bestyrelsesmedlemmer skal være opmærksomme på mulige emner til artikler og forfattere hertil, en opfordring som hermed sendes videre til medlemmerne!

5.11.01 på Højbjergens Egnsmuseum i

Nørre Snede, hvor museumsleder Ragna Jørgensen viste rundt og beværtede bestyrelsen. Derefter drøftede vi den netop overståede reception og udgivelse af årbogen. Der var ønske om at udvide receptionen. Samtidig besluttedes det at Kirsten Øbro og Bjørn Købsted indtrådte i redaktionsudvalget. Foreningens bog-lager skulle finde et andet sted at være, da det hidtidige opholdssted under Johannes Kirke i Vejle skulle ophøre. Ved amtsborgmesterens mellemkomst er det siden lykkedes at få den anbragt i arkivrummet i amtsgården, under optimale betingelser. Fra bestyrelse og redaktions side vil der blive gjort et forsøg på at komme af med restoplagerne af gamle årbøger.

22.1.02 hos formanden Birgitte Arffmann i Vejle

Årsmødets og sommerudflugtens indhold og forløb blev drøftet

22.4.02 på Give-Egnens Museum.

Mødet startede med et besøg i Bredsten kirke der er under restaurering. Sognepræst Jørgen Juul Petersen fortalte og viste rundt. Derefter tog vi til Give-Egnens Museum, hvor vi først blev vist rundt i museet og i dets flotte nye tilbygninger og fornemme udstilling af museumsinspektør Falk Mikkelsen. Rundturen sluttede i museets køkken, hvor bestyrelsen blev fint beværtet.

Afsluttende bemærkninger

Næstformanden sluttede af med at repetere foreningens formål :

- at udgive en årbog med historiske afhandlinger og meddelelser
- at indsamle optegnelse til brug for fremtidens lokalhistoriske forskning
- at støtte udgivelsen af skrifter af lokalhistorisk betydning
- at medvirke til fredning af historiske minder i amtet
- at afholde foredrag om historiske, fortrinsvis lokalhistoriske emner.

Det var især møderne med foredrag om lokalhistoriske emner samt årbogen, der havde optaget bestyrelsen. Indsamlingen af optegnelser og udgivelse af skrifter af lokalhistorisk betydning er der imidlertid også god gang i: Puslespillet, Vilhelm Lønvigs lille bog om kommunesammenlægningen i 1970 er et godt eksempel. I

den kommende årbog bringes en artikel om barakkerne i Horsens, som er resultatet af nogle behjertede menneskers indsats for at samle minder om en bydel, som sjældent bliver omtalt noget sted, husvildebarakkerne.

Næstformanden erindrede ikke at have været med til at diskutere en fredning af historiske mindesmærker. Men bortset fra det var det hans opfattelse at der bliver udrettet det, der var meningen med foreningen, og med rimelig tilslutning og støtte fra medlemmerne. Den lokalhistoriske interesse har vind i sejlene i disse år. Lokale arkiver og museer dukker op for at samle og opbevare de minder, genstande, billeder og tekster, der ellers ville ende på lossepladsen. Og der er meget,

Udsnit af årsmødet deltager på Koldinghus.

for både de gamle, der dør, og deres børn er historisk bevidste generationer, der forstår at samle og passe på det gamle. For mange giver dette arbejde i lokalsamfundet fuldt op at gøre.

Vejle Amts historiske Samfund er i sin kerne et forsøg på at skabe et netværk mellem alle disse gode indsatser, det giver mulighed for at hente inspiration og ekspertise hos hinanden. Men det er også mere end det. Vejle Amt er måske ikke den mest naturligt afgrænsede region i Danmark. Men den har sit særpræg, landskabeligt, demografisk og erhvervs-mæssigt. Jo mere man får lejlighed til at se og høre om denne regions historie, jo klare trækker dette særpræg frem. Vejle Amts historiske Samfund er og skal også være med til at fastholde regionens identitet overfor det lokale og det nationale. Næstformanden håbede, at der stadig vil være grundlag, i form af medlemmernes opbakning, til både det lokale, det amtslige og det regionale historiske arbejde.

Til slut rettedes en tak til kommuner og amt der gennem deres tilskud er med til at finansiere foreningens aktiviteter. Det er en god og vigtig opbakning for foreningen at få.

Lars Bjørneboe

Vejle Amts historiske Samfund

Årsregnskab for perioden 1. januar 2001-31. december 2001

INDTÆGTER:	2001	2000
Tilskud :		
Horsens Kommune	2.542,00	2.483
Fredericia Kommune	2.410,80	2.413
Jelling Kommune	1.000,00	1.000
Egtved Kommune.....	750,00	533
Juelsminde Kommune	500,00	500
Tørring-Uldum Kommune	300,00	300
Vejle Kommune	2.732,00	2.704
Nørre-Snedc Kommune.....	500,00	0
Hedensted Kommune.....	500,00	500
Kolding Kommune	5.000,00	5.000
Brædstrup Kommune.....	480,00	480
Give Kommune	1.500,00	1000
Vejle Amt.....	10.000,00	10.000
V.A.F. fond.....	0,00	7.500
Lunderskov Kommune	0,00	250
D.L.F	0,00	10.000
Tilskud i alt :	28.214,80	44.663
Medlemskontingenter	151.250,00	200.644
Salg af bøger	5.839,00	4.134
Renter : bank og giro -	÷5.506,33	
Obligationer	915,63	÷4.590,70
Ordinære indtægter i alt.....	<u>181.713,10</u>	<u>243.451</u>
 UDGIFTER :		
Publikationer		
Trykning & foto etc.	101.425,00	
Porto & diverse	28.333,92	
	129.758,92	118.031
 Møder :		
Møder og udflugt	8.974,80	
Indbydelse og porto	10.545,00	
	19.519,80	26.077
 Kontingent D. L. F.	2.500,00	2.500
Diverse udgifter	0,00	274
Administration	24.474,94	15.879
Afskrivning, debitorer	26.750,00	0
Afskrivning, i øvrigt	0,00	11.000
Ordinære udgifter	<u>203.003,66</u>	<u>173.761</u>
Ordinært underskud, 2001	÷22.290,56	

Balance pr. 31. December 2001

AKTIVER :	2001	2000
Bank- og girokonti :		
Jelling Sparekasse konto 552-27-01957	7.027,36	6.567
Sydbank	878,20	844
Giro konto 341-5104	32.627,66	33.675
Bank og Girobeholdning i alt.....	40.533,22	41.087
Kontantbeholdning.....	986,02	297
Garantibevis Jelling Sparekasse	7.000,00	7.000
Obligationer/Invest. 122 stk.....	12.517,20	12.517
Beholdning af bøger/ nedskrevet	13.000,00	13.000
Diverse tilgodehavender.....	4.550,00	33.025
Edb anlæg	4.995,00	4.995
Aktiver i alt.....	<u>83.581,44</u>	<u>111.921</u>
 PASSIVER		
Kreditorer :		
Jelling kk 552-56-01163	25.016,94	57.197
Diverse gæld.....	32.402,65	6.272
 Egenkapital :		
Saldo pr. 31 -12-99	48.452,41	
Underskud 2001	22.290,56	
	<u>26.161,85</u>	<u>48.452</u>
Passiver i alt.....	<u>83.581,44</u>	<u>111.921</u>

Gedved d. 24-03-02
M. Wellner Jensen

Ovenstående regnskab er dags dato revideret. Der er foretaget stikprøvevis bilagskontrol, samt kontrolleret beholdningernes tilstedeværelse og overførsler fra sidste år
Bemærkninger: Ingen

Fredericia d. 02-04-02
Jørgen Gjedsted   Anders Engelbrecht

Bestyrelse 2002/2003

Birgitte Arffmann, formand
Bøgevang 15,
7100 Vejle,
tel. 75 82 13 24

Erik With-Petersen
Dæmningen 10, 4.,
7100 Vejle,
tel. 75 82 20 85

Søren Kyed Jakobsen
Dalsvinget 23
7000 Fredericia,
tel. 75 94 18 44

Otto Herskind Jørgensen
Fårbækvej 8,
7000 Fredericia,
tel. 75 95 74 26

Marius Wellner Jensen, kasserer
Brøndager 9,
8751 Gedved,
tel. 75 66 52 63

Benny Andersen
Egevang 4,
8740 Brædstrup,
tel. 75 75 13 90

Lars Bjørneboe, næstformand
Ulfeldtsvej 6,
8700 Horsens,
tel. 75 65 77 35

Vagn Nygaard
Højderyggen 13,
7120 Vejle Ø,
tel. 75 81 53 88

Lars Ebbenhøj
Birkebak 6, st.
7330 Brande
tel. 96 42 20 22

Steen Wulff Andersen
Hermesvej 7,
7100 Vejle,
tel. 75 72 87 95

Kirsten Øbro
Thurøvænget 9,
Skærbæk, 7000 Fredericia,
tel. 75 56 30 56

Klavs Bo Sørensen
Delken 8, Vonsild,
6000 Kolding,
tel. 75 56 60 22

Bjørn Købsted
Hornumvej 19,
8783 Hornsyld,
tel. 75 68 74 99

Gerda Gloggeniesser
Dyrehavegårdsvej 7s, 1/104,
6000 Kolding
tel. 75 52 43 17

John Juhler Hansen
Jellingvej 4,
7100 Vejle
tel. 75 83 60 00

ISBN 87-89986-14-8